

క డి మి చె ట్టు

(చరిత్రాత్మక నవల)

గ్రంథకర్త

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, ఎం. ఏ.

1958

ప్రకాశకులు

పి. ఆర్. అండ్ సన్స్, విజయవాడ.

Blank page

M.N.S. 01 N110
KRM Rao

క డీ మి చె ట్టు

[చరిత్రాత్మక నవల]

గ్రంథకర్త

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, ఎం. ఏ.

1958

ప్రకాశకులు

పి. ఆర్. అండ్ సన్స్, విజయవాడ.

సర్వస్వామ్యములు ప్రకాశకులవి
వెల : రెండు రూపాయలు.

నాగార్జున ప్రింటింగ్ వర్క్స్.
హై. ద్రా బాద్

ఆంధ్ర కేసరికి

పుట్టినరోజు కానుక

ఆగస్టు : 23, 1946

బాడున్ నొక్కి 'తలం గదల్పఁగన్వతంత్రాంధ్రక్షమామంతులే
నాఁడో ? నేఁడు ప్రకాశ'మయ్యే మఱలన్ గాదన్న స్వాతంత్ర్యమే
నేఁడో తేపో : స్వతంత్రతాచటుల గాండీవంబు సారించు స
మ్రాదౌజ్జ్వల్యమహాఃపయోనిధి, జగామాందాళియాజహ్వరున్.

ఇన్ని కష్టములయి యెన్నాళ్ళ కెన్నాళ్ళ
కేన్ స్వతంత్రతాప్తి యెసఁగె నంచు
నబ్బరము, ప్రధాని దెబ్బదియైదేండ్ల
సాక్ష్యమిచ్చు శౌర్యసామిధేని.

ఈ కథ స్వతంత్రతాకథ
నీ కథయు స్వతంత్రతామనీషాకథయే
యీ కానుక యాంధ్ర ధరి
త్రీకోమలభావరేఖ తెచ్చిన గురుత్తె.

మదరాసు, }
23-8-46. }

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ.

Blank page

పీఠిక

*****

ఇది చరిత్రాత్మక నవల. దక్షిణాపథ పూర్వరాజ చరిత్రలో, గదంబవంశమని యొకటి కలదు. చరిత్రకులు కదంబవంశమునుగూర్చి వ్రాయుచు నిట్టికథ యొకటి యున్నదని చెప్పుదురు. ఆ కథ నాధారము చేసికొని యీ నవల వ్రాసితిని.

ఇది ప్రత్యేకముగా విద్యార్థులను మనసులో, బెట్టుకొని వ్రాసితిని. మన దేశచరిత్రయు, దత్సంబంధమైన యుత్సాహమును వారికి, గలిగించు నూహతో 'నీ ప్రయత్నము చేసితిని.

మఱియు నాంధ్రవచనరచన తెలుఁగు పలుకుబడికి దూరముగా నుండి యెక్కువభాగము కృతకముగా నుండుచున్నది. మన మహావాక్యములయందుఁగూడ గణాంశమునందుఁ 'బ్రసంగ' సంబంధము నందు, మహాకవు లెప్పుడును దెలుఁగు పలుకుబడిని వదలిపెట్టలేదు. తెలుఁగు పలుకుబడిని వదలిపెట్టిన కావ్యభాషను జూచి చాలమంది తెలుఁగువారే భయపడుదురు. ఆకావ్యభాష నిజమైన భాషయని, తాము దైనందినముగా మాటాడు తెనుఁగుభాష భాష కాదని, చాలమంది యాంగ్లభాషావిశారదులైన తెనుఁగువారు తమకుఁ దెనుఁగుభాష రాధను కొందురు. ఇది పొరపాటు.

ఇట్టి భావమే కృతకవచనరచన చదివింపఁబడిన విద్యార్థులును గలిగియుందురు. ఈ గ్రంథములోని వచనము మనము మాటాడుకొను నట్లే యుండును. శబ్దము చ్యుతసంస్కారము కాకుండ నుండవలయును. అన్వయము మొదలైనవి మనము మాటాడుకొనుటలో నున్నవి. ఇట్టి గ్రంథములు విద్యార్థులు చదివినచో వారు తమ మాతృభాషను దా మెఱుఁగుదురు. తమకుఁ దెలిసినభాష, తమకు వచ్చినభాష నిర్దుష్టముగా వ్రాసినచో నది భాష యగునని, యది యొక వ్యాస మగునని వారికి దైర్యము సమకూరును. అందుకై యీ ప్రయత్నము.

బెజవాడ. }
28-8-46. }

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ.

వీ ష య సూ చీ క

అధ్యాయము		పేజీ
1.	కాదంబుల హత్య	9
2.	గంగారామశర్మల కథ	20
3.	మయూరుని బాల్యము	28
4.	భల్లాతవర్మ పూర్వోత్తరములు	36
5.	మయూరశర్మ భల్లాతవర్మల ప్రథమసమావేశము	44
6.	మయూరుని యభియోగము; వీరవర్మ దౌష్ట్యము	51
7.	మయూరుఁడు బాలజంగ మగుట ; శాతవాహన రాష్ట్రము తిరుగుబాటు	60
8.	వీరవర్మ దండయాత్ర ; వీరవర్మ కారాగారస్రాప్తి	69
9.	శాతవాహనరాష్ట్ర వ్యాపా సంఘటనము	77
10.	వీరవర్మపై మయూరుని ప్రతీకారము	89
11.	పల్లవచక్రవర్తి యాలోచనము	94
12.	భల్లాతవర్మ దండయాత్ర	102
13.	కోఁతులు గుఱ్ఱములను దొంగిలించుట	113
14.	భల్లాతవర్మ యుద్ధము	124
15.	స్థానాకోడూరు ముట్టడి : భల్లాతవర్మ మయూరునకుఁ జిక్కుట	135
16.	తులాయుద్ధయము ; మయూరుని విజయము	142
17.	బుధ్యంకరుని విజయము ; మయూరుఁడు సర్వ సేనాపతి యగుట ; పరిసమాప్తి	150

Blank page

ప్రథమాధ్యాయము

ఆకడిమిచెట్టు దినదినము శుక్లపక్షచంద్రునివలె బెరుగుచుండెను. శుక్లపక్షములో జంద్రుడు దినదినాభివృద్ధి గాంచుటకు నతని నెవరు పోషించుచుండిరో, యెవ రతనికి బాలిచ్చుచుండిరో, దినమున కెంత పెరిగెనా యని యెవరు పరీక్షించుచుండిరో తెలియదు. కాని యీకడిమిచెట్టునకు బ్రతిదినమును నీరు పోసెడివారు కలరు. పాదులో బడిన చెత్తనంతయును దీసి వేసెడివారు కలరు. పాదులో మంచితీర్థము పోసెడివారు కలరు. ప్రొద్దుననే లేచి 'యిదిగో మన కడిమిచెట్టు. క్రొత్తరెమ్మ వేసినది. క్రొత్తచిగురు తొడిగినది. క్రొత్తపూవు పూచినది' యని చెప్పుకొనువారు కలరు. కడిమిచెట్టునకు సంస్కృతము కదంబవృక్షము. ఆవృక్షము పెరిగి నాలుగైదు శాఖలు వదలి మొక్కయనిపించుకొనుట మాని చెట్టనిపించుకొనుచున్నది. ఇప్పుడు సమృద్ధిగా బూచుచున్నది. ఆకడిమిపూత రాత్రులం దాయింటివారికిమాత్రమే కాదు. ఇరుగుపొరుగువా రందఱను ప్రూణతర్పణముగ జల్లని పిల్లగాలులవీపులమీద నెక్కి పేరంటములకు బిలిచివచ్చును. ఈకడిమిపూబిలుపునకు వచ్చెడు

వారు పేరంటాండ్రుకారు. పురుషులైన వృద్ధులు. వారై నాటు
గురు వత్తురు. ఆ చెట్టుక్రిందఁ గూర్చుందురు. ఆగృహాయజ
మానియు వచ్చును. అందఱును గూర్చుండి యూరిలోని వార్త
లన్నియుఁ జెప్పికొందురు. వీరిట్లు మాటాడుచుండఁగ నొక
యెనిమిదేండ్ల బాలుఁ డింటిలోనుండి వచ్చి తాతగారితొడ
మీఁదఁ గూర్చుండును. ఇరుగుపొరుగు ముసలివారు వానిని దమ

వద్దకు రమ్మందురు. వాడు పోడు. 'మీవానిదగ్గర మిక్కిలి రాచరీతి కల' దని యెవరో యొక ముసలివాడు డనును. తాత నవ్వును. కుఱ్ఱవానికిఁ గోపము వచ్చును. వాడు తాతగారితొడ మీద నుండి దిగి తర్జనితో ముసలివారిని బెదరించుచు మఱల లోనికిఁ బోవును. ఆఱుగురుముసలివాండ్రును గలిసి బోసినవ్వులు నవ్వుదురు. కడిమిచెట్టు పూచినపూత తెల్లగా వెన్నెలలను బరిహసించును. క్రింది యీబోసినవ్వు లా వెన్నెలలను, నీకడిమి పూతను బరిహసించును. ఆవృద్ధుల బోసినవ్వులు విచిత్రము లైనవి. కాలము వృథాగా గడచిపోయినట్లు చూపించును. ఆనవ్వులలో నున్న యాపసివానియందలి యనురాగము క్రొత్తకాలమునందలి యౌవనదశనుగూడఁ బ్రదర్శించును. పసి వాండ్ర తేతనవ్వులు సన్నజాజి మొగ్గదొడిగిన ట్లుండవచ్చును. నూతనప్రణయవంతుల నవ్వులు శరత్కాలపూర్ణిమాచంద్ర మండలకాంతిఁ బురుడించవచ్చును. పసివాండ్రును జూచి యానందించు ముసలివాండ్ర బోసినవ్వులు కాలములోని సర్వ దశలను విచిత్రముగాఁ బ్రకాశింపఁజేయును.

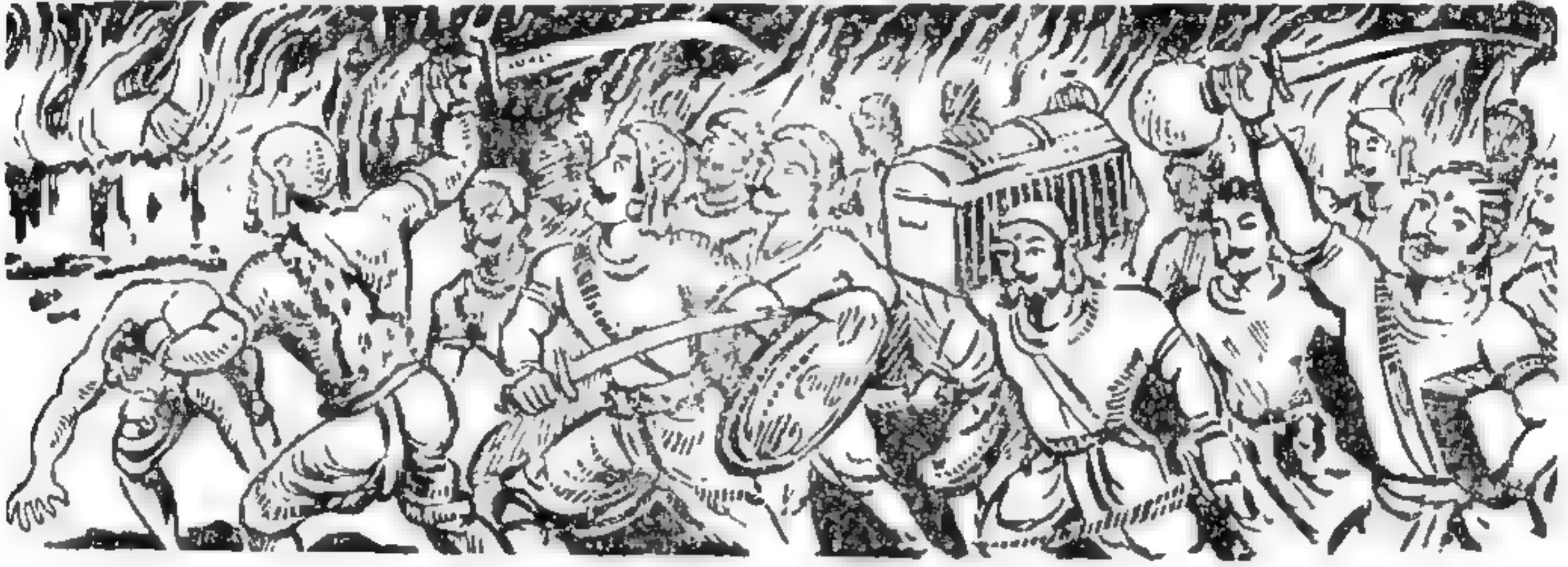
అందఱు నవ్వు లాపినతరువాత మఱల నాతాతగారు మనుమని బిలుచును 'మయూరా ! మయూరా !' యని. మయూరుడు మఱల వచ్చును. మయూరునికనులు పెద్దవి. ముక్కు వంపుతీరి సంపెంగరేఖవలె నుండును. కన్ను లాకర్ణాంత విశాలములు. ఫాలభాగము మిక్కిలి విశాలము. ఎనిమిదేండ్ల పసిబాలు నిట్లు వర్ణించుట న్యాయమా యనిపించును. కాని, యా కుఱ్ఱవానిలో నేదో మహారాజరేఖ యున్నది. ఆవృద్ధు

లందఱుఁ జనవుచేతఁ, బ్రేమచేత నాకుఱ్ఱవాని ముఖసౌందర్యమే చూతురుగాని యతని తేజశ్శాలితఁ జూడరు. ఈకుఱ్ఱవానిలో మఱొకవిలక్షణ మున్నది. అతనికిఁ గోపము వచ్చినచో నంత పసివానికోపము ప్రచండముగా నుండును. పసివాఁ డగుటచేత నాకోపప్రపాకట్యము జనులకు నిరాదరణహేతువు కావచ్చును. వస్తుతత్త్వముచేతఁ జూచినచో నాకోపము ప్రళయరుంధూ సదృశ మైనది. ఈసంగతి గుర్తుపట్టిన దాతని తాతగా రొక్కరే.

ఒకనాఁడు వృద్ధులపరిషత్తు ప్రొద్దు క్రుంకకముందే సమ కూడెను. ఆగ్రామముపేరు స్థానాకోడూరు. ఈగ్రామము శాతవాహనరాజ్యములోనిది. శాతవాహనుల బలము తగ్గి చాలదినము లైనది. ధాన్యకటకమునందు శాతవాహనసామ్రాజ్యము సన్నగిల్లిన తరువాత వారి సామంతు లిఞ్చెకులు విజయ పురిని రాజధానిగాఁ జేసికొని చక్రవర్తులై యాంధ్రదేశమంతయుఁ బాలించుచు వచ్చిరి. బాహుబలశాంతిమూలచక్రవర్తి యనంతరమున నిఞ్చెకుల పరాక్రమాతిశయములు దగ్గిపోఁజొచ్చెను. దక్షిణమునఁ బల్లవచక్రవర్తుల ప్రాబల్యము హెచ్చెను. పల్లవ రాజు శివస్కందవర్మ బాహుప్రతాపశాలియై విజృంభించుచుండెను. ఆపల్లవరాజుల దాడులు తెలుఁగుఁ దేశమున శాతవాహనరాష్ట్రమున లెక్కకు మిక్కిలి కాఁజొచ్చెను. ఆటవిక సైన్యము తెలుఁగురాష్ట్రమున వదలఁబడెను. ఈయాటవికులు తెలుఁగుపొలిమేరలు దాటి శాతవాహనరాష్ట్రమునందలి పల్లెలుకూడఁ గొల్లగొట్టఁజొచ్చిరి. దినదినము పల్లవసైన్య'మాయూరు దోచెను', 'ఈయూరు తగులఁ బెట్టె' నన్న వార్తలే

వచ్చుచుండెను. బలమఱియైన నిక్షౌకుచక్రవర్తులు చేసినచో మహాయుద్ధములు చేయవచ్చును. గెలుచుటయో, యోడుటయో తేల్చుకొనవచ్చును. అట్లు కాక చిన్నచిన్న దశములతోఁ జెదరి

పోయిన పల్లవనైన్యము నెదిరించి సంహరించుచు వచ్చిరి. ఇది కోపముగఁ బల్లవచక్రవర్తి యాటవికనైన్యమును శాతవాహన రాష్ట్రముమీఁద వదలెను. వా రూళ్ళు దోతురు. తగులఁబెట్టుదురు. స్త్రీల మానభంగము కావింతురు. అందుచేత నారాష్ట్ర మంతయు గగ్గోలుగా నుండెను.

అనఁ డన్ని గ్రామములచుట్టును జివరకు మట్టితోనైన నొకగోడ యుండెడిది. గ్రామములోనికిఁ బోవుట కొక్కటే త్రోవ. స్థానాకోడూరుకుఁగూడ నట్టిగోడ చుట్టును గలదు. ఆగ్రామములోని యువకులు గోడలపైకి నిచ్చెనలతోఁ బోయి తమకు సాధ్యమైనంతవఱకు దండెత్తి వచ్చెడి శత్రువుల నెదిరింతురు. ఆవృద్ధుఁ డీకదంబవృక్షముక్రిందఁ గూర్చుండినంతలో గ్రామమంతయు నిముసములో గగ్గోలయ్యెను. పల్లవులయొక్క యాటవికనైన్యము గ్రామమును ముట్టడించె నని తొందరగా నటునిటు పరుగులెత్తు యువకులును, భయముచేత దద్దరిల్లు

స్త్రీలును జెప్పికొనఁ జొచ్చిరి. వృద్ధులేమి చేయుదురు? ప్రాకారపు గోడ వెడల్పైనది. దేహపుష్టిగల పురుషులందఱు నిచ్చెనలు వేసికొని గోడ లెక్కి శత్రువులమీఁద తాలు రువ్వుచుండిరి. కత్తులు వినరుచుండిరి. కాని, శత్రువుల యాయుధములు బలిష్ఠములైనవి. ఈయలుపపుగోడలను, నిట్టిసామాన్యగ్రామముల యల్పములైన ప్రాకారద్వారములను దేలికగా నిర్మూలించుటకుఁ దగిన సాధన సంపత్తి శత్రువులకుఁ గలదు. వారు నైన్యము. గ్రామస్థులు వట్టి గ్రామస్థులు. పది నిమిసములలోఁ గుడ్యద్వారము భేదింపఁ బడెను. శత్రువులు గ్రామప్రవేశము చేసిరి. గ్రామములోనున్న పరిమితసంఖ్యాకులైన యువకులు ఖడ్గధారులై వారి నెదిరించిరి. కాని యేమి లాభము? వారందఱును శత్రువులు సంహరించిరి. ఊరిమీఁదఁ బడి శత్రునైన్యము బీభత్సము చేయుచుండెను. కొందఱు వృద్ధు లనియుఁ, బసివా రనియు లేక ధనము దాచిన చోటులు చెప్పుఁడని కత్తులతో నటకుచుండిరి. జనమందఱు భీతినొంది లోనికిఁ బోయి తలుపులు వేసికొనిరి. శత్రునైనికు లాతలుపులను బ్రద్దలు కొట్టి లోనికిఁ బోయి భర్త కంటియెదుట భార్యకు మానభంగముఁ జేయుట, కొడుకు చూచుచుండఁగాఁ దండ్రుని నటకుట, తల్లియెదుటఁ బిల్లలను సంహరించుట, యింటిలో నిప్పు తెచ్చి చూలులకు ముట్టించి లోని మనుష్యుల లోననే యుంచి బయటఁ దలుపులకు గొళ్ళెములు పెట్టి తగులఁ బెట్టుట మొదలైన యత్యాచారములు తెఱపిలేకుండఁ జేయుచుండిరి. దారివెంట మానిసి పోవుటకు లేదు.

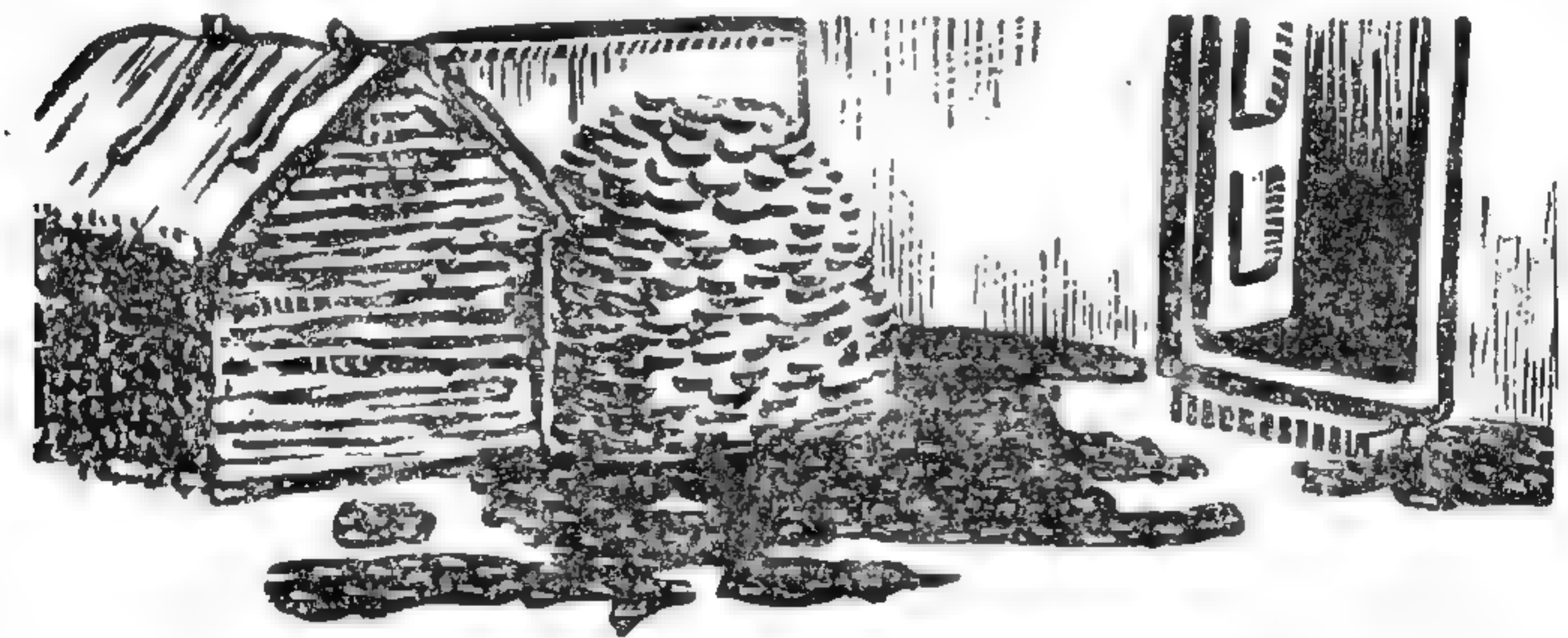
ఈకదంబవృక్షగృహవాసులకుఁ గాదంబు లని పేరు.

మయూరుఁడు లోనుండి తలుపు తీసికొని బయటికిఁ బోదు ననెను. తలిదండ్రులు, తాతగారు పోనియ్యరు. ఆభయసమయములోఁ దక్కిన వృద్ధులును వారివారి యిండ్లకుఁ బోవుటకు పీలు లేక పోయెను. వారును వీరియింటిలోననే యుండిరి. ఆయింటికి ముందుఁ బెద్ద ఖాళీస్థల ముండెను. చుట్టును బ్రాకార ముండెను. వీధితలుపు వేసిరి. రెండెడ్లును, మూఁడావులును, రెండుగేదెలును వారి కున్నవి. వాని తలత్రాళ్ళు కోసి యదివరకే వానిని వదలి పెట్టిరి. గొడ్లకు గాడిగావేసిన మొకరములు, బల్లలు, దూలము, దెచ్చి వీధితలుపున కడ్డముగా వేసిరి. మయూరునితల్లియుఁ, దండ్రులు, సప్పగారును, తాతగారును, దక్కిన నలుగురు వృద్ధులు నసలుగృహములోనికిఁ బోయి వీధితలుపును, దొడ్డి తలుపును గడియలు వేసి యింటిలోని తోళ్ళు, మంచములు, బల్లలు, గడమంచి రెండుతలుపుల కడ్డముగా నుంచి దైవమును బ్రార్థించుచుఁ గూర్చుండిరి. బయటఁ గోలాహలము, స్త్రీశిశు వృద్ధరోదనములు, పశువుల యంభారవములు హృదయవిదారకముగా వినిపించుచుండెను. మయూరునితండ్రి గవాక్షము నుండి చూచెను. కొన్నియిండ్లు తగులఁబడిపోవుచుండెను. అగ్నిజ్వాలలు మిన్ను ముట్టుచుండెను. పెంకుటిండ్ల వాసములు చీలి బ్రద్దలై పెరీలు మని పగిలి మండుచున్న మేకులు లేచి దూరమునకుఁ బోయి పడుచుండెను. కాదంబులది పెంకుటిల్లు. ఏమండుచున్న దూలము, నేతగులఁబడుచున్న వాసము తమ యింటిమీఁదఁ బడునో ! తామందఱు లోపలివారు లోపలనే కుమ్మరిపెట్టినట్లు చనిపోవలసివచ్చునో యని వారందఱును

భయపడుచుండిరి. మయూరునితల్లియు, నప్పగారును బట్టుకొనుటకు వీలు లేకుండఁగ నేడ్చుచుండిరి. పొరుగిండ్లవృద్ధులు గోడల కానుకొనఁబడి శవములవలె వ్రేలఁబడిరి. ఈస్థితిలో మయూరుఁడు బయటికిఁ బోవుదు ననును. తండ్రి వారించును. తాత మనుమని దగ్గఱకుఁ దీసికొనెను. తాతతండ్రు లిద్దఱు పిల్లవానిని బోకుండఁ బట్టుకొనిరి.

ఇంతలోఁ బ్రళయము వారియింటిమీఁదికే వచ్చెను. వీధితలుపులు బ్రద్దలుకొట్టు శబ్దములు వినవచ్చెను. మయూరుని తల్లియు, నప్పగారును మయూరినితండ్రిని గొఁగిలించుకొని యేడ్వ నారంభించిరి. ఆమహాదుఃఖములో మయూరిని బట్టుకొనుట తప్పినది. మయూరుఁడు దొడ్డితలుపున కడ్డముపెట్టిన మంచమును లాగి తలు పోరవాకిలిగఁ దీసి బయటకు వెడలి పోయెను. వారిదొడ్డిలో నొకపిడుకలగుడిసె యుండెను. పిడు

కలగుడిసె నానుకొని యొకచొప్పగూడు కలదు. ఈరెండింటి నడుమ మయూరుఁడు దూరెను. దూరి రెండు చొప్పకట్టల నడుముగాఁ దనతల కనుపించకుండ దాఁగియుండి చూచుచుండెను. వీధితలుపు పగులఁగొట్టి దూలములు పెడకుఁ ద్రోసి పాతికమంది

యాటవికులు లోనఁ బ్రవేశించిరి. ఇంతింత మీసములు, దున్న పోతులవంటి యాకారములు, చింతనిప్పులవంటి కన్నులు వారిని జూచినంతనే యెవరికైనను బైప్రాణములు పైకిఁబోవును. వారింటితలుపును ద్రోయుటకు బ్రయత్నించిరి, త్రోయుటకు సాధ్యము కాలేదు. అచటిదూలములను దెచ్చి పదిమంది పట్టి తలుపు బద్దలుకొట్టిరి. లోనుండి తల్లిదండ్రులయు, నప్పగారియు వృద్ధులయు నిల్లెగిరిపోవునట్టి యేడుపులు వినవచ్చెను. కొంత నేపటికి వారు తనతండ్రిని బయటకు లాగుకొనివచ్చుటయు మయూరుఁడు చూచెను. తనతండ్రి తమయింటివాకిట నటుకఁ బడుట మయూరుఁడు చూచెను. ఒక గంటనేపటికి నాటవిక నైన్యమంతయుఁ దమయింటిలోనుండి వెడలిపోయెను. మయూరుఁడు వారిని లెక్కపెట్టెను. ఇరువదియాఱుగురు వచ్చిరి. ఇరువదియాఱుగురు వెడలిపోయిరి. ఊరంతయు సద్దు మడగెను. అప్పుడు మయూరుఁడు తాను దాఁగియున్న చోటినుండి వెడలి వచ్చి, భయముతోఁ దండ్రి శవమువంకఁ జూచుచు బిక్కుబిక్కు మనుచు నింటిలోనికిఁ బోయెను. ఆకుఱ్ఱవాని సృష్టి యేమో మఱియొకఁడైనచో వాని కావలకే ప్రాణములు కడవట్టి యుండును. ఇతఁడు తల తలగా మొండెము మొండెముగా, నెత్తురుపడియగా నున్న తండ్రిని జూచెను. అతనిగుండె చెదరలేదు, అతఁడు బిగ్గరగా నేడువలేదు. మూర్ఛపడిపోలేదు. అతని కన్నులలో భయమా కనిపించుచున్నది. అది యొకవిచిత్రముగా నొక కోపరేఖ కనిపించుచున్నది. అతఁడు లోనికిఁ బోయెను. తల్లియొక్కయు, నప్పగారియొక్కయు శరీరములు

వివస్త్తములై కత్తులచేత గాట్లు తిని పడియుండెను. వృద్ధులు నల్గురు నేమైరో కనిపించలేదు. అతఁడు తల్లివద్దకుఁ బోయెను. తల్లి గొంతులోఁ గొంచెము ప్రాణమున్నది. గొంతుమీఁది చర్మము కొంచె మాడుచుండెను. అతఁడు పోయి 'యమ్మా' యని పిలిచెను. అమ్మ పలుకలేదు. ముక్కుదగ్గర వ్రేలు పెట్టెను. గాలి తగులలేదు. అప్పగారివద్దకుఁ బోయెను. ఆమెయు శవమే. కొంతనేపటికి వృద్ధులకోసము వెదకెను. దొడ్డిగుమ్మముదగ్గఱ తనతాతగారు పడియుండెను. అతనిమెడమీఁద నొకతోలు దొర్లింపఁబడియుండెను. ఊరిలోని నలుగురువృద్ధులలో నిద్దఱు చనిపోయిరి. ఒకనిమెడమీఁదఁ గత్తివ్రాపై నెత్తురు కారుచుండును. మఱియొకని కాలు నరుకఁబడియుండెను. వారిద్దఱికి నింకఁ గొంచెము ప్రాణము లుండెను. మయూరుఁడు వారిని జూచెను. తల్లివద్దకు వచ్చెను. అప్పగారికడకుఁ బోయెను. వాకిటిలోనికిఁ బోయెను. తండ్రిశవమువంకఁ జూచెను. బమ్మెరపోయినవాని వలె నటునిటు చూచును. అటునిటు తిరుగును. తండ్రివద్దకుఁ బోయి తండ్రితల మొండెమున కంటించెను. తండ్రిచేయి తన చేతితోఁ బట్టుకొనెను. వందసార్లు రింటిలోనికిఁ బోయెను. వంద సారులు బయటికి వచ్చెను. నడుమనడుమఁ బోయి యాపిడుకల గుడిసెయుఁ జొప్పగూడును వాని మధ్యచూరి యూరకే యింటి వంకఁ జూచును. చివరకు గొడ్లసావడి లోనికిఁ బోయి యచట గొంతుకూర్చుండి మోకాళ్ళమీఁద మొగ మానిచి, చేతులు మోకాళ్ళచుట్టు ముడివేసి యట్లే కూర్చుండెను. చాలనేపటికి జనము నడచుచున్న యలికిడి తోఁచెను. వారి మాటలు విని

పించెను. అతఁడు తలయెత్తి చూడలేదు. మఱల నా రాక్షసులు వచ్చిరని తన్నుగూడా నఱకెద రని యతనియూహ. ఇంతలో 'నిడుగో ! మయూరుఁడు. ఇతఁడుమాత్రము మిగిలినాఁడు' అన్నమాట యతనికి విసవచ్చెను. ఆగొంతుక తా నెఱిగినదే. ఎవరిదో గుర్తులేదు. త న్నెవరో చేయి పట్టుకొని లేపిరి. మయూరుఁడు లేచి చూచెను. ఎవరివో పదిమంది మొగములు కనిపించెను. మయూరునకు వారిని దా నెఱుఁగునో, యెఱుఁగఁదో తెలియలేదు. మయూరుఁడు బ్రతికియుండెనా ? అతని కన్నులు చూచుచుండెనా ? ఆవచ్చినవా రతనిని జేయి పుచ్చుకొని తీసికొనిపోవుచుండిరి. అతఁడు నడచుచుండెనా ?

ద్వి తీ యా ధ్యా య ము

స్థానాకోడూరుకు సమీపమున నర్థయోజనములోపుగా నొక గ్రామము కలదు. స్థానాకోడూరును దగ్గము చేసిన సైన్య మాయూరిమీఁదికిఁ బోలేదు. ఆయూరు పేదయూరు. కోడూరు ధనధాన్యసమృద్ధిగల గ్రామము. ఆ యూరిప్రజలు తమ కీయాపద తప్పిన దని తెలిసికొని యీ గ్రామములోఁ బ్రజ లేమైరో తెలిసికొనుటకుఁ బదిముఠాలుగా వచ్చిరి. ఆ పేదగ్రామములోని జనులందఱునుఁ గోడూరులోని ధనవంతుల మీఁద నాధారపడియున్న వారు. వీరిపొలము పాలికిఁ దీసి కొనియును, వీరివద్ద కూలినాని చేసికొనియును జీవించువారు. కోడూరు దగ్గమైనచో నాయూరుప్రజల బ్రదుకు బయట పడ్డట్లే. ఈ పదిముఠాలు వచ్చి స్థానాకోడూరులో నింటింటికిఁ దిరిగి బ్రతికియున్నవారిని సమాదరించుటకును, గాయములు తగిలినవారిని రక్షించుటకును, సాయపడుచుండిరి. ఆ పేదపొరుగు పొరుగుగూరిలోని యితరవర్ణములవారే కాదు. ఆయూరిలోని బ్రాహ్మణులుకూడఁ గోడూరి ధనవంతులమీఁద నాధారపడి యున్నవారే. ఈ వచ్చినముఠాలలో నొకముఠా నిద్దరులో

బ్రాహ్మణు లుండిరి. వారికిఁ గోడూరులో రాజాశ్రయము కలదు. మయూరినితండ్రి కన్నోదకములకు లోపము లేదు. చేయి విదల్చుటకుఁ గూడఁ దగినంత యున్నది. ఆయన కొంత యుదారుఁడు. ఈ బ్రాహ్మణులు వాని యుప్పు తినినవారే. అందుచేత నా బ్రాహ్మణులు మయూరుని తండ్రి యింటికి వచ్చి చూచిరి. ఇల్లంతయునుఁ బీనుఁగుపెంటలై యుండెను. పసివాఁడైన మయూరశర్మ యొక్కఁడును గొడ్డ సావడిలోఁ గూర్చుండియుండుట యా బ్రాహ్మణులలో నొకఁడు చూచెను. ఆ చూచినవాఁడే వారి యాశ్రితుఁడు. కోడూరులోనున్న వేయిగడపలో ధనవంతులైన యేబది యఱువది గడప మయూరునియింటివలెనే యయ్యెను. తక్కిన గృహములు నిర్ధూమధామము కాలేదు. దెబ్బలు తిన్నవారు, పాతీపోయినవారు, దాగుకొనినవారు — ఈ మాత్రముగానే తక్కినయిండ్లు గడచెను. ఆయాటవికనైన్యము వట్టి నైన్యము కాదు. వారు చోరులవలె నుండిరి. గ్రామములోనున్న లోతు పాతులు తెలిసికొని యెవరు ధనవంతులో, యెవరు కారో మొదలైన లోగుట్టు తెలిసినవారే. అందుచేత నట్లు జరిగెను. మయూరుని నా బ్రాహ్మణుఁడు తనవెంటఁ దీసికొని పోయెను. మయూరునకు వేతే బందుగులు లేరు. ఆహా! మయూరుఁడు తమయాశ్రితుల కాశ్రితుఁడయ్యెను. ఎట్లో యట్లు బ్రతి కెను. అతని కాయుర్దాయ మున్నది. కనుకనే యింటిలోనుండి తప్పించుకొని పోయెను. లేనిచో నతఁడుగూడ. నా కసాయి వాండ్రకత్తుల కెఱి యయ్యెడివాఁడే. మయూరునిఁ దీసికొనిపోయి

యాబ్రాహ్మణుఁ డారాత్రి నిద్రపోఁగొట్టెను. మయూరునకుఁ
 దా నన్నము తింటినని తెలియదు. నిద్రపోయితి నని తెలియదు.
 మఱునాఁడు ప్రొద్దున మయూరున కెక్కడలేని జ్వరము
 వచ్చెను. వెట్టికేకలు, మంచముమీఁదినుండి లేచిపోవుటయు,
 'అదిగో వాఁడు నాకు గుర్తున్నాఁడు. కత్తి యిటుతెమ్ము; నేను
 వానిని నఱకెదను,'- ఈమొదలై నమాటలు. ఆబ్రాహ్మణుని
 పేరు రామశర్మ. ఆ పేదయూరిలో వైద్యుఁడు లేఁడు. కోడూ
 రులో వైద్యుఁ డున్నాఁడు. ఆవైద్యుని సంసారము నిష్లే
 యయినది. వైద్యునికొఱకు నాలుగమడలు పోవఁజివచ్చెను.
 రామశర్మ యావైద్యుని కాళ్ళవ్రేళ్ళఁ బడి, మయూరుని
 తండ్రి యౌదార్యాదులు చెప్పి, కోడూరునకు సంభవించిన
 మహాపదఁ జెప్పి, బాలుఁడైన మయూరుని సల్లక్షణములు
 చెప్పి యావైద్యుని దెచ్చెను. ఆవైద్యుఁడు వచ్చి స్మృతిలో
 లేని మయూరుని జూచెను. ఆవిశాలమైన నుదురు, చెవి
 తమ్మలదాక వీఁగియున్న కనుదోయి, మొగములోనున్న
 గంభీరిమ - వీనిని జూచి యావైద్యుఁ డాబాలునకు వశంవదుఁ
 డయ్యెను. ఈబాలునియందు మహాపురుషలక్షణము లున్నవి.
 బ్రతికినచో నే మగునో! అంత భయంకరమైన బీభత్సముఁ
 జూచి. గుండె పగిలి మృతిఁ బొందని యాబాలుని ధైర్య
 మెంతటిదో! కలవరించుచుఁ 'గత్తియిటు తే, వానిని నఱకెద'
 ననుచున్న వానిగుండెలో నేశ్వర్యరేఖ యిమిడి యున్నదో
 యని యతఁ డాలోచించి యాతని కూరకే వైద్యము చేసెను.
 ఊరక కాక ధన మీచ్చెడువా రెవరు? ఆబ్రాహ్మణుఁడా

నిలుపేద. అతనికి మయూరుని తండ్రివలన నాల్గువేళ్ళును లోనికిఁ బోవుటమాత్రమే జరుగుచుండెను.

మయూరునకు నెలదినములకుఁగాని నెమ్మదించలేదు. మయూరుఁడు వచ్చిననాటినుండి బ్రాహ్మణునకు ని లైట్లు గడు చునా యను దిగులు పోయినది. కోడూరులోని మయూరుని యాస్తిని రామశర్మయే పాలించుచుండెను. మయూరున కతఁడు లోపము చేయఁ దలఁచుకొనలేదు. తాను న్యాయ ముగాఁ దన కుటుంబరక్షణముఁ జేసికొనుచు మయూరుని బెంచుచుండెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు మయూరునకుఁ జదువు చెప్ప నారంభించెను. మయూరుఁడు కులముచేత బ్రాహ్మ ణుఁడు కాఁడు. రామశర్మకు వయసు ముదిరినను సంతానము లేదు. ఎవరినో బ్రాహ్మణబాలుని దెచ్చి పెంచుకొనుటకుఁ దన కాస్తిపాస్తులు లేవు. రామశాస్త్రిభార్యపేరు గంగాదేవి. ఈదంపతులకు మయూరుఁడే కొడు కయ్యెను. ఆయూరిలో మఱినాల్గు బ్రాహ్మణుల కొంప లున్నవి. వారందఱును రామశర్మను వెలివేసిరి. అతఁ డన్నాఁడుకదా 'మయూరుని తండ్రి నా కన్నగారు. నే నతనికిఁ బుత్రదాత నయ్యెద' నని. ఒక్కొక్కని సహజగుణము చమత్కారముగా నుండును. వాని నెదిరించినకొలఁది వాఁడు కఱికెక్కును. రామశర్మ యట్టివాఁడు. తక్కిన మూఁడు బ్రాహ్మణగృహములు వీనిని వెలివేసినంతనే రామశర్మ మయూరునకు నుపనయనముఁ జేసి మయూరశర్మ యని పేరుఁ బెట్టెను. రామశర్మ పెద్ద చదువుకొనినవాఁడు కాఁడు. ఏదో పంచకావ్యములు, శ్రౌత

స్మార్తములుఁ జెప్పుకొనెను. అవియన్నియు మయూరశర్మకుఁ జెప్పెను. మయూరశర్మ తక్కినయెల్లప్పుడు సరిగానే యుండును. బాబు చెప్పినదియెల్లఁ జదువుకొనును. చెప్పినది నిముసములోఁ గ్రహించుకొనును. గ్రహించినది యర నిముసములో నెమరకుఁ దెచ్చుకొనును. మయూరశర్మ శురిగాఁ జదివినచో రామశర్మచదువు వానికి వచ్చుటకు రెండేండ్లుకంటెఁ బట్టదు. కాని మయూరుఁడు సరిగాఁ జదువఁడు. ఎప్పుడును బొలాలమీఁదికిఁ బోయి తిరుగుచుండును. ఆయూరికిఁ గ్రొత్తవా రెవరైన వచ్చినచో వారియందఱి ముఖ లక్షణములు బరిశీలించును. ఒక్కొక్కప్పు డట్లే యెవ్వరివంకనో చూచుచుండును. మరియు నొక్క పొరుగుారివానివెంటఁ బడి యూరు వదలి చాలదూరము పోవును. కొంతనేపటికి వీఁడు కా దనుకొనినట్లు తిరిగివచ్చును. అట్లు వచ్చినతరువాతఁ బది పదునేనుదినములు మయూరుఁ డెవ్వనితోడను మాటాడఁడు. గంగకాని, రామశర్మకాని బలవంతముగా లేపి భోజనము పెట్ట వలెను. ఈపదునేనుదినములలో నతఁడు భోజనము చేయుటఁ జూచినచో రామశర్మ కోడూరునుండి వానిని దెచ్చిన రాత్రి నుండి యితఁడు భోజనము చేసిన పద్ధతియే గోచరించును. రామ శర్మను వెలివేసిన బ్రాహ్మణులుకూడ రామశర్మ యౌదార్య మును, గృతజ్ఞతను మెచ్చుకొందురు. రామశర్మతో వారికి విరోధము లేదు. పైగా వారందఱకు మయూరుఁ డన్నచో మిక్కిలి జాలి. మిక్కిలి ప్రేమ. అందఱకు మయూరుఁ డేదో, యెప్పుడో యెట్లో మహాపురుషుఁ డగునని యొక విశ్వాసము.

మయూరునకుఁ బండ్రెండేండ్లు వచ్చినవి. ఒకనాఁడు మయూరుఁ దెచ్చటికో పోయెను. ఈపోవుట యలవాతేకదా ! మఱల సాయంత్రమునకుఁ దిరిగివచ్చు నని రామశర్మ యను కొనెను. ఆసాయంత్రమున రాలేదు. అట్టి యిరువదిసాయంత్రములు రాలేదు. గంగారామశర్మలు మిక్కిలి దుఃఖించిరి. 'ఓయి నాయనా ! మాకృతజ్ఞతకు మాబ్రాహ్మణ్యము వెల పెట్టితిమి. కనిపించవోయి తండ్రీ' యని యావట్టిల్లిరి. వారిస్థితి మంచము పట్టుటమాత్రమే కొఱతగా నుండెను. ఇటువది యొకటవదినమున మయూరుఁడు తిరిగి వచ్చెను. ఎచ్చటికో బోయెనో యెవ్వరికిని జెప్పలేదు. రామశర్మ కతఁ దింటికి వచ్చుటయే చాలు. ఆతఁ డడుగనేలేదు. ఆవచ్చిన మయూరుఁ డట్లే నాలుగునెల లెచ్చటికిని గదలనే లేదు.

ఒకనాఁడు మఱలఁ బోయెను. పదిదినము లాగి వచ్చెను. ఇట్లు పోవుటయు, నొక్కొక్కసారి నెలదినములుకూడ నుండి వచ్చుటయు మయూరునకుఁ బరిపాటి యైపోయెను. గంగారామశర్మల కతఁ దింటికి రాలే దన్న సంగతి క్రమముగాఁ దగ్గిపోయెను. దినములు, నెలలు, సంవత్సరములు గడచిన కొలఁది మయూరుఁడు పొడుగరి యయ్యెను. ఆజానుబాహు వయ్యెను. వ్యాయామము చేసినవానికంటె నతఁడు కఠినీకృత శరీరుఁ డయ్యెను. కొన్నిదినములు పోయినతరువాత నెచ్చటికో పోయి యే నెలనాళ్ళకో తిరిగివచ్చిన మయూరుఁ డెప్పుడును బ్రొద్దుకుంకి చీకటి పడినతరువాతనే వచ్చును. వచ్చినప్పు డెప్పుడు నేదో యుత్తరీయములో దాచియే తెచ్చును. రామశర్మ

కోడూరునుండి వారియింటిలోని కొన్ని సామానులు తెచ్చెను. అందులో నొక భోషాణ ముండెను. ఆభోషాణము మయూరు నిది. అందులో మయూరుఁ డేమి పెట్టుకొనునో యతనికి తెలియును. గంగరామశర్మలు దానివంకనే చూడరు. ఒకసారి మయూరుఁ డింటికి వచ్చినప్పుడు వాని యెడమ భుజము మీఁదఁ బెద్దకత్తిదెబ్బ తగిలియుండెను. మఱియొకసారి యెడమ భుజము మీఁదఁ గత్తిదెబ్బ తగిలియుండెను. గంగ వానికిఁ గట్టు కట్టి నెమ్మదింపఁజేసెను. 'నాయనా ! యీకత్తిదెబ్బ లేమి ? నీతండ్రీ వంశాంకురము నీవొక్కఁ డున్నావు. ఇట్టిజోలులకుఁ బోకురా' యనుచు దాని కారణము వందసారు లడుగును ! అతఁడు వందసారులును జెప్పఁడు. ఏవో యల్లిబిల్లి సమాధానములు చెప్పునుగాని యథార్థ మెప్పుడును జెప్పఁడు.

అతనికిఁ బదునాతేండ్లు వచ్చెను. వానిని జూచి బ్రాహ్మణ బాలుఁ డని యెవ రనుకొందురు ? నీ పే రేమి యని యడుగుము. మయూరశర్మ యని సమాధానము చెప్పును. క్షత్రియుఁడును గాఁడు, బ్రాహ్మణుఁడే యనుకొనును. పదునాతేడులు వచ్చిన మయూరశర్మకు రామశర్మ వివాహము చేయఁదలంచెను. బ్రాహ్మణకన్యను దెచ్చి చేయవలె నని రామశర్మ యుద్దేశ్యము. కాని బ్రాహ్మణులు పిల్ల నెవ రిత్తురు ?

మయూరునకు వివాహము చేసికొనవలెనను కోరిక లేదు. అతఁడు నాకు వివాహ మక్కఱలే దనును. రామశర్మ వంద నూరిపోయును. రామశర్మచేత వివాహప్రస్తావన మానిపించుటకు మయూరున కొక్కటే యుపాయము. తా నెచ్చటికై నను

బోయి వేదశాస్త్రములు చదువుదు ననును. రామశర్మ వివాహ ప్రసంగము మానివేయును. కుట్టవానిని జదువుకొనుట కెచ్చటకు, బంపించవలయును ? కాశి మొదలైన పట్టణములకుఁ బోయినచో, బిల్లవానిని వదలి తా నుండలేడు. ఏదో సమీప ముననున్న నగరమునకే పంపవలయును. పల్లవుల రాజధానియైన కాంచీనగరము మహాపండితులైన బ్రాహ్మణులకు నివాసభూమి. అచ్చటకు, బంపించినచో !

తృ తీ యా ధ్యాయము

మయూరునకు, బదునాతేండ్లు వచ్చినతరువాత నతని మనస్సు విచిత్రముగా నుండెను. ఎనిమిదేండ్లు చిన్నవయస్సు, పదునాతేండు యౌవన ప్రాదుర్భావసమయము. ఎనిమిదేండ్లు మఱియుఁ జిన్నతనముక్రిందనే లెక్క. అప్పుడు జరిగిన విషయములు యౌవనసమయములో విస్పష్టముగా జ్ఞాపక ముండునా? సుఖ దుఃఖముల ననుభవించు నెనిమిదేండ్లనాఁటి శక్తికిని, బదునాతేండ్లనాటి శక్తికిని సంబంధ ముండునా? ఒక విషయము మనస్సుమీఁద ముద్రింపఁబడుటలో నప్పటికి నిప్పటికి భేద ముండదా? తండ్రి చిన్నప్పుడు చనిపోవును. పెద్దవా రై నతరువాత మానాయన చిన్నప్పుడే చనిపోయె నందురు. ఆతండ్రిని గూర్చి దుఃఖపడుదురు. దుఃఖపడుదు రనఁగా లోకములోఁ దండ్రులు చనిపోవుట యను విషయము దుఃఖహేతువుగా భావింపఁబడుటచేత వీరును నది దుఃఖ మనుకొనుటయేకాని, వీరి కది గాఢదుఃఖానుభూతివిషయము కాదు. ఒకఁడు పెద్దవాఁడై నతరువాత, దండ్రి చనిపోవును. వానిదుఃఖము తండ్రి తలఁపునకు వచ్చినప్పుడెల్ల నుండును. చిన్నప్పుడు తండ్రి చని

పోయినవాని దుఃఖ మిట్టిది కాదు. దీనికిఁ గారణము తండ్రి మరణము పిన్న వయస్సున నతనిమనస్సుమీఁద నంతగాఢమైన ముద్ర వేయలేక పోవుటయే. అట్లే మయూరుఁడు తన చిన్న నాటఁ జూచిన తన కుటుంబ ఘోరదృశ్యము వానిమనస్సు మీఁద నంతగాఢముగాఁ బనిచేసెనా యన్నది. పని చేసినచో నిప్పటికి నత్తఁడు దానినిగూర్చి గాఢముగా యోచించవలయును. ఈమనస్సులోఁగూడ ననేకములైన పొరలు కలవు. ఒకమనస్సు బాల్యము మొదలు వార్ధక్యమువఱకును జీవికి సహజమైనదిగా నుండును. భిన్నవయస్సులయందుఁ దత్తత్కాల విషయముల యోజన చేయు మనస్సు భిన్నభిన్నముగా నుండును. తార్కికులు దీని నొకవిధముగాఁ జెప్పుదురు. ఈశరీరము ప్రతినిమేషము మారుచుండును. అట్లే ప్రతిద్రవ్యము మారుచుండును. ఈ మార్పులంతటను నొక సమానమైన యాద్రవ్యరూపము కనిపించుచునే యుండును. అట్టి సమానమైన మనస్సు వేతే యుండును. ఆమనస్సుమాత్రమే బాల్యమునందుఁ బనిచేయును. వయసు వచ్చినతరువాత భిన్నపరిస్థితులచేత మనస్సునకుఁ గలుగు సుఖదుఃఖములయొక్క యనుభూతిలోని చిక్కదన మామనస్సున కుండదు. ఒకనివలన మన కపకారము జరిగెను. వానిమీఁద మనమనస్సు పగఁ బట్టును. ఈపగ పట్టునంతశక్తి మనస్సునకుఁ బసితనమం దుండదు. ఆశక్తి వయస్సుతో వృద్ధి పొందును. మయూరునకుఁ దన కుటుంబమట్లు సంహరింపఁబడుటకు హేతువైన పల్లవరాజుమీఁదఁ బగఁ బట్టుటకు

వాని యెనిమిదేండ్లవాఁటి మనస్సు చాలదు. కాని యేదో లీలగా వానిమనస్సునం దాభావము లేకపోలేదు.

ఎవరో క్రొత్తవారు కనిపించుటయు, వారివెంటఁ బడి మయూరుఁడు పోయి వాఁడు, వాఁడు కాఁడని, తిరిగి వచ్చుటయుఁ, గొన్నియేండ్లక్రింద జరుగుచుండెను. నాలుగేండ్లనుండి యట్టిదేదియు జరుగలేదు. అతని యీపదునాఱవయేట నతని క్రొత్తమానిసి కనిపించెను. ఈరాజ్యమంతయుఁ బల్లవరాజుల యధీన మయ్యెను. పల్లవుల రాజకీయాధికారు లప్పుడప్పుడు వచ్చుచుందురు. పోవుచుందురు. ఈపేదపల్లెటూరున కెప్పుడు రారు. ఇన్నేళ్ళ కిప్పు డీయూరొకయధికారి వచ్చెను. ఎందుకు వచ్చెనో మయూరునకుఁ దెలియదు. కాని, యతనిని జూచిన తోడనే మయూరునకు మనస్సులో నేదియో కలవరము జరిగెను. ఎనిమిదేండ్లక్రిందఁ దాను జూచితి ననుకొన్న యొక ముఖలక్షణ మాయధికారిముఖమునఁ గనిపించెను. పూర్వమువలె నతని వెంటఁబడి పోవుటకు వానిని బరిశీలించుటకు నితఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు. రాజాధికారివెంటఁ బడి యూరకే పోయినచో వారు రాసీయరు. అందుచేత నతఁడు తా నొక యుపాయము పన్నుకొని వానియొద్దకు వెళ్ళెను. అవసరము వేచి, దర్శనము చేసి, 'యయ్యా ! నాపేరు మయూరశర్మ. నాతండ్రి రామశర్మ. నే నేదోకొంత సంస్కృతము చదువుకొంటిని. నాకేదైన నొక యుద్యోగము వేయించు'డని మనవి చేసెను. ఆ యధికారి కనుబొమలు ముడిచి, మయూరునివంక విచిత్రముగాఁ జూచెను. అతఁడు చూచిన వట్టిచూపే భయంకరముగా నుండెను. ఆచూపు

చూచినతోడనే మయూరుని మనస్సుమీఁద ఫెడేలున దెబ్బ
కొట్టిన ట్లయ్యెను. మయూరునకుఁ దెలియకుండ, 'నీవేనా' యని
వచ్చెను. ఆ యధికారి కీమాట యర్థము కాలేదు. అందుచేత
మయూరుఁడు తరువాత నాలుగైదుమాటలలో దానిని సర్దు
కొనెను. కాని బాగుగా నిశ్చయింపవలయు నని బుద్ధి పుట్టెను.
అధికారిదారి నధికారి పోయెను. మయూరుఁ డెట్లు నిశ్చయిం
చును ? అతనిపేరు, నతనియధికారము వానిని గనుగొని
జ్ఞాపకముంచుకొనెను. మఱల నాయధికారి యాతనికిఁ గని
పించుట యెట్లు ? తరువాత వారము దినములవఱకు మయూ
రున కదియే యూహ. ఈవారమురోజులలోని యూహాపరం
పరయుఁ జివర కదికి యిట్లేర్పడెను. తనచిన్నప్పుడు తన
యింటిలోఁ దనసర్వకుటుంబమును నాశనము చేసిన నైనికులకు
నాయకుఁ డైనవానిని దా నంతనేపును జూచెను. వాని కన్ను
లవియే. వాని మొగ మదియే. కాని, వాఁడు పొడుగరి.
వీఁడు పొట్టివాఁడు. వాఁడు పొడుగరియో, పొట్టివాఁడో సరిగా
జ్ఞాపకము లేదు. వీనికోసమే తాను నాలుగేండ్లు వెదకెను. ఈ
కడచిన నాలుగేండ్లు మఱచిపోయెను. ఆయూహల యొక్క
సారాంశ మిది. ఇప్పటి మనస్సు దీనిపై నాలోచింప మొదలు
పెట్టెను. మానిసిని బోలిన మానిసి యుండవచ్చును. తరువాత
వారు వారు చెప్పికొనఁగా నది యాటవికనైనయ మని తాను
వినెను. ఇతఁడు నాగరకుఁడు. నైన్యధికారి కాఁడు. రాష్ట్ర
వ్యవహారములను బరిశీలించు నధికారి. ఈ యధికారితో మాట్లా
డుట యెట్లు ? అంత యధికారి తనతో మాట్లాడునా ?

కోడూరునకు నాలుగుయోజనముల దూరములో నొక పట్టణము కలదు. ఈయధికారి యాపట్టణములోఁ బదిదినములుండునట : అచ్చటికిఁ బోవుద మనుకొనెను. అనుకొనినదే తడవుగా నచటికిఁ బోయెను. అధికారిని జూచుట యెట్లు ? ఉద్యోగ మన్నసాకు పూర్వమే చెడిపోయెను. ఇట్లాలోచించుకొనుచుండఁగనే పదిదినములలోఁ దొమ్మిదిదినములు గడచిపోయెను. ఆయధికారి ప్రయాణదినము వచ్చెను. మయూరుఁడానఁటికి మధ్యాహ్నమున నాలోచనయు, సాలోచనయు లేకుండ నధికారియున్న సౌధమువద్దకుఁ బోయెను. అప్పుడధికారి ప్రయాణోన్ముఖుడై యుండెను. అధికారి మయూరుని జూచి 'యద్యోగము లేదని చెప్పలేదా ? పో' యని చెప్పెను. మయూరుఁడు తా నేమనుచుండెనో తెలియకుండఁగనే యిట్లనెను. 'నేను ఖడ్గవిద్యలో మిక్కిలి నిపుణుఁడను. నావిద్యాప్రదర్శనము మీరు చూడవలయు'నని. అంతవఱకు మొగము మురకటించుకొని నిప్పులు గ్రక్కుచున్న యా యధికారిమొగము వెంటనే మారెను. 'మఱి నే నిప్పుడు పోవుచుంటినే ? నేను వైజయంతీపురము పోవుచుంటిని. నీ వచ్చటకు వచ్చినచో, నీ విద్యాప్రదర్శనము చూచెద' ననెను. అధికారి వెడలిపోయెను.

వైజయంతి యచ్చటికి చాలదవ్వు. మయూరుఁ డచటికిఁ బోలేదు.

తరువాత నేఁడాది గడచెను. రామశర్మకు మయూరుని కెక్కువవిద్యఁ జెప్పించవలయు నను నాశ పోలేదు. పిల్లవానికిఁ

బదునేడేడులు వచ్చినవి. అందఱుఁ జిన్నప్పు దీతఁడు మహా పురుషుఁ డగు ననుకొనిరి. పదునేడేండ్లు వచ్చినవి. ఇదివఱ కేమియు లేదు. అందుచే నతనినిగూర్చిన యాశలు సన్నగిల్లెను.

మయూరుఁడు తండ్రిని బీడింప నారంభించెను 'నన్నుఁ గాంచీనగరమునకుఁ దీసికొనిపోవుదు నంటి' వని, 'ఎప్పుడెప్పు' డని. మయూరునకుఁ గోరిక పుట్టుటయు, రామశర్మను దానిని గూర్చి యడుగుటయు నిదియే మొదటిసారి. మయూరునకుఁ గాంచీపురము చడువుకొనుటకుఁ బోవలయునన్న యూహయే లేదు. కాంచీపురమునకుఁ దీసికొనిపో మ్మని తండ్రి నెందు కడుగుచున్నాఁడో తనకే తెలియదు. కాని, కాంచీపురము నకుఁ బోవలయునని యున్నది. అది మహానగరము. పల్లవ రాజధాని యె ట్లుండునో చూడవలయు ననియా ? ఈరాజాధి కారి యచ్చటఁ గనిపించు ననియా ? వైజయంతికిఁ బోయినచో సులభముగా, నిశ్చయముగాఁ గనిపించెడి యాయధికారిని జూచు టకుఁ గనిపించుట సందిగ్ధమైన కాంచీపురి పోవుట యెందులకు?

ఈయెనిమిదేండ్లు రామశర్మ మయూరుని యాస్తిపాలించి, చాలడబ్బు నిలువఁ జేసెను. ఒకయేడాది రెండేండ్లలో నతని నొకయింటివానిని జేసి, వానిధనమును, వాని యాస్తియు వాని కప్పగింపవలయు నని రామశర్మ యూహ. రామశర్మ యా ప్రస్తావన యెప్పుడు తెచ్చినను మయూరుఁడు వినకుండ దులప రించుకొని పోవును. చివరకు మయూరుని యొత్తిడి యెక్కు వయై రామశర్మ కాంచీప్రయాణము గట్టెను. గంగాదేవికిఁ

గావలసినసంభారములు సమకూర్చి రామశర్మ మయూరునితోఁ బ్రయాణ మయ్యెను.

అచ్చటికిఁ గాంచీనగర మిటువదిదినముల ప్రయాణము. కొంతదూరము బండ్లమీఁదఁ బోవలయును. పదిదినములైన తరువాత వా రొకనగరమున నొకసత్రములో నొకరాత్రి శయనించిరి. రామశర్మ నిదురబోయెను. మయూరుఁడు మేల్కొని యుండెను. తమకు సమీపమున నెవరో యిద్దఱు మాటాడు కొనుచుండిరి. అందులో నొకఁడు 'భల్లాతవర్మను మఱల నైన్యాధికారిగా వేసిరి' యనెను. ఆమాట వినినంతనే మయూరున కెక్కడలేని జాగ్రత్తయు వచ్చెను. ఆరాజాధికారి పేరు భల్లాతవర్మ. కథ మఱికొంత సాగెను. తా ననుకొన్నట్లు భల్లాతవర్మ నైన్యాధికారియే. అతఁడే యితఁడేమో ! తరువాత వారు మాటాడు కొనిన మాటలకుఁ దనకు సంబంధము లేకపోయెను.

మఱునాఁడు లేచి మఱలఁ బ్రయాణము సాగించిరి. మఱలఁ బదిదినములకుఁ గాంచీనగరము చేరిరి. ఆకాంచీనగరము మహానగరము. ఈపరమగ్రామీణుల కాయూరియొక్క తలయుఁ, దోఁకయుఁ దెలియలేదు. తుదిమొదళ్ళు పట్టలేదు. దారివెంటఁబోవు నెల్లజనులు కూర్చాసములు ధరించినవారు. హేమాభరణధారులు. ప్రతివాఁడును తీవిగా నడుచుచుండును. ఎవరిని బలుకరించినను బదులే చెప్పరు. ఎల్లరకును నేదో మహాకార్య మున్నటులే కనిపించును. ఈజన మిట్లుండఁగా వచ్చుచున్న పోవుచున్న శకటముల సంఖ్యకు లెక్కయే లేదు. రెండుగుఱ్ఱములు, నాల్గుగుఱ్ఱములు పూన్చిన శకటములు, చీత్ర

విచిత్రములుగా నలంకరింపఁబడి మిక్కిలి బలిసి వాయువేగమునఁ బరుగెత్తు వృషములఁ బూన్చినబండ్లు, మనుష్యు లొత్తి గిలిపోవుటకే కష్టముగా నుండెను. వారు చివరి కెవరినో కను గొని యొకసత్రము చేరిరి.

ఇందులో మఱియొక బాధ. వీరిభాష వేఱు, వారిభాష వేఱు. వీరు మాటాడినచో వారిలోఁ జాలమందికిఁ తెలియదు. ఎవరో తమదేశీయునివలెఁ గనిపించినచో వాని నడుగఁగా నా సత్రముపే రతఁడు చెప్పెను. వారు పోయి యాసత్రమున విడిది చేసిరి. అచ్చట వీరు నెవరి నెఱుఁగుదు మని చెప్పుదురు! మయూరుఁడు భల్లాతవర్మను జూచుటకు వచ్చితి మని చెప్పెను. దానితో వీరిని గౌరవింప నారంభించిరి.

చతుర్థాధ్యాయము

భల్లాతవర్మపేరు చెప్పినంతనే వీరికి గౌరవము జరుగుట నిజమే. కానియాభల్లాతవర్మ యెవరు ? అతని యుద్యోగమేమి ? అతని నెచ్చటఁ జూడవలయును ? చూచినతరువాత నతనికి, వీరికి సంబంధ మేమి ? ఒకవేళ వీ రాతనిఁ జూతురు. చూచినచో నతఁడు వీరి నెఱిఁగియున్నటులు నటించఁడు. భల్లాతవర్మ యిదివఱకు మయూరునిఁ జూచెఁగదా యన్నచో నది యేమి చూచుట ? ఒకమహోద్యోగి సంవత్సరముక్రిందఁ దన కుద్యోగ మిప్పింపు మని యడిగినవానిని గుర్తు పెట్టుకొనవలసిన యవసర మేమి? పెట్టుకొన్నను వానితోఁ బరిచయ మున్న స్థల మాట్లాడ వలయును ? ఎందుకు మాటాడును ? ఇంతకుఁ గాంచి నగర ములో మహాపండితుఁ డెవఁడో యుండును. వాని యొద్ద మయూరుని శిష్యునిగాఁ జేర్చవలయును. భల్లాతవర్మకుఁ గాంచి లోని మహాపండితులు తెలియునా ? తెలిసినచో నితఁడు మయూరుని దీసికొనిపోయి, 'యీకుఱ్ఱవాఁడు మావాఁడు, వీనికి దయ చేసి చదువు చెప్పవలయు' నని చెప్పెడునంత శ్రద్ధ నతఁడు తీసికొనవలసిన యవసర మేమి యున్నది?

తండ్రికొడుకులిద్దఱు చెటియొకమాట. రామశర్మ యెవరి నైనను పండితుని గనుఁగొని మయూరు నప్పగింతు ననును. మయూరుఁడు ముందు భల్లాతవర్మను గనుఁగొనవలయు ననును. 'భల్లాతవర్మతో మన కేమి పని' యని రామశర్మ వాదించును. ఆయనపేరు చెప్పిననేగదా మన కింత గౌరవము కలిగెను. ఆయనతోఁ బరిచయము వృథాగాఁ బోదని మయూరుని వాదన.

ప్రొద్దుననే లేచి తనభాష తెలిసినవారినెల్ల 'నీయూరిలో మహాపండితు లెవరు ? మాపిల్లవాని నాయనవద్దఁ జేర్చవలయు' నని యడుగుచు రామశర్మ పోవును. భల్లాతవర్మగా రెచ్చట నుండును ? వానియుద్యోగ మేమి' యని తెలిసినవారి నడు గుచు మయూరశర్మ మఱియొకదెసకుఁ బోవును. ఇద్దఱును భోజనమువేళకు సత్రములోఁ గలియుదురు. ఇట్లు పదిపదునేను మంది పండితుల నామములు, వారు పాఠముచెప్పు శాస్త్రములు, వారివద్ద మయూరుఁడు చదువుకొనుట కుండినచో భోజనమునకుఁ జేయవలసిన యేర్పాటు - వీనిగుఱించి యొకగ్రంథమంత పెంచి రామశర్మ మయూరునకుఁ బూటపూట నొప్పఁజెప్పుచుండెను. మయూరుఁడు తండ్రి చెప్పినంతనేపు వినుచుండును. సమాధానమే చెప్పఁడు. మయూరుఁడు భల్లాతవర్మనుగూర్చి తెలిసి కొనిన సంగతులు రామశర్మతోఁ జెప్పఁడు. భల్లాతవర్మ యొక సైన్యాధికారి. సర్వసేనానాయకులక్రింద నార్గురు సేనాపతులుండిరి. ఒక్కొక్క సేనాపతిక్రింద నలుగురు దళవాయిలుందురు. భల్లాతవర్మ యొకదళవాయి. ఇదియంతయు నొక లెక్క-యేగాని నిజమునకు నాయధికారము లధికారములు కావు.

కొందఱు గ్రామాధికారు లుందురు. గ్రామాధికారి యనఁగాఁ బదియూండ్ల కతఁడు ప్రభువు. అపదిగ్రామములమీఁద సర్వాధికార మతనిది. అతఁ డొకచిన్నపాశెగాఁడు. యుద్ధసమయములందతఁడు వేయిమంది సైన్యమును జతపఱుపవలయును. ఇట్టి నలుగురుదళవాయులమీఁద నొకసేనాపతి యుండును. ఈదళ వాయులందఱుఁ బాశెగాండ్రే కా నక్కఱలేదు. చక్రవర్తి కెవని మీఁదనైన దయ గలిగినచో వానిని దళవాయిని జేయును. భల్లాతవర్మ యిట్లు దళవాయిగాఁ జేయఁబడినవాఁడు. వర్మ యనుటచేత భల్లాతుఁడు క్షత్రియుఁడు కాఁడు. రాజాదరము హెచ్చినకొలఁది గర్వాహంకారములు పెరిగి, యతఁడు చేర్చు కొన్న యుపనామము. భల్లాతవర్మ యస లెవరో, వానిపుట్టు పూర్వోత్తరములు నాఁటిసాయంతనమున నతనికిఁ దెలియు నని తెలిసెడిచోటునకుఁ దీసికొనిపోదు నని యొకస్నేహితుఁడు మయూరునితోఁ జెప్పెను.

అనఁడు సాయంకాలము మయూరుఁ డాస్నేహితుని గలిసికొనెను. ఆస్నేహితుఁడు కాంచీనగరములో రాజమార్గము లన్నియు వదలి సందుగొందులవెంటఁ దీసికొనిపోయెను. దుర్వాసనాభూయిష్టమైన యొకసందులో నాస్నేహితుఁడు మయూరు నొకయింటిలోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. అది యొకపూటకూటి యిల్లు. లోనికిఁ బోగా నచ్చట నొకస్త్రీ కనిపించెను. ఆమె రథ మంత యున్నది. చెవితమ్మలు బరువుగల కర్ణాభరణములు నిత్యముఁ దాల్చుటచే నంగుళమంత కైవారముగల బెజ్జము కలవిగా నుండెను. కారుతమలపాకులు, పచ్చివక్క, కాఁచు -

వీనియొక్క మేలుకొన్న నాలుగుజాముల నిరంతరచర్వణము వలన నామెదంతములు వర్షకాలమేఘసదృశములుగా నుండెను. ఆమె నల్లని కరిమొద్దు. కన్నులు చింతనిప్పులు. ఆమెమెడలోఁ జేతులయందు బంగారపునగ లెన్నియో కలవు. మొగమునఁ గుంకుమబొట్టు క్రిందఁ గనుబొమలు, పైఁబాపట యిటుదెసల యరెదు దలవెండ్రుకలను దాకుచుండును. ఆమెమొగ మదియొక చిత్రము. కన్నులక్రిందినుండి గడ్డమువఱకు కొబ్బరి బొండమంత యుండెను. ఫాలము, మొగము పసిపిల్లవాని చేతిబెత్తై డుండదు. ఆమెశరీరమంతయు మొగములోఁ గ్రింది భాగమున కనుగుణముగా నుండెను. సరస్వతీదేవి నిత్యవీణా పాణి, ఈమె నిత్యతాంబూలపాణి. ఆమె యాబల్లపైఁ గూర్చుండి వర్షకాలపు మండూకధ్వనితో నింటిలోఁ బనిచేయు వారిమీఁద నధికారముఁ జేయుచుండెను. మయూరుఁడును, స్నేహితుఁడును నామెవద్దకుఁ బోయిరి. ఆమె 'మీరు బ్రాహ్మణులు కాబోలును. ఇది బ్రాహ్మణులబస కా' దనెను. వారందు కోసము రాలే దనిరి. మఱియెందుకోస మనఁగా మయూరుఁడు భల్లాతవర్మ నాశ్రయించి యొకయుద్యోగము సంపాదించు కొనుటకు వచ్చెను. ఆమె భల్లాతవర్మతో మయూరునిగూర్చి చెప్పవలయు నని స్నేహితుఁడు చెప్పెను. ఆమె యీమాటలు వినినంతనే 'అబ్బో! వాఁడు నామాట యిప్పుడు వినునా? నాసొమ్ము తిన్నన్నినాళ్లుఁ దినెను. పెద్దయుద్యోగము దొరికి నది. రాజాశ్రయము లభించినది. మఱల నావంకఁ జూచినచో నొట్టు అనెను. మయూరుఁడు " ఆయన మీకుమారుఁడని

విన్నానే' యనెను. ఆమె వాఁడు నా కేమికొడుకు? ఎక్కడనో
 దొరకెను. తీసికొనివచ్చి పెంచితిని, చదువుఁ జెప్పించితిని.
 అల్లరిచిల్లరిగఁ దిరుగుచు గరిడిశాలలోనికిఁ బోయి కత్తిసాము,
 కఱ్ఱసాము మొదలైనవి నేర్చుకొనె' నని చెప్పెను. ఇంతవఱ
 కామె భల్లాతవర్మ యన్నచో నిరాదరణగా మాటాడెను. ఇక్కడ
 నుండి యభిమానమంతయుఁ దఱుముకొనివచ్చినటుల మఱలఁ
 బ్రారంభించెను. 'అయ్యా! మాభల్లాతయ్య చాలగొప్ప వీరుఁడు.
 కత్తిసాములో నతనిని మించినవాఁడు లేఁడు. వాఁడు చేతితోఁ గత్తి
 పుచ్చుకొన్నచో నందఱును బాటిపోవలసినదే. వానియందు
 రాజునకు దయ గలిగిన దనఁగానేల గలుగదు? అసలారాజునకు
 బుద్ధియున్నచో మావానిని దశవాయిగా నుంచునా? సర్వసేనాధి
 పతిని జేయవలయు' ననెను. మయూరునిన్నేహితుఁడు 'ఏమమ్మా!
 ఆయన కుద్యోగ మైనతర్వాత నీవంకనే చూడలే దంటివి. అతఁ
 డన్నచో నీ కంతయభిమాన మెందుల' కనెను. అనఁగా నామె
 యిట్లనియెను. 'పోనిలే యయ్యా! పోనీ. పెంచితిని, పెద్దవానిని
 జేసితిని. ఎక్కడోయక్కడ గొప్పగా బ్రతుకుచున్నాఁడన్నదే
 చాలును. ఆదశవాయివేషముతో నా కొక్కసారి కనిపించినచోఁ
 జూడవలయునని యున్నది. అతనికిఁ బరువునష్టమఁట! ఓయి
 నాయనా! అర్థరాత్రమునందైన నొకసారి వచ్చి కనిపించి పొ
 మ్మని కబురు పంపితిని. రాలేదు. అడ్డాలనాఁడే బిడ్డలుగాని,
 గడ్డాలనాఁడు బిడ్డలా? యనెను. మయూరుఁడు 'నీ వతనిని
 బాలిచ్చి పెంచితివా? నీ కతఁ డడ్డాలనాఁడును బిడ్డ గా' డనెను.

మయూరుఁడు మఱియు మఱియుఁ బ్రశ్నలు వేసెను. చివరకుఁ దేలిన సారాంశ మే మనఁగా భల్లాతవర్మ వాని కెని మిదవయేట నీస్త్రీకి దొరకెను. అతఁడు లంబాడివాండ్ర పిల్లవాఁడు కావచ్చునేమో! ఈసంగతి నాముసలిది సరిగా నొప్పుకొనలేదు.

భల్లాతవర్మ రాజధానికి దక్షిణదిశ నొకపెద్దభవనములో నివాస ముండెను. అతనిని జూచుటకుఁ బోయినవాని కతఁడు దర్శనమే యియ్యఁడు. కాని మయూరుఁడు పోకతప్పదు. మఱునాఁటిప్రొద్దున మయూరుఁడు భల్లాతవర్మయింటికిఁ బోయెను. వాకిట నిద్దఱు సైనికు లుండిరి. ఒకఁడు వెడల్పయిన మృదువైన రాతిమీఁద నొకఖడ్గమును నూరుచుండెను. రెండవవాఁడు గోడ కానుకొని కూర్చుండి యేదో పాడుచుండెను. మయూరుఁడు కత్తి నూరువానిని 'దళవాయిగారున్నారా?' యని యడిగెను. వాఁడు తల యెత్తియే చూడలేదు. ఇతఁ డట్లే కొంత సేపు నిలుచుండెను. కత్తి నూరుటయైనతర్వాత వానిదారిని వాఁ డింటిలోనికిఁ బోయెను. మయూరుఁడు సంగీతము తీయుచున్నవానియొద్దకుఁ బోయి, దళవాయిదర్శనము నాకుఁ జేయింపు మనెను. అతఁ డే మిత్తు వనెను. మయూరుఁ డాశపెట్టెను. వీరిద్దఱిమధ్య కొంతప్రసంగము సాగెను. ఆసంగీతముపాడువాఁడు వట్టిపేలుఁడుకాయ. వాని నొక్కటి యడిగినచో వంద చెప్పును. పదినిముసములలో నిద్దఱకు మిక్కిలి స్నేహ మయ్యెను. మయూరుఁడు వానిచేతఁ దెగవాగించెను. ఆవాగుడులో వాఁ డనేకములు చెప్పెను. 'యుద్ధములో నే నెప్పుడును దళవాయివద్దనే యుందును. నేను దళవాయికొలువులోఁ జేరి పదియేం డ్లయి

నది. ఆరోజులలోఁ బల్లవరాజు సైన్యము శాతవాహనరాష్ట్రము మీఁద దాడిపోయెను. మాదళవాయిక్రింద వెయ్యి యాటవిక సైన్య ముండెను. ఆశాతవాహనరాష్ట్రప్రజలు దుర్మార్గులు. చిన్నచిన్న దళములుగాఁ జేరి మా సైన్యములు చెదరుగా దొరికినచో నెక్కడవారి నక్కడ నఱకెడివారు. దానిమీఁద మేము 'వారికి బుద్ధిఁ జెప్పితిమి. ఓహో ! యెన్నియూళ్ళు తగులఁబెట్టితిమి ! ఎంతమంది యాటవికులను వశము జేసికొంటిమి ! ఎంత ధనము దోచుకొంటిమి ! నిజముగా నా కుద్యోగము చేయవలసిన యవసరము లేదు. ఆశాతవాహనరాష్ట్రములోనే నా కింత ధనము వచ్చెను.' మయూరుఁడు 'మీరు దోచిన యూళ్ళ పే రేమైన జ్ఞాపక మున్న వా' యనెను. వానికి జాపకము లేవు. మయూరుఁడు మఱల 'నంతఘోరము చేయుటకు మన నెట్లా ప్పెను ? దానికేమిలే. అప్పు డన లొడలే తెలియదు. మఱి యేదైనా నూరిలో, మఱి యేదైన నింటిలో నున్నవారి నందఱను జంపితిరా ? ' యనెను. వాఁడు సమాధానము చెప్పెను 'ఇంటిలో నందఱను జంపిన స్థలములు పెక్కు లేవు. నాలుగై దూళ్ళలో మాత్ర మట్లు చేసితిమి. సైన్యము పోవుదుము. అందఱు తలొక చోటికిఁ బోవుదురు. నేను మాదళవాయితోఁ గలసి నాలుగైదు చోట్లకే పోయితిని. మాదళవాయి మిక్కిలి కోపి. అబ్బో ! పగ పట్టినచోఁ ద్రాఁచుపాము. ఆయింటివాండు మాటాడకుండ ధన మంతయు నొప్పగించినచో, స్త్రీలనుమాత్రము చెఱచి వచ్చి వేసెడువాఁడు. ఆయింటిలోని పురుషు లేమాత్ర మెదురు తిరిగినను బసిబిడ్డబాలాది మెడలు కోసెడివాఁడు. ఒకయూరిలో

నాకు బాగుగా జ్ఞాపకము - ఒకతల్లియు, గూతురు, గృహ
యజమాని, ముగ్గురో నలుగురో ముసలివాం డ్రుండిరి. ఆ
గృహయజమాని, తనభార్యపుత్రికల మానభంగము చూడలేక
కత్తి పుచ్చుకొని యెదురు తిరిగెను. మాదశవాయి వానిని జుట్టు
పట్టుకొని బైటి కీడ్చి, వాకిటిలో మెడ నఱకెను. అప్పుడు
మాత్రము నాకు మనస్సు చాల కష్ట మనిపించెను.' మయూ
రుడు నివ్వెఱపోయెను. తాను వెదకివెదకి యడిగియడిగి చివర
కీమాటఁ జెప్పించుకొనుటకా ? అదియునుగాక యది తన కుటుం
బమే కావలసిన యవసర మే మున్నది ? వందయూళ్ళను పీరు
తగులఁబెట్టిన, వందయూళ్ళలో నిట్టి వెన్నిచోట్ల జరుగరాదు ?

పంచమాధ్యాయము

మయూరుఁడు బయలుదేరి భల్లాతవర్మయింటికిఁ బోయెను. భల్లాతవర్మ యే సమయమునందు నింటివద్ద నుండునో యవి యన్నియును గనుగొనియే పోయెను. తనవల్ల లాభించు ననుకొన్న నై నికుఁ డు మయూరునకు భల్లాతవర్మ దర్శనము తప్పకుండఁ జేయింతు నని చెప్పెను. మయూరుఁ డచ్చటికిఁ జేరిన సమయ ములో భల్లాతవర్మ వాకిట నొకతివాసీపైఁ గూర్చుండి యుండెను. ఆదినములలో ధనవంతు లొకమాదకపదార్థము త్రాగుచుండెడివారు. భల్లాతవర్మ యది త్రాగుచు నైనికులతో ముచ్చటించుచుండెను. మయూరుఁడు కనిపించినంతనే యతని దర్శనము చేయింతునన్న నైనికుఁడు కనునైగ చేసి సమీపింపుమనెను. మయూరుఁడు దగ్గరకు వెళ్ళెను. ఇతనిని జూచి భల్లాతవర్మ యితఁ డెవ్వఁ డనెను? అనైనికుఁడు 'ఇతనిది మయూరు. వీరు బ్రాహ్మణులు. తమరు వీరి కేదైన నుద్యోగము నిప్పించవలయు' ననెను. మయూరుఁడు పిడుగుపడ్డట్లు వెంటనే యిట్లనెను. 'అయ్యా! మాది వీరి గ్రామము కాదు. మాది శాతవాహనరాష్ట్రము. స్థానాకోడూరు. నా కిప్పుడు పదు

నెనిమిదేండ్లవయస్సు. నా కెనిమిదేండ్లవయస్సప్పుడు పల్లవరాజు యొక్క యాటవికనై నికులు మాయూరు తగులఁబెట్టి, మాయింటికివచ్చి, నాతల్లిని, నాయప్పగారిని మానభంగము చేసి యడ్డము వచ్చిన నాతండ్రిని దలపట్టి యీడ్చి మావాకిటిలోననే నఱకెను. అప్పటినుండి నేను దిక్కులేని పక్కినై తిరుగుచుంటిని. మహా ప్రభువులు. తమదర్శన మైనఁ జాలు నని తహతహ లాడితిని. ఇన్నాళ్ళకుఁ దమదర్శన మైన' దనెను. భల్లాతవర్మ సమాధానము లేదు. మయూరునివంక నల్లే చూచుచుండెను. ప్రక్కనున్న నై నికుని పైప్రాణములు పైనిఁ బోయెను. నిన్నసాయంతనమున నతఁడు మాటాడినదంతయు నితఁ డొప్పజెప్పిన ట్లుండెను. ఇటువంటివానిని దీసికొనివచ్చినందులకుఁ దనయజమాని త న్నే మనునో ? ఈమయూరుఁడు నిజముగా వారికొడుకేనా ? ఇతఁడు కల్పించి చెప్పినేమో ? అయినను దళవాయివద్దకు వచ్చి యిట్లెవఁడు చెప్పును ?

కొంతసేపటికి భల్లాతవర్మ కారణము లేకుండఁ గోపము తెచ్చికొని 'యయినచో న న్నేమి చేయు మందు' వనెను. మఱి కొంతసే పాగి 'నీతండ్రి నెవరో చంపి రంటివిగదా ! అది నీవు చూచితివా ? ఎవరో చెప్పినచో వింటివా' యనెను. మయూరుఁడు 'నేను నాకన్నులతోఁ జూచితి' ననెను. భల్లాతవర్మ పకాలున నవ్వి 'యోయీ ! నీ వచ్చట నున్నచో వారు నిన్నును నఱకెడివారే ! నీ వచ్చటలేవు. పొ' మ్మనెను. మయూరుఁ డిట్లనెను. 'నేనచ్చటనే యుంటిని. మాయింటిప్రక్కనే పిడుకల గుడిసె యున్నది. దాని నానుకొని చొప్పగూ డున్నది. ఆరెంటి

నడుమ చిన్నసందున్నది. నే నాసందులో దూరియుంటిని. ఆరాక్షసుఁడు చేసిన పనియంతయుఁ జూచుచునే యుంటి' ననెను. భల్లాతవర్మ మిక్కిలి వెకిలిగా నవ్వి యిట్లనెను. 'అరరే ! ఏమి మగవాఁడవోయి ! తల్లిని, అప్పగారిని జెఱఁబట్టఁగాఁ, దండ్రుని జంపఁగాఁ జూచుచు నూరకుండిన మగతనమన్న నీదే మగతనము. అట్లు చేతఁగాక యూరకయున్నది చాలక చెప్పు కొనుచుంటివికూడ' ననఁగా మయూరుఁడు 'నా కప్పు దెనిమిది యేం' డ్లనెను. భల్లాతవర్మ 'యెనిమిదేండ్లయినచో నీ కిది యంతయు నెందులకు ? అప్పుడు నీకేమియుఁ దెలియదుకనుక నీ వట్లనుకొంటివి. నిజాని కెవరో చెప్పినమాటగాని, నీ కేమి తెలియును ? పల్లవచక్రవర్తి చాల సత్పురుషుఁడు. తనసైనికుఁ డట్లు చేసినచో నూరకుండఁ' డనెను. మయూరుఁడు 'అనియే నేనును విన్నాను. తేపు చక్రవర్తివద్ద నే నభియోగము తేఁబోవు చున్నాను. మీచక్రవర్తియొక్క ధర్మాభిరతి తేపు తేలఁగల' డనెను. భల్లాతవర్మ యెవరు చేసి రని 'యభియోగము తెచ్చెద' వనఁగా మయూరుఁ 'దెవరు చేసిరనియా ? నాతండ్రుని నఱకు చుండఁగా నెవనిరాక్షసవదనము నేను చూచితినో, యేవదనములో నున్న మహారాక్షసత్వ మానాఁడుమొదలు నేను విస్మరింపలేదో, యీపదియేండ్లెవనిని వెదకితినో, యేడాదిక్రింద వాఁడు నాకుఁ గనిపింపఁగా వాఁడెనో, కావో బాగుగాఁ బరిశీలించుటకు వాని నుద్యోగ మిమ్మని యడుగుటకుఁ బోయితినో, వాఁడు మాయూరి వద్ద నొకపట్టణములో నుండఁగా నేను గత్తిసాములో నేర్పరిని, నావిద్యలో నేర్పు చూ ని యడిగితినో, వానిని వెదకికొనుచు

నీకాంచీపురము వచ్చితిని. వానితోఁడునీడవంటి యీనైనికుని ముఖమున నిన్నసాయంకాలమున వాఁ డీపని చేసె నని ఋజువు చేసికొంటిని. ఆభల్లాతవర్మమీఁద నభియోగము చేసెదను. నాకువీఁడే సాక్షి. నిన్ననెల్ల వానిస్వభావమును నేను గుర్తు పట్టితిని. వాఁ డెంతక్రూరుఁడైనను వాఁ డబద్ధమాడఁడు. వాఁడు సాక్ష్యము చెప్పులోపల నీవు వానిని జంపినచో నేను చెప్పలేను కాని, చక్రవర్తియైదుట వాఁడు యథార్థము తప్పక చెప్పును.'

ఈమాటలు మయూరుఁ డనుచుండఁగా భల్లాతవర్మ దిగ్భ్రాంతుఁడై వినుచుండెను. మయూరుఁడు తాను మాటలాడిన వెంటనే చరచర వెడలిపోయెను. యజమానుఁడును, సేవకుఁడు నిద్దఱును బొందిన దిగ్భ్రాంతి మయూరుఁడు నాల్గుధనుస్సుల మేర పోయినంతవఱకు వీడలేదు. అప్పటికి భల్లాతుఁడు వికావిక నవ్వి 'యోరీ ! బాపనకుఱ్ఱవాఁడా ! నిన్నుఁ బ్రాణములతో వదలి పెట్టితిని పో ! భల్లాతవర్మ వట్టిదళవాయి కాఁడు. సర్వసేనాధి పతియంతవాఁడు. నిన్ను దయఁ జూచితిని. పో' మృనెను. కాని ప్రక్కనున్న నైనికుఁడు మయూరుని వెంబడించెను. అతఁడు వెంబడించుటఁ జూచి మఱియిద్దఱు సైనికు లతనివెంటఁ బడిరి. వీరు మువ్వరును బోయి మయూరుని జుట్టుముట్టిరి. మెఱపు మెఱసినంతలో మయూరుఁడు నడుమునకుఁ జుట్టిన పట్టాకత్తి రివ్వున లాగి తళుక్కున మెఱపించి జాగ్రత్తయని యొక విచిత్ర చంక్రమణము చేసెను. ఆ మువ్వరును వెనుకకుఁ దగ్గిరి. మయూరుఁడు తనదారిని దాను బోయెను.

ఆయూరిలో మనుజునితో మాటాడుటకు, వారియిల్లెక్కడ వీరియిల్లెక్కడ నని కనుగొని మాటాడుటకుఁ బద్ధంతకష్టము మయూరుఁ డభియోగము తెచ్చుటకుఁ బడలేదు. ఆకాలమున ననఁగా నిప్పటికిఁ బదునేడువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము దేశమంతయుఁ బ్రాకృతభాష మాట్లాడఁబడుచుండెను. ఈ ప్రాకృతభాష భిన్నప్రాంతములయందు భిన్నమైన ప్రాంతీయ భాషలుగా మారి యొకరిభాష యొకరికిఁ దెలిసెడిది కాదు. ఈప్రాకృతభాషలు భారతదేశమునందలి యుత్తరదిగ్భాగములఁ దమసంస్కృతస్వరూపమును బూర్తిగా దించుకొనలేదు. దక్షిణ భారతమున మిక్కిలిగా మారిపోయి యీప్రాకృతము సంస్కృత జన్యమే కా దనిపించుకొనునట్లుండెను. భాషాశబ్దములు సముద్రతరంగములవంటివి. జలమంతయు నొకటియే యైనను నిప్పుడు వచ్చిన తరంగస్వరూపము వేరు. మఱి కొంతసే పాగివచ్చిన తరంగస్వరూపము వేరు. ఒకతరంగములో వచ్చిన కొన్నిశబ్దము లెక్కువ మార్పు పొందును. ఒకచోట నెక్కువమార్పు పొందును. కొన్నికోట్ల సంవత్సరములుగా నీదేశ మున్నది. చరిత్రకుఁ గొన్నివేల సంవత్సరములుమాత్రమే తెలియును. చరిత్రకుఁ గొన్నివేలకూడఁ దెలియవు. కొన్నివందలే తెలియును. అనంతకాలముమీఁద నీరీతిగాఁ బలుమార్పులుపొందిన యాసంస్కృతశబ్దములు ప్రాకృతములై మఱి యితరభాషలై పరిణమించుచుండెను. కాని పల్లవరాజు శివస్కంధవర్మవఱకుఁ బ్రాకృతమే రాజభాషగా వాడిరి. కాంచీప్రాంతమందలి ప్రాకృత మప్పటి రాజభాష. కాని, శివస్కంధవర్మ తనపూర్వరాజులవలె సర్వ

దిగ్విజయము చేసినవాఁడు కాఁడు. అశ్వమేధాదియాగములు చేసినవాఁడు కాఁడు. వారికంటె గొప్పపండితుఁడు. సంస్కృతభాషాభిమానము కలవాఁడు. అందుచేత తన రాజ్యములో సంస్కృతభాషయే రాజభాష చేసెను. సర్వవ్యవహారములు సంస్కృతభాషయందే జరుపఁబడుచుండెను. అందుచేత మయూరున కభియోగము చేయుపని తేలిక యయ్యెను.

ఈపని రామశర్మ కేమియు నిష్టము లేదు. 'ఓరి పిచ్చివాఁడా ! భల్లాతవర్మ చక్రవర్తికిఁ గుడిభుజమువంటివాఁడట ! ఇది ఫలదాయకమైన పని కాదు. ఈ యనంతమైన మానవ ప్రపంచమున నీయనంతమైన కాలములో నోయీ ! ఏజీవి కెట్లు వ్రాసినదో, యెవరిమరణ మెట్లుండునో, యెవఁడు సముద్రము పొంగి యుప్పెన వచ్చి మునిగిపోవునో, యెవఁడు కొండకొమ్ము విరిగి శిరస్సునఁబడి నశించునో, యెవఁడు భూకంపము కలిగి చీలిన నేలముక్కలలో నలిగిపోవునో, యెవఁడు రాజకీయ విప్లవము పుట్టి మారణమగునో మన మేమి చెప్పఁగలము ? ప్రతిదానికిఁ బ్రతిక్రియఁ జేయఁ బూనినచో సాధ్యమే కాదు. ఆప్రతిక్రియ భగవంతునిచేతిలో నున్నది' యని యనంతకాలసంబంధియైన బ్రాహ్మణబుద్ధి కినుకూలముగా మాట్లాడెను. మయూరుఁడు తత్కాలబుద్ధియుఁ, బురుషకారము రూపొందినతనమును బ్రదర్శించి, తాను ప్రతిక్రియ చేయుదు ననెను. పురుషకారము తత్కాలసంబంధి. దైవ మనంతకాల సంబంధి. రామశర్మ యటులాగును. మయూరుఁ డిటు లాగును. రామశర్మ కీయభియోగమనిన వట్టియిష్టము లేకపోవుటయే కాదు. మనస్సునకుఁ గష్టము

కూడ వేసెను. మయూరుఁడు రామశర్మను సాక్షిగా వేసెను. తాను జెప్పుచున్న కథయంతయు నిజమే యని రామశర్మ సాక్ష్యము చెప్పవలయును. పదియేండ్లనుండి మయూరుఁడు తన కొడు కని రామశర్మ ప్రేమ పెంచుకొనెను. ఆప్రేమయంతయు నేఁ డాతనికొడుకుతనము చెడుటతోఁ గూలిపోయిన సౌధమువలె రామశర్మకుఁ దోఁచెను. ఎంత చెప్పినను మయూరుఁడు వినక పోవుటచేఁ దుదకు రామశర్మ యీమాటయే యనెను. 'ఓయి ముయూరా ! నీవలన నేను నాబ్రాహ్మణ్యమును వదలి పెట్టితివి. గంగ నీమీఁద గంపెఁదాస పెట్టుకొన్నది. చిన్నప్పుడెప్పుడో నీవుసరిగా నెఱుఁగని తలిదండ్రులకై నీకుఁ దెలిసిన తల్లిదండ్రులను మమ్ము వదలిపెట్టెదవా? ఆనాఁడు స్థానాకోడూరులో మీయొక్కకుటుంబమేమి, నలుబదియేబది కుటుంబము లిట్లు దగ్ధపటలము లయ్యెను. వారందఱు నెవరు ప్రతిక్రియ చేయుదురు? పైఁగా నీప్రతిక్రియావ్యవసాయము బహుళాభ్యంతరములు గలది' యనెను. మయూరుఁ డిట్లనెను. 'తండ్రీ ! నే నీయభియోగము తెచ్చుటచేత నీవు నాతండ్రీవి కాకపోవుదువా ? ఆభల్లాతదై త్యుని ముఖమును, గ్రూరదృష్టియుఁ, బదియేండ్లు న న్నిట్లు వెన్నాడుటయేల ? నేనుగాక మఱియొక్కఁడైనచో నాసంగతియంతయు మఱచిపోయెడువాఁడే. నన్ను భగవంతుఁడు మరచిపోనీయలేదు. నాచేత నీప్రతిక్రియఁ జేయించుటకేకదా నన్ను మఱచిపోనీయలేదు. పల్లవచక్రవర్తి న్యాయము చేయనిచో నాప్రతిక్రియఁ బల్లవచక్రవర్తి మీఁదనే చెనెద' ననెను.

షష్ఠాధ్యాయము

మయూరుని యభియోగ పత్రమును జూచి సార్వభౌముని యుద్యోగస్థు లందఱు నవ్విరి. అతనికిఁ జక్రవర్తిదర్శనము కావలయును. ఈయభియోగపత్రముఁ జక్రవర్తిచేతి కియ్యవలెను. చక్రవర్తిదర్శనము కాలేదు. ఇతఁడేమి సామంతుఁడా ? ఒక దళ వాయియా ? ఒక పెద్దయితరరాజుల రాయబారియా ? ఒక దళ వాయిమీఁద నభియోగము ప్రత్యక్షముగాఁ జక్రవర్తితోడనే చేయవలయును. ఆచక్రవర్తి కనిపింపఁడు.

మయూరుఁడు దినదినము రాజుగారి కోటకడకుఁ బోవుచుండును. వచ్చుచుండును. కోటవాకిట నున్న బంటులందఱు మయూరునకు మచ్చికపడిరి. అతఁడు వారందఱకుఁ దినిపించెను. వారిలో నొకఁడు తాను సార్వభౌమదర్శనము చేయించెద నని చెప్పెను. చెప్పినేకాని పదిదినములు గడచెను. ఈపదిదినములలో మయూరున కొకసంగతి తెలిసెను. తనచాటుమాటున నచ్చటియందఱును దన్ను వెక్కిరించుచుండిరి. ఇతఁ డొక వెట్టి వానిక్రింద వారందఱు జమకట్టిరి. ఇతఁడేమి చేయును?

ఒకనాఁ దొకపెద్దయుద్యోగస్థుఁడు గొప్పనై నికాధికారి వలె నుండెను. అతఁ దొకయుత్తమజాతిగుఱ్ఱముపై నెక్కి మహారాజదర్శనమునకుఁ బోవుచుండెను. అతఁ డనుజ్ఞలేకుండఁగనే మహారాజువద్దకుఁ బోయెను. తక్కినయంద అతనికి వంగివంగి నమస్కారములు చేయుచుఁ దొలఁగి దారి యిచ్చిరి. మయూరుఁ డతని పేరడిగెను. అతనిపేరు వీరవర్మ. ఆయన యొక నేనాపతి. మయూరుఁ డతను తిరిగివచ్చువఱకు నెదురు చూచెను. అతఁడు సార్వభౌమదర్శనము చేసి తిరిగివచ్చువేళకు మయూరుఁడు వానికిఁ బోయి నమస్కారము చేసెను. వీరవర్మ మయూరునివంకనే చూడలేదు. మయూరునకుఁ దండ్రుచెప్పినది కొంచెము సంస్కృతమే యైనను, సంస్కృతములో ధారాళముగా మాట్లాడు శక్తి యలవడినది. మయూరుఁడి ట్లనెను. 'ఈరాజ్యములో న్యాయమే లేదా ? ఒకదశవాయి చేసిన దౌర్మార్గమునకు శిక్ష లేదా? న్యాయము పాలించనిచో, న్యాయము పాలింతుమన్న వేషము వేయుట యెందులకు ? న్యాయపుఁజట్టములు, పరిషత్తులు మొదలైన కితవవేషము లెందుకు ? అధికారి తనతో సమానుఁడైన యధికారితోనో, తనకంటె నధికునితోనో మాటాడును గాని, తనకంటెఁ దక్కువవారితో మాటాడరాదా ? ధనములేని, యధికారములేని మనుష్యుఁడు మనుష్యుఁడే కాఁడా ?' యని విజృంభించెను. వీరవర్మ గుఱ్ఱ మెక్కబోవువాఁ డాగి 'యెవరు నీవు? ఏమి కావలయు' నని యడిగెను. మయూరుఁడు భల్లత వర్మమీఁది తనయభియోగమునుగూర్చి చెప్పెను. వీరవర్మ యంతయువిని, వికారముగా నవ్వి మఱల గుఱ్ఱము మీఁద

నెక్కెను. గుఱ్ఱము నదలించెను. గుఱ్ఱము ముందడుగువేయు నిముసమునందే చేతిలోని కొరడాకొన మయూరుని మొగము నందు వినరెను. ఆచబుకుచిళ్ళ మయూరుని మొగమునందు చక్లన్,

దగిలి వెంటనే యొకపెడ బుసబుస పొంగెను. కన్నుమూసి కన్ను దెఱచునంతలో వీరవర్మగుఱ్ఱము రివ్వన నెగిరి పోయెను. మయూరశర్మ బాధకుఁ జేయి యెత్తి మొగముననైన బెట్టు కొనలేదు. అతని కన్నులు నిప్పులు చెఱగుచుండెను. చుట్టు పట్లనున్న యల్పోద్యోగులు, రాజసేవకులు మయూరశర్మను జూచి యొకటే నవ్వుట.

తరువాతఁ గొంతసేపటికి మయూరశర్మ యిట్లనెను. 'ఓయీ! మీరందఱు తేల నవ్వెదరు? ఏసార్వభౌముని మీరు సేవించుచుండిరో యాసార్వభౌముని న్యాయ మీ ట్లున్నది.

న్యాయ మనఁగా, ధర్మ మనఁగా నెఱుఁగని రాజుకొలుపు చేయుటకు సిగ్గుపడ వలసినది బదు లాహా! సంతోషించు చున్నాడు. మీమనస్సులకుఁ దెలిసిన ధర్మ మిది. 'యథా రాజా తథా ప్రజా'. ఆరా జంతన్యాయస్థుఁడు ; అతనిబంటులు మీరింతన్యాయస్థులు. భల్లాతవర్మయొక్కనిమీఁదనే గాదు నాపగ. ఇప్పు డింకొక్కఁడు చేరినాఁడు. భల్లాతవర్మమీఁద నాతండ్రిపగ. వీరవర్మమీఁద నావ్యక్తిగతమైన పగ. ఇన్నాళ్లు రాజదర్శన మగునని వేచి యుంటిని. మీలో నిజముగాఁ బల్లవరా జన్నచో నెక్కువ గౌరవము, నభిమానము గలవా రుండిరేని, మహారాజున కీసంగతిఁ దెలియఁజేయుఁడు. కాదంబుఁడైన మయూరశర్మ పల్లవరాజు మీఁద గత్తి కట్టినాఁడు. భల్లాతవర్మ వీరవర్మలను నిర్మూలము చేసితీరు నని పెద్దపెద్దయంగలతో మయూరశర్మ నడచి పోయెను. అచట గుమికూడిన జనులందఱు వానిని బరిహాసము చేసిరి. ఒకరిద్దఱిమొగములలోఁ దీక్షణత కనిపించెను.

అనాఁడు మధ్యాహ్నము. పల్లవచక్రవర్తి పొదసంవాహకుఁడైన యొక సేవకుఁడు చక్రవర్తికిఁ బరిచర్యచేయుచుండెను. ఆయనవద్ద మహామాత్యుఁ డుండెను. చక్రవర్తి యాపరిచారకు నడిగెను. 'ఏమిరా! ప్రొద్దుట గోటమొగసాల నేదియో యల్లరి జరిగినదట' యని. పరిచారకుఁడు సమాధానముచెప్పెను. 'ప్రభూ! ఎవఁడో బ్రాహ్మణబాలుఁడట! అతఁ డిటువదిదినముల నుండి ప్రభువుల దర్శనము చేయుటకు వచ్చుచున్నాఁడు. ప్రభు దర్శన మెవ్వరును జేయించలేదు. అతనిది శాతవాహన రాష్ట్రము. అతనిగ్రామము స్థానాకోడూరు. పదియేండ్లక్రిందటఁ

ప్రభువుల యాటవికనైన న్యములు శాతవాహనరాష్ట్రము మీఁద బడి, శత్రునైన న్యమును నిర్మూలించునపుడు వానితల్లిని అప్పగారిని నీనైన న్యము మానభంగము చేసి, యతనితండ్రిని నఱకి చంపెనట : ఈపని చేసినది భల్లాతవర్మగారట! ఆభల్లాత వర్మగారిమీఁద నాతఁ డభియోగపత్రము తెచ్చెను. అతఁ డీ సంగతి వీరవర్మగారితోఁ జెప్పెను. వీరవర్మగారు తనగుఱ్ఱపు చబుకుతో నతనిమొగమునందుఁ గొట్టెను. అబ్రాహ్మణ బాలుఁడు బాధ ననుభవించలేదు. ఏడువలేదు. చివర కనెను గదా ! మీలో నిజమైన ప్రభుభక్తిగలవారు ప్రభువులతోఁ జెప్పవలయునని ! కాదంటుఁడైన మయూరశర్మ పల్లవ రాజుమీఁదఁ బగ పట్టె' నని.

ప్రధానామాత్యఁ డిదియంతయు వ్రాసికొనెను. చక్ర వర్తి విని యూరకుండెను. కొంతసేపటి కతనివయస్సెంత యుండు నని యడిగెను. పదునెనిమిదేండ్లుండవచ్చునని పరిచార కుఁడు చెప్పెను. చక్రవర్తి మఱల నాబ్రాహ్మణబాలుఁడు వచ్చినచోఁ దనవద్దకుఁ దీసికొనిర మ్మని చెప్పెను.

మయూరశర్మ మఱలఁ గోటగడప త్రొక్కలేదు. తండ్రికొడుకు లిద్దఱును వారున్నసత్ర మాదినముననే వదలి పోయిరి. వా రిప్పటికే కంచిలో నించుమించుగా రెండునెల లుండిరి. కాంచీనగరమంతయు వారికిఁ దెలియును. వారిఱువురుఁ గంచిలో నొకమూల నొకబ్రాహ్మణగృహమున నుండిరి. మయూ రుఁడు బస మార్చెను. తనకోసము రాజభటులు వెదుకవచ్చును. తాను గనిపించరాదు. తర్వాతఁ బదిదినములకుఁ దండ్రిని బం

పించెను. తాను వెనుక వత్తు ననెను. రామశర్మ వెడలిపోయెను. కొడుకుతో 'నాయనా : భద్రముసుమా' యని చెప్పి వెడలి పోయెను.

పల్లవరాజులది వీరశై వమతము. కాంచీనగరమంతయు శై వమతము. మహాసేనాపతి పేరు బుధ్యంకరుడు. ఈసేనాపతి పరమశైవుడు. జంగమారాధనతత్పరుడు. మయూరుడు బాల జంగమవేషధారియై యొకనాడు బుధ్యంకరుని సౌధమున కేగెను. అక్కడ నదివఱకే వందమందిజంగము లుండిరి. అందఱతోఁ బాటు మయూరుడు భోజనమునకుఁ గూర్చుండెను. బుధ్యంక రుడు భోజనము తారంభించువేళ భస్మరుద్రాక్షధారియై, పంక్తుల వెంట వచ్చెను. ఉన్నజంగములందఱలో మయూరుడు మిక్కిలి చిఱుతప్రాయమువాడు. బుధ్యంకరుని దృష్టి మయూరునిమీదఁ బడెను. 'స్వామీ ! తమరి దేగ్రామ' మనెను. మయూరుడు తలయెత్తి బుధ్యంకరునివంక నొకనిముసము చూచి నవ్వి యూరకుండెను.

భోజనము లైనతరువాత జంగము లెవరిదారిని వారు పోయిరి. మహాసేనాపతి యాబాలజంగమునిఁ దనవద్దకు రప్పించెను. మయూరుడు సేనాపతితో నిట్లనెను. మే మనవ సరముగా మాటాడము. మా కాఱునెలలు శివదీక్ష గలదు. దాని కేమియు వ్యయము లేదు. దినమునకు వందమందిజంగ మారాధన యెక్కడ జరుగునో యాస్థలమందు మాదీక్ష చేయ వలయును. మే మీయాఱునెలలును మాటాడము. ఈదీక్ష మేము చేయునది లోకకళ్యాణముకొఱకు. దీని కొకనిబంధన

యున్నది. ఏగృహస్థుని బవిత్రము చేయుటకు వానియింట మేమీదీక్ష చేయుదుమో, యాగృహస్థుఁడు మేము ప్రతిష్ఠించు శివలింగముముందరఁ బ్రతిదినము రాత్రిపూట వచ్చి తనసర్వవ్యవహారములు మనవి చేసికొని పోవలయును. ఎట్టిరహస్యములును దాచరాదు. దాచినచో శివుఁడు కుపితుఁడై యతని యేవ్యవహారమును సాగనీయఁడు. మహాప్రభూ ! వందమందిజంగమారాధన నేను చేయలేను. మీరు మహానేనాధిపతులు. శివునకుఁగూడఁ జెప్పరాని రహస్యములు, రాజకీయములు మీవద్ద నుండును. నాదీక్ష మీయింటఁ గొనసాగదు. నే నీసంగతి తమతోఁ జెప్పక తప్పదుగనుక, నామౌనవ్రత మీపదినిముసములు పరిత్యజించితి' నని తూష్టింభావము వహించెను.

బుధ్యంకరునకు బాలజంగముని జూచినంతనే యతఁడే సాక్షాచ్ఛివుఁ డనిపించెను. అతనివిశాలములైన నేత్రములు, తేజోనిధానమైన ముఖము, దబ్బిపండువంటి శరీరము, కండలుతీరిన యవయవములు, బుధ్యంకరునకు శివుఁడు బాలవేషమున వచ్చినట్లుండెను. ఈబాలయోగికి రాజరహస్యములతో నేమి పని ? ఇతఁడు శత్రురాజులు పంపించిన రహస్యచారుఁడా ? పల్లవుల కప్పుడు బృహత్పలాయనులతో, నానందులతో యుద్ధములు జరుగుచుండెను. ఆనందులుకాని, బృహత్పలాయనులుగాని, పల్లవచక్రవర్తుల నెదిరించునంత సామంతులు కారు. ఇట్వేకులు మున్నే చిదికిపోయిరి. ఇతనిని జూచినచో నితఁ డాంధ్రుఁడుకాఁడు. ఇట్వేకులు, బృహత్పలాయనులు నాంధ్రులు. ఒక వేళ నిజముగా గృహపతి యా దీక్షపరునిచేతఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన శివలిం

గమునెదుట నారహస్యములు చెప్పవలయునేమో ? ఆరహస్యములు మఱియెవరు విందురు ? ఒక్క యీ బాలజంగము వినును. దానివలన నష్ట మేమి ? ఈ బాలజంగముతో నెవ్వరు మాటాడరు. అతఁ డెవ్వరితోను మాటాడఁడు. వలసినచో రహస్యములు దాటిపోకుండుటకుఁ గట్టుదిట్టములు చేయవచ్చును.

బుధ్యంకరమహానేనాధిపతి యిన్ని విచారించి బాలజంగమును 'స్వామీ ! మీదీక్ష మాయంట గొనసాగించుకొనవచ్చును. పరమశివునియెదుట నివేదింపరాని రహస్యములుండునా' యనెను. మయూరుఁడు మఱల నిట్లనెను. 'ఓయీ ! మావయస్సు చూచుచుంటివికదా ! మేము బాలురము. మా కిది యొకసాధన. మే మొకశత్రురాజుల చారుల మను ననుమానము తగులవచ్చును. మా మీఁద మీరాజాధికారములు ప్రయోగింపరాదు. నే నాఱునెల లిచట నుందు నను నమ్మకము లేదు. ఈ దీక్షాసమయములో నేదైన శివాపచారము నా మనస్సులో నేను జేసినచో, దీక్ష్యావ్యత్యయ మేదైన జరిగినచో దీక్ష వెంటనే పరిత్యజించి మేము మా దారిని బోయెద' మనెను. బుధ్యంకరుఁ డంగీకరించెను. ఆమఱునాఁడే మయూరుఁడు దీక్షాప్రవేశము చేసెను. ఆ దీక్ష కే మి యుఁ బెద్దప్రయత్నము లేదు. ఏకాదశరుద్రాభిషేకము, పదికొబ్బరకాయలు కొట్టుట - ఇదియే యారంభము. బాలజంగము దివాభోజనము చేయఁడు. రాత్రి పూట గంటనేపు శివలింగము నెదుటఁ గత్తిసాము చేయును. వీరశై వదీక్షలుపలురకములు. అందులో నిదియొకటి కావలయును.

బుధ్యంకరుఁడు దినదినము రాత్రులందు బాలజంగమ ప్రతిష్ఠితశివలింగపురోదేశమునఁ దనదినచర్యయంతయుఁ జెప్పుచుండెను. ఆసమయమున మయూరుఁడు దూరముగాఁ బోయి సర్వాంగాసనముమీఁద నుండును.

సప్త మా ధ్యా య ము

బుధ్యంకరమహాసేనాధిపతి దినదినము బాలజంగమప్రతి
ష్ఠితశివలింగము నెదుట దైనందినమైన తనసర్వవ్యహావరములు
చెప్పుచుండఁగా మయూరుఁడు దూర మేఁగి, యోగనిష్ఠుఁడై
యుండును. పదిదినములు గడుచువఱకు మహాసేనాధిపతి
కా యనుమానమే తీరిపోయెను. 'హరా ! త్రిపురహర ! మహా
దేవ ! జగదనుభావ ! ధూర్జటీ ! పాలితకిరీటీ ! దినదినము నా

ప్రవర్తన నీయెదుట మనవి చేసికొనుచుంటేని. ఇందుఁ దప్పు
లున్న నైరింపుము. నన్ను న్యాయమార్గమునఁ బాలింపుము.
నాహృదయములోని కల్మషమును గడిగివేయుము.' ఇవి పదు

నొకండవనాఁడు బుధ్యంకరుఁడు నాఁటితనప్రవర్తన శివుని యెదుటఁ జెప్పి, చివర కనినమాటలు. బుధ్యంకరునకు నిది యొక దీక్ష యయ్యెను. బుధ్యంకరుఁడు మహానేనాధిపతి యైనను, వీర శైవుఁ డైనను, బూర్వ మతని వీరశైవమునందు నాధ్యాత్మిక ప్రవృత్తి లేకుండెను. ఈబాలయోగి నిర్మమత, యతని వైరాగ్యము, నతనిమౌనము - వీనిని జూచినంతనే బుధ్యంకరునకుఁ దనయాత్మలో వెదకికొనుట యను గుణ మలవడినది. అతనికిఁ గ్రమక్రమముగా శివునకును, బాలయోగికిని భేదము లే దని పించెను. ఆశివలింగము స్థావరము, ఈశివయోగి జంగమము. మహానేనాని మనస్సులో నిర్దృఢము నవినాభావసంబంధము లేర్పడెను. మహానేనాపతి పద్మాసనమో, మఱియొక యాస నమో వేసి కూర్చుండిన మయూరశర్మదగ్గరఁగూడఁ దనరహస్యములు చెప్ప నారంభించెను. ఈయోగి కేకభుక్తము. అతఁడు శరీరమునందుఁ గృశించఁడు. బుధ్యంకరున కది యొకయాశ్చర్య మయ్యెను. బాలయోగిని బుధ్యంకరుఁ డొకపరీక్ష చేసెను. ఒక నైనికుఁడు కోపముతో వచ్చి బాలయోగిని దీక్షముగాఁ జూచి 'యోయీ! నీవు బృహత్పలాయనుల రహస్యచారుఁడవు. నీ సంగతి మాకుఁ దెలిసినది. ఇదిగో శిక్ష ననుభవింపు' మని తన చేతిలోని పిడిబాకు రివ్వన మయూరునిమీఁదఁ బ్రయోగించెను. ఆబాకు మయూరుని భుజమునకు బెత్తెఁ దెడముగాఁ బోయి, వెనుకనున్న గోడలో గ్రుచ్చుకొనెను. మయూరుఁడు కదల లేదు. కనుటెప్ప మూయలేదు. వెంటనే కన్నులు మూసికొని సమాధిగతుఁ డయ్యెను. చాటున నుండి యీప్రయోగము

బుధ్యంకరుఁడు చూచుచుండెను. బాలయోగినైశ్చల్య మాతని కచ్చెరువుఁ గొలిపెను. మయూరుఁడు భగవంతుఁడే యయ్యెను. తర్వాత మూఁడునెలలు గడచెను. మయూరుఁ దొకదినమున బుధ్యంకరునితో నిట్లు చెప్ప మొదలిడెను. 'అయ్యా ! మహా నేనాధిపతీ ! నాదీక్షకుఁ బ్రత్యవాయము కలిగెను. అయ్యా ! మనస్సు చెడ్డదిగద ! కడచినరాత్రి నామనస్సు పరమశివునిదాటి పెరియూహాలు పోయె' ననుచునే మయూరుని కన్నులవెంట బొటబొట నీరు కారెను. 'అయ్యా ! మా దొక కుగ్రామము. నాతల్లిదండ్రులు నన్ను వివాహము చేసికొమ్మని బలవంత పెట్టిరి. నేనిట్లు వదలి వచ్చి యొకగురూపదిష్టమైన యీదీక్షఁ బొందితిని. ఏయితరభావము వచ్చినను నష్టము లేదు. ఆవివాహ సంబంధమైన యూహాలు నామనస్సులోనికి రాఁగూడదు. అది యీదీక్షాభంగము. నా దీక్ష చెడినది. ఓయీ నేనాపతీ ! నేను వెడలిపోవలెను. మఱికొంతకాలము గడచినతరువాత వేతొక చోట మఱియొక ప్రయత్నము చేయవలయును. నీరహస్యములు నాతోఁ జెప్పు మనలేదు. నీవే నాతోఁ జెప్పుచువచ్చితివి. మనోలక్షణమువలన నాసంగతులు కొన్ని నాకు జ్ఞాపక మున్నవి. అందులో నొక్కరహస్యముగూడ, నాయాత్మలింగముమీఁద, సాక్షిగాఁ జెప్పుచున్నాను. ఇతరులకుఁ దెలియనీయను. నేను బృహత్పలాయనులకుఁగాని, యానందులకుఁగాని రహస్యచారుఁడను గాను, నే నొకదీనుఁడను. నాబాధ నేను పడుచుంటిని. నీకు విశ్వాస మున్నచో నన్ను వదలివేయుము. లేనిచో నన్ను బిందీని జేయుము.'

బుధ్యంకరుఁ డీమాటలు వినినంతనే, బాలయోగికి
సాష్టాంగనమస్కారము చేసెను. 'ఓయి స్వామీ! ఈ వయ
సున నీ కున్న శివభక్తిలో నావయసున నాకు శతాంశములేదు.
నీ వొకవేళ నాశత్రురాజుల రహస్యచారుఁడవే యను
కొనుము. నీవు రాజునకుఁ జేయఁగల యాపద యుండదు.
నీయిచ్చ వచ్చినన్నాళ్లు నాయంట నుండవచ్చును. కానిచో
యథాచ్ఛందముగఁ బోవచ్చు' ననెను. మయూరుఁడు మఱల
నిట్లనెను. 'అయ్యా! మహాసేనాపతీ! నీమాటలనుబట్టి బృహ
త్పలాయనుల, యానందుల భయము మీకు లేదు. మీ రుత్తర
భారతమునుండి దక్షిణాపథముమీఁద దండయాత్ర వచ్చుచున్న
సముద్రగుప్తునిమీఁద సమూహముగా నెదురు పోవుచున్నారు.
సాలంకాయనరాజులు దక్షిణాపథరాజుల నందఱును గలసి
కట్టుగా నుండుఁ డని మీ కభ్యర్థనఁ బంపించిరి. నాకు రాజకీయ
విషయములు తెలియవు, కాని నా మనస్సులోని కొకయూహ
వచ్చినది. ఈసమయము చూచుకొని మఱియొకఁ డెవఁడైనను
మీపల్లవరాజ్యము పొలిమేరలమీఁద దాడి వెడలవచ్చును.
మీరు సముద్రగుప్తు నెదిరించుటలోఁ బ్రయత్నపడుదురు. మీ
నైన్యములన్నియుఁ దదభిముఖముగా నుండును. ఏచిన్నపాళియ
గాఁడైనను, బరిమితసంఖ్యాకులైన దోపిడిగాండ్రతో మీ
పల్లవరాజుయొక్క రాజ్యపుఁ పొలిమేరయూళ్లు దోచుకొన
వచ్చును. రాజులు మిక్కిలి దుర్మార్గులు. వారివలన నెప్పు డెవరి
కపకారము జరుగునో తెలియదు. ఎవఁడు తనపగ తీర్చుకొను
టకుఁ బ్రయత్నించునో తెలియదు. నా కిది యాశ్చర్యముగా

నున్నది. సంసారము వదలి వైరాగ్యము పొంది శివపాదము లాశ్రయించిన నాకు సీవలన నెంతరాజకీయజ్ఞానము కలిగినది యని మయూరుఁడు చిత్రవిచిత్రముగా నవ్వెను.

మయూరుఁ డానాఁటిసాయంతనముననే వెడలిపోయెను. మయూరుని కాంచీనగరములోని కొందఱు గొప్ప యుద్యోగస్థు లెఱుఁగుదురు. అతఁడు మయూరుఁ డని యెఱుఁగరు. మహా సేనాధిపతియింటిలో శివదీక్షఁ బొందిన యొక బాలయోగిగా నెఱుఁగుదురు. కాంచీనగరముయొక్క దుర్గద్వారమునుండి వెడలి బయటికిఁ బోవుటకుఁ దన్నియమితాధికారి యనుజ్ఞ యుండవలయును. తత్కార్యాధికారి మహాసేనాపతియింట సీబాలయోగిని రెండుమూఁడుసారులు చూచెను. బాలయోగి కాంచీపురమహాదుర్గద్వారము నతిక్రమించువేళ నతని యెదుట నదృష్టవశమున నాయధికారి కనిపించెను. ఆ యధికారి బాలయోగికి నమస్కారము చేసెను. దుర్గద్వారరక్షకులు బాలయోగి నడ్డగించలేదు.

తరువాత రెండునెలల కొకపదునెనిమిదేండ్ల బాలకుఁడు రెండువందలమంది సైన్యముతోఁ బల్లవరాజుల గ్రామములు దోచుచుండె ననియు, వారు శాతవాహనరాష్ట్రమున నున్న కొండ లో దాగియుండి, తెలియకుండ నెప్పుడో యూళ్ళమీఁద వచ్చిపడి యూళ్ళమీఁద గప్పము తీసుకొందు రనియుఁ బల్లవ చక్రవర్తికి వార్తలు వచ్చెను. ఈ వార్తలు నాలుగైదునెలలదేపనిగా వచ్చెను. మఱియొక వార్త. స్థానాకోడూరు చుట్టు పట్లనున్న పాతికగ్రామములు పల్లవరాజులకుఁ గప్పము కట్టుట మానివేసెను. స్థానాకోడూ రొకకోట యయ్యెను. ఆ గ్రామము

చుట్టును బూర్వమున్న ప్రాకారపు గోడ బలిష్ఠము చేయఁబడెను. ఆ గోడచుట్టును బెద్దకందకము త్రవ్వఁబడెను. ఆ యూరుకెలన నొకవాఁ గుండెను. ఆవాఁగు కందకములోనికి మలఁచబడెను. ఆ యూరున కొకయోజనము మేర మహాతటాక ముండెను. ఆ తటాకము నిత్యజలభరితముగా నుండెను. ఆతటాకములోని నీరు వాఁగులోనికిఁ బ్రవహింపఁ జేయఁబడెను. ఆచెఱువుకట్ట నాలుగేనుఁ గులు నడచిపోఁదగినంత మేర తెగఁగొట్టఁబడెను. ఈ మహాజల మంతయు స్థానాకోడూరునకు దిగువనున్న మఱియొక మహా తటాకములోనికిఁ బ్రవహించు చుండును. ఈ ప్రవాహమువలన స్థానాకోడూరుచుట్టుననున్న కందక మెడతెగని మహాసముద్రము వలె నుండెను. ఈ దోపిడి నై న్యము పల్లవేంద్రనగరముల మీఁదఁ బడును. అచ్చటి యాయుధభోజనసామగ్రులును, ధనమును దోచుకొని పోవుదురు. పల్లవేంద్రనగరము లనఁగాఁ బల్లవరాజుల యధికారస్థానములు. ఇప్పటి జిల్లాగ్రామముల వంటివి. తాణాలవంటివి. అవి రాజాధికారమునకుఁ గూడలులు. దేశము చిన్నచిన్న నాడులుగా నుండును. ఒక్కొక్కనాడునఁ బదిగ్రామము లుండవచ్చును. ఇట్టి పదిపదునొకండునాడులు కలిసినచో నొకరాష్ట్రమగును. ఒకనాడునకు నొకపెద్దగ్రామము పల్లవేంద్రనగరము. ఒకరాష్ట్రమునకు నొక పల్లవేంద్రమహానగరము. రాజభాగము పదిగ్రామములది పల్లవేంద్రనగరమునకుఁ బోవును. అచ్చటినుండి పల్లవేంద్రమహానగరమునకుఁ బోవును. పల్లవేంద్రమహానగరములనుండి సంవత్సరమునకు రెండుసార్లు కాంచీనగరమునకుఁ బ్రోగుచేసిన కప్పమంతయు

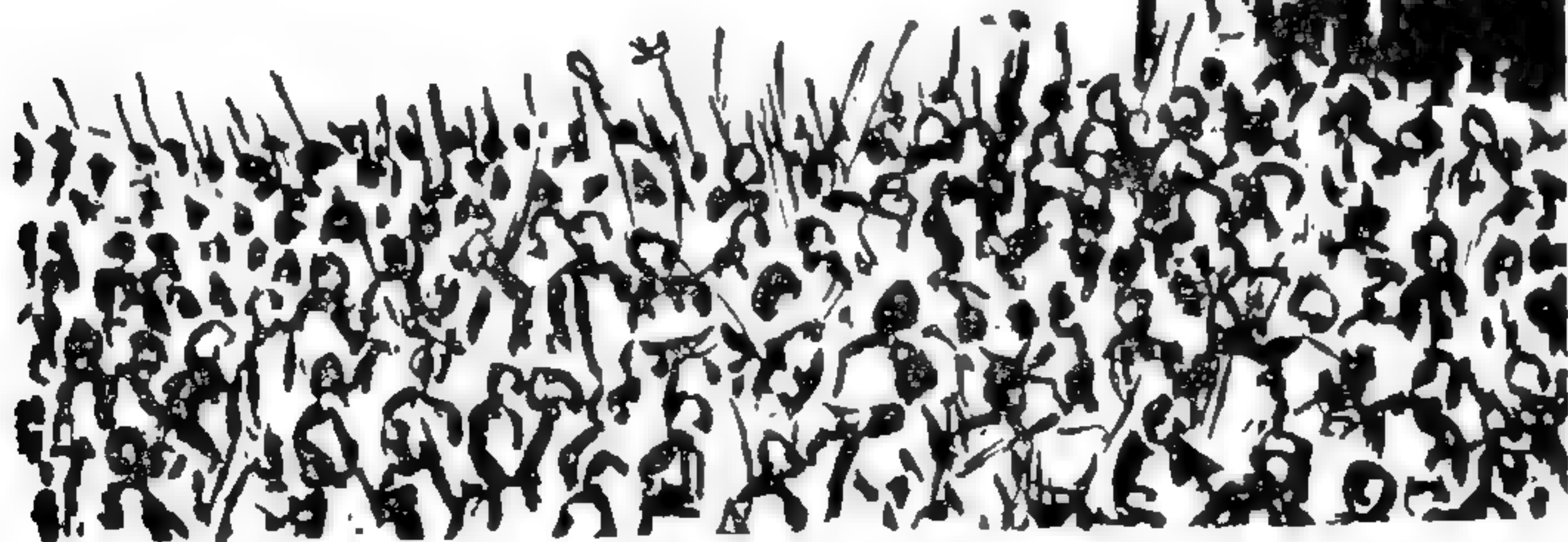
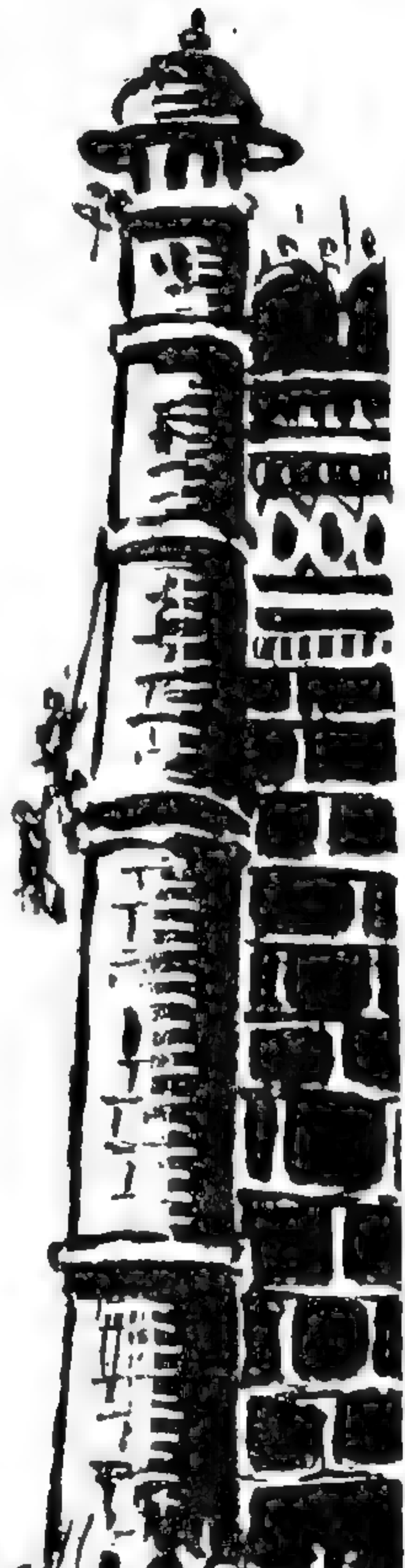

రెండువందల నేన సహాయముగాఁ దీసికొనిపోఁబడును. ఇట్టి పల్ల వేంద్ర మహానగరములు శాతవాహనరాష్ట్రమునఁ బది యున్నవి. పల్లవేంద్రనగరములు నూటపాతికపైని నున్నవి. పల్లవేంద్ర నగరమున రెండువందలమంది రాజనైనికు లుందురు. పల్లవేంద్ర మహానగరమున వేయిమంది యుందురు. ఈదోపిడిగాని యధీన ములో మూఁడు నాడు లప్పుడే చేరినవి. ఈమూఁడు పల్లవేంద్ర నగరములలో నున్న యాఱువందలమంది పల్లవసేనలో వంద మందియే నిజమైన పల్లవులసేనలోనివారు. తక్కిన యైదువందల మందియుఁ దత్ప్రాంతీయులై యాసేనలోఁ జేరినవారు. వారందఱు మయూరుని నైనికులైరి. ఇప్పుడు మయూరుని నైన్యము వేయిమంది.

కాంచీనగరమునుండి నిరాశ యను పల్లవేంద్రమహా నగరాధికారి కాదోపిడికాండ్ర నరికట్టవలె నని యాజ్ఞ వచ్చెను. వైజయంతీ నగరములో రెండువేల పల్లవనైన్య ముండెను. అందులో వేయిమంది నిరాశాగ్రామమునకు వచ్చిరి. నిరాశా మహాగ్రామమునందలి వేయిమందియు, నీవేయిమందియు స్థానా కోడూరుమీఁదికి బయలుదేరిరి. స్థానాకోడూరునుండి నిరాశ కైదుదినముల ప్రయాణము. ఈరెండువేల నైన్యములో నాల్గు వందలమంది శాతవాహనరాష్ట్రీయులు. వీరిలో ఘూఁడు వందలమంది వైజయంతీనివాసులు. ఈనాల్గువందలమందియు నాల్గుగుదళములు. ఈదళములయొక్క యధికారులు శాతవాహన రాష్ట్రీయులు కారు. ఈరెండువేలమంది స్థానాకోడూరును ముట్ట దించిరి. ఈశాతవాహన రాష్ట్రీయులైన నాల్గువందలసేనయుఁ

దమకు శాతవాహనరాష్ట్రీయుడే యధికారిగా
నుండ వలయునని యొకవిప్లవము లేవఁ
దీసిరి. దీనితో రెండుదినములవఱకు స్థానా
కోడూరు ముట్టడి యారంభింపఁ బడలేదు.
ఈ రెండు దినములలోఁ బల్లవేంద్రమహా
న్నగరాధిపతి కొకవార్త తెలిసెను. స్థానా
కోడూరులో నెవ్వరును మనుష్యులు లేరు.
లోపల నేనలేదు. కోటతలుపు లూరకే
వేసియున్నవి. నిరాటంకముగాఁ బది
పడవలమీఁదఁ గొంతనైనయము పోయి,
ప్రాకారపుఁదలుపులు త్రోసి లోనఁ
జూచిరి. ఊరిలో నొక్కపురుగు లేదు.
అతఁడు కొంచెము సాధువు. అట్టియూరు
తగులఁబెట్టి యేమి లాభము ? మఱలఁ
దననైనయముతోఁ దిరిగిపోయెను. ఈతిరిగి
పోవుటలోఁ దనరెండువేల నైనయముతో

రెండుకక్ష లేర్పడెను. శాతవాహన రాష్ట్రీయులకుఁ బల్లవుల దళవాయులక్రింద నుండుట కిష్టములేదు. వీరేశ్వరుఁ డీయల్లరి యేల నని యానాల్గువందలమంది నొక శాతవాహనరాష్ట్రీయుఁ డైన దళవాయి క్రిందనే యుంచెను. ఏమి జరుగుచున్నదో యెవ్వరికిని దెలియలేదు. మఱల నాఱుదినములకు నైనైన్యమంతయు నిరాళా నగరము చేరెను. అప్పటి కీనైనైన్యము నిరాళా నగరము వదలి పదునేనుదినము లయ్యెను. ఆనగరము కొద్దిలో నొక చిన్నదుర్గము. స్థానాకోడూరు ముట్టడించుట లేదు. వీరేశ్వరునకు నిరాళాదుర్గము ముట్టడించవలసివచ్చెను. లోన వేయి మందినై నికు లుండిరి. దుర్గరక్షణ కన్నికట్టుదిట్టములా చేయఁబడి యుండెను. మయూరుని సేనయంతయు లోనఁ జేరెను. ఈ మయూరుఁ డెవఁడో యఖండుఁడు. అతనికి రాజరహస్యము లన్నియుఁ దెలియును. అతనికి రహస్యచారు లుండిరి. వీరేశ్వరుఁడు నిరాళానగరమును వదలిన మఱునాఁడే మయూరుఁడు నిరాళానగరము నాక్రమించుకొనెను. వీరేశ్వరుఁడు చక్రవర్తికి వార్తఁ బంపెను.

అష్ట మా ధ్యా య ము

తిరిగి వచ్చుసరికి నిరాశానగరము మయూరుని యధీన ములోనున్న దనుటతోనే వీరేశ్వరుని నైనయములోని శాతవాహన రాష్ట్రీయులు వీరేశ్వరునియాజ్ఞల నుల్లంఘించిరి. వీరేశ్వరుఁడు నగరము ముట్టడి వేయవలయునా, వలదా యను ప్రశ్న పుట్టెను. పల్లవనైనయమునకుఁ జుట్టుపట్ల గ్రామములలో మంచితీర్థము పుట్ట లేదు. పల్లవనైనయము ధార్వ్యము చేసినచో శాతవాహన రాష్ట్రీయులైన నైనయముతో యుద్ధము తప్పన ట్లయ్యెను. అప్పుడు కోట లోని నైనయముకూడ బయటకు వచ్చి శాతవాహన రాష్ట్రీయుల నాదుకొనునట్లు కనిపించెను.

వీరేశ్వరుఁడు నాలుగైదు పల్లవేంద్రనగరములకు వార్తలు పంపించెను. చక్రవర్తి కింకొకవార్త పంపించెను. ఏ వార్తయును జేరునట్లు లేదు. మయూరుని రహస్యనైనయము సర్వమార్గముల నరికట్టెను. ఆరహస్యనైనయము వీరేశ్వరుని వార్తాహరుల నెచ్చటివారినచ్చట నఱకివేసిరి. నిరాశానగరమునందలి పల్లవ నైనయమునకుఁ దిండి లేకపోయెను. ఇట్లు మూఁడుదినములు గడచినంతనే పల్లవనైనయ మెచ్చటివా రచ్చటఁ బాటిపోఁజొచ్చిరి.

వారముదినములలో నిరాశానగరమునఁ బల్లవనైన్యము లేదు. వీరేశ్వరుఁడు మిగిలిన నైన్యమును వెంటఁ దీసికొని వైజయంతికి బయలుదేరెను. శాతవాహనరాష్ట్రపరిసరరాష్ట్రములకు వైజయంతీనగరము సార్వభౌమాధికారస్థానము. అచ్చటికిఁబోయి వీరేశ్వరుఁ డచ్చటి మహాధికారితో జరిగినసంగతి యంతయు విన్నవించుకొనెను. ఆయధికారి వీరేశ్వరునిమీఁద మండి పడెను. 'నీవు స్థానాకోడూరుమీఁదికిఁ బోవుచున్నపుడు నిరాశానగరము నరక్షకముగా నేల గావించిత' వని కోపపడెను. కాని వీరేశ్వరుఁడు నిరాశ నరక్షకముగా నుంచలేదు. కొంత నైన్యము నుంచియే పోయెను. కాని వారు మయూరుని నైన్యముముం దాఁగలేకపోయిరి. పట్టణప్రజలందఱు మయూరునిపక్ష మైరి. తోనున్న కొలఁదిమంది పల్లవనైన్యము చేయునది లేక పోయెను.

ఈసారి పల్లవచక్రవర్తికిఁ బెద్దవార్త వెళ్ళెను. 'ఇప్పుడు పల్లవచక్రవర్తి కాంచీనగరములో లేఁడు. ఆయన వేంగీపురము నం దుండెను. పల్లవచక్రవర్తి మహానైన్యము లన్నియు వేంగీ నగరపరిసరములలో విడిది చేసియుండెను. సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర కెదురు చూచుచుండెను. ఈసమయములో శివస్కంధవర్మ మయూరునిమీదికి నైన్యము నెట్లు పంపించగలఁడు? పంపించినచో నెవరిని బంపించవలెను?

ఒకనాఁడు శివస్కంధవర్మ తా నొంటరిగాఁ గూర్చుండెను. 'ఇతఁడు కొదంబుఁడైన మయూరశర్మయా?' అప్పుడాయన పాదసంవాహకుఁడైన తొలినాటి నేవకుఁడు దగ్గఱనే యుండెను.

అతఁ డిట్లనెను. 'మహాప్రభూ ! ఆ బ్రాహ్మణబాలుఁడే యెయుండ వలయును. అతఁడు వీరవర్మమీఁద, భల్లాతవర్మమీఁదఁ బగ పట్టెను. ఆయనకుఁ దమమీఁదఁ బగ యే మున్నది ? ఆయనకు న్యాయము జరుగలే దని కోపముతో నిట్లు చేయుచుండె' ననెను. అపుడు చక్రవర్తి మఱల నిట్లనెను. 'ఓయీ ! అతఁడు మంచి సాహసుఁడే కాఁడు; సైనికశిక్షణ పొందినవాఁడుకూడను. గొప్ప సేనానాయకున కుండవలసిన లక్షణములు కలవాఁడు. యుద్ధనీతివిశారదుఁడు. అటువంటివాఁడు మన సేనానాయకులలో నెవ్వఁడును గనిపించఁడు. అతని రహస్యచారభావము నా కాశ్చర్యము గొలుపుచున్నది. మనసైనికులు పోయి ముట్ట డించువఱకు స్థానాకోడూరులోఁ బురుగు లేకుండ జేసెను. అరక్షితమైయున్న నిరాశాపట్టణము నాక్రమించెను. వార్తా హరులనుఁ జేరనీయఁడు. అతని వయస్సెంత యని చెప్పితివి ?' అనఁగా సేవకుఁడు పదునెనిమిదేండ్లకన్న నెక్కువ యుండ వని చెప్పెను. చక్రవర్తి వానిమీఁది కెవరిని బంపుద మనెను. సేవ కుఁడు 'స్వామీ ! వీరవర్మగారిని బంపినచో బాగుగా నుండును. ఇతఁ డానాటికుఱ్ఱవాఁ డని వీరవర్మగారితోఁ జెప్పినచో వానిని గెలువవలయు నను పట్టుదలకూడ వీరి కుండును. తరువాతఁ బ్రభువుల చిత్త' మనెను. చక్రవర్తి వాఁడు చెప్పినమాట బాగుగా మన్న దనుకొనెను. వీరవర్మకుఁ గబురంపెను. వీరవర్మ వచ్చెను. చక్రవర్తి నవ్వి, 'విన్నావయ్యా సేనాపతీ ! ఏడాదిక్రింద నొక బ్రాహ్మణ బాలుఁడు భల్లాతవర్మమీఁద నభియోగము తేఁగా, మన సేనాపతులలో నెవరో యొకఁడు వానిమొగముమీఁదఁ గొర

డాతోఁ గొట్టెనట : అతని కెవ్వరును మాదర్శనము చేయించ లేదట! ఇప్పు డతఁడు శాతవాహనరాష్ట్రమునఁ జిన్నచిన్నదుర్గము లన్నియు స్వాధీనము చేసికొనుచుండె' ననెను. వీరవర్మకు సర్వము జ్ఞాపకము వచ్చెను. ఆకొట్టినది తానే యని చెప్పలేదు. అంతఁ జక్రవర్తి మఱల నిట్లనెను. 'నాల్గువేలనైన్యముతో నిన్నతనిమీఁదికిఁ బంపవలయు ననుకొనుచున్నాము. అచ్చటికిఁ బోయి వెలియుద్ధము చేయవలయునో, దుర్గమునే ముట్టడింప వలయునో నీవే సర్దుకొనవలయును. మే మిప్పు డాచిన్నవిషయ మునుగూర్చి యూహించుటకు వీలులేదు. నేఁడే ప్రయాణమై పో' మ్మనెను.

ఎనిమిదివందలమంది యాశ్వికులు, నాల్గువేల పదాతులు వెంట రా వీరవర్మ శాతవాహనరాష్ట్రమునకుఁ బయనము కట్టెను. పదాతినైన్యము వెనుక వచ్చుచుండెను. ఆశ్వికులు ముందుఁ బోయిరి. పదాతినైన్యముకంటె నాశ్వికనైన్యము శాతవాహన రాష్ట్రపరిసరములు నాల్గుదినములు ముందుగాఁ జేరెను.

అం దొకచోట వీరవర్మ యాశ్వికదళము నుంచి పదాతినైన్యముకొఱ కెదురు చూచుచు, మయూరునినెన్య మెచ్చోట నుండెనో కనుగొనుటకు గూఢచారులను బంపించెను. గూఢచారులు రెండుదినములలోననే వచ్చిరి. మయూరుఁ డిచ్చట నున్నఁ డని చెప్పుటకు వీలు లేదు. స్థానాకోడూరులో లేఁడు. నిరాశాగ్రామమున లేఁడు. నిరాశకోట కోటగా లేదు. అచ్చట దుర్గద్వారములే తీసివేయఁబడెను. పల్లవనగరములన్నియుఁ జూచి వచ్చిరి. ఏనగరమునను బూర్వపురక్షణ లేదు. అన్ని నగరముల

యొక్క ప్రాకారపుగోడలు నిర్మాలింపఁబడియుండెను. వీరవర్మ కిది యాశ్చర్యము వేసెను. వచ్చిన గూఢచారులు మయూరుని నైనయ మిరువదివేలుండెనని యొకఁడు, పదివేలని యొకఁడు, పదునేనువేలని యొకఁడు చెప్పిరి. వీరవర్మ యాశ్చర్యపోయెను. తాను గొరడాతోఁ గొట్టిన కుఱ్ఱవాఁడా వీఁడు! చక్రవర్తి తన్నే యీపనిమీఁదఁ బంపించెను. ఇంత లెక్కగానున్న యతని నైనయ మెంతతక్కువగా నున్నను నాల్గువేల లండకపోదుగదా! అట్టి సేనాధిపతిశిక్షణ యెంత గట్టిదో! తా నిప్పుడేమి చేయవలయును? శత్రునైనయ మీచోటనున్నదని తెలిసినచోఁ దానుపోయి యుద్ధము చేయవచ్చును. ఈ కోట ముట్టడింపవలయు నన్నచో ముట్టడించ వచ్చును. చివరకు వీరవర్మ యిట్లనుకొనెను. తాను వైజయంతికిఁ బోవును. అచటనుండి పల్లవేంద్రనగరములను మఱలఁ గట్టుదిట్టముతోనికిఁ దెచ్చును. పల్లవేంద్రనగరములకుఁ బోయి చూచెను. ఆనగరముల ప్రాకారములు మఱల బాగుచేయించి కోటతలుపులు వేయించి ప్రతినగరమున నాల్గువందలమంది నైనికుల నుంచెను. చివరకు వీరవర్మకు మిగిలినది తన యెనిమిది వందలమంది యాశ్వికులే. ఈలోపుగాఁ జెల్లాచెదరైన పల్లవ నైనికులు మూఁడువేలమంది వీరవర్మను వచ్చి యాశ్రయించిరి. ఈ మూఁడువేలనైనయమును, నెనిమిదివందల యాశ్వికులును వెంట రా వీరవర్మ వైజయంతీపురాభిముఖుఁ డయ్యెను.

వైజయంతీపురము మహానగరము. అర్ధయోజనముమేఱ పొడుగు, నర్ధయోజనముమేఱ వెడల్పుగల పటణము. ఈపట్టణ మొకపర్వతముక్రిందిభాగమునఁ బ్రాగ్దిశయం దున్నది. కోట

కొండమీఁద నుండెను. దుర్గమును బట్టుకొనుట సాధ్యమైన పని కాదు. తన నాల్గువేల సైన్యము వైజయంతిలోఁ జేర్చినచో మయూరునియాటలు సాగవు.

వీరవర్మకు మఱియొక పట్టుదల హెచ్చెను. మయూరు నకుఁ దా నెదురుపడవలయును. అప్పుడు మయూరు నేమి చేయ వలయునో చూడవలయును. చక్రవర్తి తనతో నన్నమాటలు తనకుఁ గత్తిపెట్టి పొడిచిన ట్లుండెను. వీఁ డెవఁడో యూరుపేరు లేనిబాలుఁడు. తాను గొప్పసేనాపతి. చక్రవర్తివలనఁ దన కింతటి పరాభవమా ? తీరా, తాను సైన్యము నడుపుకొని వచ్చినచో, తా నెదురుపడలేని పిఱికిపంద - వీఁ డొకమహావీరుఁడు. చక్ర వర్తికిఁ దనప్రతిభ రుజువు చేయును. అప్పుడే తెలియును జక్రవర్తికి. ఎందుకుఁ గొఱగాని యొకబాలుని బురస్కరించు కొని సేనాపతి నధిక్షేపించుట న్యాయము కా దని.

వీరవర్మ తన సైన్యముతో వైజయంతికిఁ బోయెను. వైజయంతికిఁ బోవునప్పటికి నతనికిఁ దెలిసెను. వైజయంతి దుర్గము మయూరుని యధీనములో నుండెను. వీరవర్మ దుర్గ మును ముట్టడి వేయవలసివచ్చెను. లోపల నెంత సైన్య మున్నదో వీరవర్మకుఁ దెలియలేదు. పట్టణవాసు లెనిమిదివేల సైన్య మున్న దని చెప్పుచుండిరి. వీరేశ్వరుఁ డే మయ్యెను ? వైజయంతి దుర్గాధిపతి యే మయ్యెను ? పల్లవసైన్యమే యిరుచుమిరుచుగా మూఁడువే లుండవలయును. అది యే మయ్యెను ? పట్టణప్రజల నెవ్వరి నడిగినను 'నా సైన్య మే మైనదో మాకుఁ దెలియదు. ఒక దినమునఁ బెద్ద సైన్యముతో మయూరుఁడు వచ్చెను. వచ్చిన

వేంటనే కోటతలుపులు తెలువఁబడెను. ఈనైన్యమంతయు నిరాటంకముగా లోనికిఁ బోయెను. లోపలనున్న కొలఁదిమంది పల్లవనైన్యమును వీరు హతమార్చి రని చెప్పిరి. తక్కిన నైన్య మేమయ్యెనని యడుగఁగా దుర్గాధిపతియు, వీరేశ్వరుఁడును మయూరునిమీఁదికి యుద్ధమునకుఁ దీసికొనిపోయి రని చెప్పిరి. ఎచ్చట ? ఎచ్చటికో తెలియదు. వైజయంతిలో మయూరుఁ డున్నాఁడా ? ఉన్నాఁడో, లేదో యెవ్వరికిని దెలియదు. వీరవర్మ కిది యంతయు నొకయింద్రజాలముగాఁ గనిపించెను.

వైజయంతీదుర్గమును వీరవర్మ ముట్టడించెను. మఱు నాఁడు ముట్టడి ప్రారంభము చేయును. ఆరాత్రి కొలఁదిమంది సైనికులు జాగ్రత్తగా నుండిరి. తక్కినవారందఱు నిద్రపోవు చుండిరి. నాటిరాత్రి మేఘములుపట్టి ప్రళయవర్షము కురియ నారంభించెను. ఈసైనికులందఱు పోయి పట్టణములో గృహ స్థుల యింద్లలోఁ దల దాచుకొనఁబోయిరి. ఆళ్వికులు తమ గుఱ్ఱములను గృహస్థులయొక్క పశువుల సావడులలోఁ గట్టి వేసి, తాము వీలైనచోట్ల దుప్పటులు కప్పికొని పరుండిరి. తెల్లవారులుఁ బ్రళయమైన గాలులు, ప్రళయమైన వాన.

తెల్లవారి చూచుసరికి నేసావడిలోఁ గట్టివేసిన గుఱ్ఱ ములును గనుపించ లేదు. కొందఱాళ్వికులు తమగుఱ్ఱమువద్దనే పరుండిరి. వారిశరీరములు తలలు తలలుగా, మొండెములు మొండెములుగా నఱుకఁబడియుండెను. ఒక్కసైనికుని యాయు ధము వానియొద్ద లేదు. కత్తులు, డాళ్ళు నన్నియు నపహరింపఁ బడెను. ప్రొద్దుటనే వాన వెలిసినది. ఈమూఁడువేలనైన్యము

మఱి సమకూడినది. ఆరాత్రి కోట ముట్టడి వేయుటకు వలసిన సాధనములు, నిచ్చెనలు, గొలుసులు, త్రాళ్ళు మొదలయిన సామగ్రియంతయు నొకచోట నుంచి, దానిచుట్టును వందమంది నైనికులను గా పుంచిరి. వారిలో నొక్కఁడును గనిపించలేదు. అనేకపల్లవనైనికుల నఱుకఁబడిన శరీరములు గ్రామములో నెచ్చటఁబడిన నచ్చట, నైన్యము తీర్చినబయలున నెచ్చటఁబడిన నచ్చటఁ గనిపించెను.

వీరవర్మ కేమి చేయవలయునో తోచలేదు. అతఁ డూరకే నిప్పులు గ్రక్కుచుండెను. ఇంతలో వేయిమంది నైన్యము యుద్ధసన్నద్ధమై కొండమీది దుర్గద్వారము తెఱచుకొని వచ్చి పీరిమీదఁ బడిరి. ఈమూఁడువేల నైన్యములయొక్క హోహారవ ములు మింటి కెగసెను. చాలమంది సంహరింపఁబడిరి. మిగిలిన వారిని బందీలుగాఁ బట్టుకొనిరి. వీరవర్మ బందీ చేయఁబడెను. వీరవర్మ తనకు సాధ్యమైనంతవఱకు యుద్ధము చేసెను. చాల మంది శత్రువులను జంపెను. కాని, చివరి కొక సేనానాయకుఁడు తనచేతిలోనున్న చివర నుచ్చువేసిన పగ్గమును వీరవర్మ మెడమీదికి విసరి క్రిందికి లాగెను. దానితో వీరవర్మ గుఱ్ఱము మీదినుండి క్రిందఁ బడిపోయెను.

న వ మా ధ్యాయ ము

వై జయంతీదుర్గమునఁ జెఱసాలలో వీరవర్మ బంధింపఁబడి యుండెను. అతనికి గాయములకు వైద్యుఁడు చికిత్స చేయు చుండెను. ఆసమయమునఁ బదిపత్రములు చేతఁ బూని మయూరుఁడు లోనికి వచ్చెను. ఈమయూరునకును, వీరవర్మ యేడాది క్రిందఁ గాంచీనగరములోఁ జూచిన మయూరునకును నేమియు భేదము లేదు. వట్టి ధోవతి, పైన నొక నేలువ, తలపాగ, మెడలో జందెము కనఁబడుచుండెను. మొగమున విభూతి రేఖలును, నొసటఁ గుంకుమబొట్టును, ఒక్కటియే భేదము. అప్పటి మయూరశర్మ పసిమిచాయఁగలిగి మిసమిసలాడు చుండెను. నాటి యతనిశరీరము సౌకుమార్యము వెడలఁ గ్రక్కుచుండెను. ఇప్పటి యీమయూరశర్మ శరీరము కొంచెము నల్లబడియుండెను. మానిసి కొంచెము పలుచఁబడెను. కాని, యొడలు నాటికంటె కఠినీకృతములైన కండరములు కల దయ్యెను. మయూరుఁ డిట్లనెను. 'ఈరాజ్యములో న్యాయమే లేదా ? ఒకదశవాయి చేసిన దౌర్మార్గమునకు శిక్షయే లేదా ? న్యాయము పాలించనిచో, న్యాయము పాలింతు మన్న వేషము

వేయుట యెందులకు ? న్యాయపుచట్టములు, పరిషత్తులు, మొదలైన కితవవేషము లెందుకు ? అధికారి తనతో సమానుడైన యధికారితోనో, తనకంటె నధికునితోనో మాటాడునుగాని తనకంటెఁ దక్కువవారితో మాటాడరాదా ? ధనము లేని, యధికారములేని మనుష్యుఁడు మనుష్యుఁడే కాఁడా' యని యనెను. వీరవర్మ కీమాట లొక్కొక్కటియు జ్ఞాపకము వచ్చెను. 'ఓహో ! ఈమయూరుఁ డెంత సాహసీయో, యెంత రాజకీయవేత్తయో, యెంత చమూచారణదక్షుఁడో యంత నిందానిపుణుఁడు. అంత పగ దీర్చుకొనెడువాఁడు. వీరవర్మ మనస్సులోఁ జమత్కారములైన యాహాలు జనించెను. 'ఇతనికి నావలన జరిగిన యపకారము కొద్దిది. పల్లవరాజు వలన నపకారమే జరుగలేదు. కాని, జరిగినట్లే యయ్యెను. ఇతనికి మహాపకారము చేసినవాఁడు భల్లాతవర్మ. ఆపల్లవరాజు మీఁది పగ యిట్లు తీర్చుకొనుచున్నాఁడు. నామీఁదఁ బగ తీర్చుకొనుట కారంభించినాఁడు. భల్లాతవర్మమీఁదఁ బగ యెట్లు తీర్చుకొనునో ?' వీఁడెవఁడో ప్రశయరుద్రుఁడు. కాని నామనసులో నొక సందేహము తెగలేదు. ఈ బాలుఁడు మహాసేనాని యెట్లయ్యెను ? ఇతనిని జూచినచో వీఁడు గుఱ్ఱముమీఁద నెక్కగలఁడా ? బల్లెము వినరఁగలఁడా ? కత్తి పట్టఁగలఁడా యనిపించుచుండె' ననుకొని వీరవర్మ మయూరునితో నిట్లనెను. 'బ్రాహ్మణ బాలుఁడా ! నీ కపకారము చేసినది భల్లాతవర్మ. నాటికి నీ వింత వాఁడ వవుదువని నాకుఁ దెలియదు. నీకే తెలియదేమో' యనెను. మయూరుఁడు 'ఓయీ ! సేనాపతీ ! నీకుఁ దెలియదు. కాని, నాకుఁ

దెలియును. నే నెంతవాఁడ నైనాను. ఇంకెంతవాఁడ నగుదునో నీ కేమి తెలియును? వట్టి కత్తిపుచ్చుకొనుటయే మహాప్రయోజకత్వ మనుకొను నీవంటి దేహవాదుల కింతకంటె నెక్కువ యేమి తెలియగల' దనెను. వీరవర్మ 'యశ్లే కానిమ్ము. నీకుటుంబమును భల్లాతవర్మ నాశనము చేసెను. నీకుఁ దెలిసినది నీకుటుంబముసంగతియే. ఒక్కభల్లాతవర్మసంగతియే. అతఁడే యెన్ని కుటుంబములనో నాశనము చేసియుండును. ఆయుద్ధసమయమున భల్లాతవర్మవంటివా రింకెందరిచేతనో, మఱియింకెన్ని కుటుంబములో నీకుటుంబమువలె నైయుండును. నీ వొక్కఁడవు సూడు దీర్తువు. తక్కినకుటుంబములమాట యేమి' యనెను. మయూరవర్మ బదులు చెప్పెను. 'ఓయీ! పరమశివుఁడు నాచేత నామహాదుష్కార్యమున కంతకును బ్రతిక్రియ చేయించుచుండెను. భగవంతుని శిక్షాపద్ధతి చాల విచిత్రమైనది. రాజులు చేయు నన్యాయములు తదధికారులద్వారా జరుగును. ఆయధికారు లందులోఁ దమదుర్బుద్ధిఁ జొనిపి రాజుద్దేశించిన నన్యాయమునకుఁ బదిరెట్లు జరుపుదురు. ఈయధికారులను భగవంతుఁడు ముందు శిక్షించును. ఆశిక్ష యొక్కపద్ధతిగా నుండునా? మూఢలోకమునకుఁ దెలియదుగాని, భార్య చనిపోవును. చేతి కెదిగిన కొడుకు మరణించును. దీర్ఘవ్యాధి వచ్చును. ఉద్యోగమే పోవును. భగవంతుని శిక్షాపద్ధతి పలు రకములుగా నుండును. ఈదుష్టాధికారులలోఁ గొందఱు తప్పించుకొన్నట్లు కనిపింతురు. వారికిని శిక్ష తప్పదు. ఇంకరాజులు చేసిన నన్యాయమునకు శిక్ష దీర్ఘకాలముమీఁద జరుగును.

నేడు కాకున్న తేపు వారిరాజ్యము నశించును. వారిసార్వభౌమత్వము నేతిబీటకాయవంటి దగును.'

అరత మయూరుడు చేతిలోని పదిపత్రములను వీరవర్మముందుఁ బెట్టి వానిమీఁద వీరవర్మ చేవా లుంచు మనెను. వీరవర్మ యాపత్రములలో నొకటి చదివెను. 'నిరాళాదుర్గ నై యోగికునకు, నేనాపతియు సంచారాంతకుఁడు నయిన వీరవర్మ యాజ్ఞాపించునది: మేము మూఁడువందలమంది నైనికులను, బంపించుచున్నాము. వీరిని మీదుర్గములో నుంచుకొని, దుర్గములోనున్న నాల్గువందల పల్లవనై న్యములో మూఁడు వందలమందిని వెంటనే వై జయంతీదుర్గమునకుఁ బంపింపవలయును. ఇది మహారాజకార్యము. వెంటనే చేయవలయును.' వీరవర్మ తక్కిన కాగితము లన్నియుఁ జాచెను. తామ్రప్రస్థానము, కడకము, ధానాకడము, దశనపురము, పాలకాడము, ప్రతిష్ఠానము, పల్లవపురము, ధేనుకుందూరు, ఆదేయహారము, నిరాళము— ఈపదిగ్రామములు కోటప్రాకారములు బాగు చేయించి వీరవర్మ ప్రతిస్థలమునందును నాలుగువందలనై న్యముల చొప్పున నుంచి వచ్చెను. ఆపదిదుర్గముల నై యోగికులకు నిష్లే వ్రాయఁబడెను. మయూరుడు వీరవర్మచేతికి గంట మిచ్చెను. వీరవర్మ యాలోచించు చుండెను. మయూరుఁ డిట్లనెను. 'నేనా పతీ! నీవు నామొగమునఁ గొరడాతోఁ గొట్టితివి. ఇదిగో నీ మొగమున నేను గొరడాతోఁ గొట్టుచున్నాను. ఈపనియే నిన్ను గొరడాతోఁ గొట్టుట. భగవంతునిశిక్ష న్యాయముగాఁ దీసికొనుము. న్యాయమైనశిక్ష న్యాయముగాఁ దీసికొన్నచో శిక్ష

కొద్దిలోఁ దీరిపోవును. ఎలయించినచో దానికి వడ్డి పెరుగును. ఈ పదినగరములను నీప్రయత్నము లేకుండ నిముసములోఁ బట్టుకొనగలను. నీకు వివేక మున్నచో మొన్నరాత్రి నీ సేన యంతయు నట్లగుటకు హేతు వేమో విచారించుకొనుము. వై జయంతీపురమునందలి ప్రతిగృహాయజమానియు నానై ని క్కుఁడు. ఎవరో వచ్చి నీగుఱ్ఱములను దొంగిలించలేదు. నీబంటుల యాయుధము లపహరింపలేదు. గృహాయజమానుఁడు, వారి పాలికాపులు చేసిన పనియే యిది. ఇట్లే శాతవాహనరాష్ట్ర మంతయు నున్నది. మయూరుఁడు బోడిబాపఁడు కాఁడు. నీవు న్యాయముగాఁ జేవ్రా శ్లంఛు మనెను. వీరవర్మకు మయూరుఁడు చెప్పిన విషయములలోని యాధార్థ్యము తెలిసెను. ఈమాట లకును, నాపదిదుర్గములు మయూరునకు వశము చేయుటకును సంబంధము తెలియలేదు. వీరవర్మ యాలోచించుచుండెను. మయూ రుఁడు నవ్వి యిట్లనెను. 'ఓయీ ! నీయాలోచన నాకుఁ దెలి యును. అచటిదుర్గములలోని నైన్యము లెట్లు జయింపఁబడు నని యాలోచించుచున్నావు. నీ నాల్గు వేల నై నికుల యాయు ధములు, ముట్టడిఁజేయు సాధనములు నాయానగరముల కిది వఱకే చేరెను. నగరదుర్గములలోని నీవల్లవనైన్యము తిండిలేక మలమల మాడిపోవును. కోటలోని నైన్యము బయటికి రాదు. లోనికి వడ్లగింజ పోదు. దుర్గములలోని చెలువులలో, బావులలో విషము కలిపించెదను. వృథాగా మూఁడు వేలమందిని జంపుకొన కుము. మఱలఁ జక్రవర్తియెదుటఁ దల యెత్తికొనలేవు. నిరా యుధమైన యీమూఁడువేల నైన్యమును దీసికొని చక్రవర్తి

వద్దకుఁ బోయి, 'ప్రభూ ! నాచేతఁ గాలే దని చెప్పుకొనవచ్చు' ననెను. వీరవర్మమనస్సులో మయూరశర్మ యొక ప్రచండుఁ డైన మహానేనాధిపతిగా నాడఁజొచ్చెను. అతని మనస్సు దిగ్భ్రాంతిఁ బొందెను. వీఁ డెచ్చటివాఁడు ? వీనిముందు బుధ్యం కరుఁడైనను జాలఁడు. ఓహో! శాతవాహనరాష్ట్రప్రజలు! ఏమి .వీరియొకమత్యము ! ఇంత స్వాతంత్ర్యదీక్షపరమైన దేశమును బల్లవచక్రవర్తి నిలుపు కొనలే!' డని యాలోచించి, యా తాఁటియాకులమీఁదఁ జేవా శ్శుంచెను.

మయూరశర్మ వెడలిపోయెను. తరువాత నాలుగు దినములకు మూఁడువందలు మూఁడువందలుగా వైజయంతీ పురమునకుఁ బల్లవనైన్యములు రాఁ ప్రారంభించెను. ఒకమూఁడు వందలు ప్రొద్దుట వచ్చును. ఒకమూఁడువందలు సాయంతనము వచ్చును. ఒకమూఁడువందలు మఱునాటిప్రొద్దున వచ్చును. ఇంకొక మూఁడువందలు మధ్యాహ్నమున వచ్చును. కోటలో నొక పెద్దసైనికుల విడిశాల యుండెను. మూఁడువందలమందియు నాశాలలోనికిఁ బోవుదురు. ఆయుధములన్నియు నచ్చట వదలి పెట్టి స్నానపానాదులకొఱకు విడిగా మఱియొకచోటికిఁ బోవు దురు. స్నానపానాదు లైనతరువాత, మఱల మొదటిచోటికి వచ్చువఱకు వారియాయుధములు, వారిదుస్తు లచ్చట నుండవు. ఈమూఁడువందలమందియు బందీలు చేయఁబడుదురు. వెంటనే వారువందమంది యాయుధపాణులైన శాతవాహనరాష్ట్ర సైన్యము రక్షకత్వముక్రింద మఱియెచ్చటికో తీసికొనిపోఁ బడుదురు.

శాతవాహనరాష్ట్ర మంతయు మయూరుని యధీన మయ్యెను. తక్కిన మహానగరములుకూడ మయూరుఁడు చిత్ర విచిత్రములుగా సాధించెను. పల్లవరాజు మొదట శాతవాహన రాష్ట్రమును గెలిచినప్పుడు గ్రామములయందలి క్రిందియధికారుల ననఁగా నధికృతులను, నాయుక్తులను, బల్లవులను నియమించ లేదు. దుర్గాధిపతులవఁటి నైయోగికులనుమాత్రమే పల్లవుల నేర్పఱచెను. మహానగరాధిపతులైన రాజవల్లభులు పల్లవులు. అందఱికంటెఁ బైయధికారిపేరు సంచారాంతకుఁడు. ఈసంచారాంతకుఁడు పదిరాష్ట్రములమీఁద నొక్కఁడుండును. దక్షిణా పథమున నాదేయరాష్ట్రము, వెంగోరాష్ట్రము, మంద్రరాష్ట్రము, శాతవాహనరాష్ట్రము, కర్ణరాష్ట్రము మొదలైన యనేకరాష్ట్రములు కలవు. ఈసర్వరాష్ట్రములమీఁద నొకసంచారాంతకుఁడుండును. ఏదైనను విప్లవము జరిగినప్పుడు పల్లవచక్రవర్తి రాష్ట్రాధిపతియైనవానికే సంచారాంతకుని యధికారము లిచ్చును.

అధికృతులు, నాయుక్తులు, శాతవాహనరాష్ట్రీయులే. వారందఱు మయూరుని యధీనులైరి. అందుచేత మయూరుని కార్యము మిక్కిలి సులభము.

వైజయంతీనగరము పడమటి కనుమలలో నున్నది. వైజయంతికి మఱియొకపేరు వనవాసి. వైజయంతికిఁ జుట్టును నున్న సర్వదేశము మహాపర్వతమయము, మహారణ్యమయము. మయూరుఁడాదుర్గమును మిక్కిలి బలిష్ఠము చేసెను. శత్రువుల కభేద్యముగా నిర్మించెను. పూర్వపు రాజపథము లన్నియు నిర్మూలము చేసెను. ఇప్పుడు మఱిలఁ బల్లవనైన్యము వైజ

యంతిమీఁదికి దండెత్తి వచ్చినచో వైజయంతిని జేరనేరాదు. వైజయంతికి యోజనము, నర్థయోజనము దూరములయందు వంద చిన్నచిన్న దుర్గము లేర్పఱచెను. కొన్నిదుర్గములే కావు. వెనుకభాగమున నెత్తైనపర్వతభాగముండును. ముందు గుండ్రముగాఁ గోటగోడవలెఁ బెద్దతాళేర్పఱచియుండును. ఒక్కొక్క చోటఁ బదిమంది నైనికులకన్న నెక్కువమంది యుండరు. వారు పైనుండి మహాశిలలు దొర్లింతురు. మయూరుఁడు క్రొత్త క్రొత్త మారణాయుధములు కనిపెట్టెను. ఈచిన్నచిన్న దుర్గములమీఁద రక్షకులైనవారు భిల్లనైన్యము. వైజయంతీపరిసరా రణ్యానివాసులైన భిల్లులు గుఱితప్పని వింటివాండ్రు. నిముసము నకుఁ బదియమ్ములు దూయు లాఘవముకల విలుకాండ్రు. మయూరుఁ డింతతో నూరకుండలేదు. శాతవాహనరాష్ట్రమునకు నీశాన్యదిశగా శ్రీశైల ముండెను. శ్రీశైలపర్వతములు దాఁటి నచో నిక్ష్వాకురాజ్యము. ఇదియే విజయపురరాష్ట్రము. ఈ విజయపురీక్ష్యాకులు బాహుబలశాంతిమూలునితర్వాత బాహుబలము శాంతించినవారై, పల్లవరాజులకు జోహారులు చేయుచుండిరి. తరువాతఁ దూర్పుదెసఁ గర్మరాష్ట్రమును, పోగరాష్ట్రమును, వెంగోరాష్ట్రమును, మంద్రరాష్ట్రమును కలవు. దక్షిణమున హిరణ్యరాష్ట్రమును, బల్లవచక్రవర్తి యేలుబడిక్రింద నున్న దేశమును గలవు. పడమటిదిక్కున మహాపర్వతపంక్తి. ఉత్తర దిశయందుఁ గొంతమేరఁ దుంగభద్రానదియుఁ గృష్ణానదియుఁ గలవు. ఆనదులు దాఁటినచోఁ గర్ణాటరాష్ట్రము కలదు. హిరణ్యరాష్ట్రము పోగ, వెంగోరాష్ట్రములకు. శాతవాహన

రాష్ట్రమునకుఁ దూర్పుదెస నడ్డముగా నున్నది. ఈ రాష్ట్రము లన్నియు బల్లవచక్రవర్తియధికారము నంగీకరించెను. కర్మ రాష్ట్రమున కుత్తరముగాఁ గొఱవిరాష్ట్ర ముండెను. ఈ రాష్ట్రము నకు వేంగీనగరము రాజధాని. ఇది సాలంకాయనులదేశము. దానిప్రక్కనేయున్న కర్మరాష్ట్రమునందు బృహత్పలాయను లుండిరి. వెంగోరాష్ట్రము మున్నేరు, పినాకినీనదుల నడిమి దేశము. దీనియం దానందులు చెలరేగిరి. 'ఈయానందులును, బృహత్పలాయనులును బల్లవచక్రవర్తి కెదురు తిరిగిరి. కొఱవి రాష్ట్రాధిపతులైన సాలంకాయనులు పల్లవులయాజ్ఞ యెప్పుడో తిరస్కరించి స్వతంత్రు లైరి. పల్లవచక్రవర్తి చేయునది లేక వారిస్వాతంత్ర్య మంగీకరించెను. అంగీకరించుటయే కాదు. వారియాహ్వానముమీఁద సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర కెదురు పోవుటకుఁ దాను సాయము పోయెను.

మయూరుని నై న్యములు పర్వతప్రదేశమునందు మిక్కిలి దిట్టరులు. మయూరుఁడు తనభిల్లనై న్యములను శ్రీశైల పర్వతమునం దంతయు నింపెను. ఉత్తరమునుండి భయమే లేదు. కర్మరాష్ట్రమునకు సముద్రగుప్తుని దండయాత్రాభయ ముండెను. వారు తనవైపునకు మఱిలరు. తుంగభద్రానది యున్నంతమేరఁ దుంగభద్ర మహాశిలా ప్రదేశములయందుఁ బ్రవహించు చుండెను. అది నై న్యములు నడిపించుటకుఁ దగిన స్థలము కాదు. కృష్ణానది వచ్చి శ్రీశైలపర్వతములకుఁ గొంత యెగువభాగ మునఁ దుంగభద్రతోఁ గలియును. హగరీనది తుంగభద్రలోఁ

గలియుచోటునుండి తుంగభద్ర కృష్ణానదిలోఁ గలియుచోటు వఱకు మయూరుఁడు కట్టుదిట్టము చేయవలసివచ్చెను.

శాతవాహనరాష్ట్రమే రెండుభాగములు చేయవచ్చును. హగరీతుంగభద్రల నడుమ నున్న భాగ మొకటి. హగరీనది వెలుపల కృష్ణాపినాకినీనదుల వడుమ నున్న దేశ మొకటి. ఇదివఱకు సామాన్యముగాఁ జేపలను బట్టు వృత్తిగల కులముల నన్నింటిని మయూరుఁడు సమకూర్చి వారిని జలనై న్యమును జేసెను. వారు తుంగభద్రాహగరీనదులమీఁద మహారక్షణముఁ జేయుచుండిరి. వారినావలన్నియు మహాయుధములతో నిండియుండెను. వారందఱ టాయుధప్రయోగనిపుణులు. పడవలను మహాప్రవాహమున కెదురు నడిపించఁగలవారు.

తూర్పుననున్న హిరణ్యరాష్ట్రముననుండి మయూరునకు భయమే లేదు. వారు వట్టి పెంబేదలు. వారివెనుకనే యానందు లుండిరి. ఆనందులు పల్లవుల కెదురు తిరిగిరి. పడమట శాతవాహనరాష్ట్రమును, తూర్పున వెంగోరాష్ట్రమును బల్లవుల శత్రువులు కాఁగా నడుమనున్న హిరణ్యరాష్ట్రము మఱియు బలహీన మైనది. ఏమి చేయఁగలదు ? ఈరీతిగా మయూరునకుఁ దామ రక్షింపఁదగినది యొక్క యీశాన్యదిశయే కనిపించెను. బిల్లనై వ్యమును శ్రీకై లపర్వతములయందు నెలకొల్పెను. తక్కినదిక్కులయందుఁ దగివంతరక్షణ యేర్పఱచెను. ఇంకఁ దా నున్నాఁడు, దక్షిణదిశ యున్నది. దక్షిణదిశ యంతయుఁ బల్లవరాష్ట్రము.

శాతవాహనరాష్ట్రమునఁ బదునాతేండ్రబాలుఁడు మొద
 లఱువదియేండ్రవృద్ధునివఱకు నై నికులే యైరి. మయూరుఁడు
 తాను బోని గ్రామము లేదు. అందఱతోఁ దానే మాటాఁడును.
 అన్నికుటుంబముల యోగక్షేమములు విచారించును. మహా
 నేనాధిపతి వచ్చుచున్నాఁ డని వృద్ధులు లేచి నిలుచుందురు.
 'తాతా ! కుఱ్ఱవాఁడను నేను రాఁగా లేవవలెనా ?' యని
 మయూరుఁడు గౌరవము నెఱపును. మయూరుఁ దొకయింటికిఁ
 బోవును. వాకిటఁ బసివాఁ డేడ్చుచుండును. మయూరుఁ డాపసి
 వానిని జంకకుఁ దీసికొని, యుత్తరీయముతో ముక్కు తుడిచి,
 యోదార్చుచుండును. ఇంతలోఁ దల్లి వచ్చి సిగ్గుతో, భయముతో,
 నవ్వుతో నాయనచేతులు తాఁకకుండఁ బసివానిని దీసికొనును.
 ఆమె యావార్తఁ బదిమందితోఁ జెప్పును. మయూరుని
 గొందఱు మహారా జుందురు. కొందఱు నేనాపతి యందురు.
 కొందఱు మయూరశర్మ యనియే యందురు. శాతవాహన
 రాష్ట్రగతసర్వగ్రామిణీకలు, సర్వభోగములు బసిబిడ్డబాలాది
 మయూరు నెఱుఁగుదురు. మయూరుని బ్రేమింతురు. మయూ
 రుఁడు తమస్వాతంత్ర్యదాత యందురు. మయూరుఁడు పరమ
 శివుని యవతార మందురు. మయూరుఁడు చేసిన దే మనఁగా
 మఱల వచ్చి యేయితరచక్రవర్తియు శాతవాహన రాష్ట్రమును
 స్వాధీనము చేసికొనలేఁడు. ఏగ్రామమున కాగ్రామమే దుర్గము.
 స్త్రీలుకూడ నై నికులే. ప్రతిగ్రామమునకును రక్షణోపాయములు
 దెలియును. ప్రతిగ్రామమునందు రహస్యచారు లుండురు.
 శత్రునైన్యములు వచ్చుచున్నచోఁ బ్రతిగ్రామమునకు రెండు

దినములకుముందే తెలియును. అవచ్చు నైనై న్యముయొక్క బలమునుబట్టి వలసినచో నందఱు గ్రామమే వదలి పోవుదురు. శత్రునైనై న్యముల కాహారపదార్థముల నందనీయరు. ప్రతి గృహమునందు నాయుధములు కలవు. గ్రామరక్షణ చెడినచో గృహరక్షణఁ జేసికొనగలరు. ఏశత్రువు నెట్లు సాధించవలయును ? బహుశత్రువుల నెట్లు లెదుర్కొన వలయును ? సర్వనై నికశిక్షణయు దేశమునందుఁ బ్రతివ్యక్తికి నేర్పఁబడెను. నాల్గునెలలలో మయూరుఁ డింత మహాకార్యమును జేసెను. శాతవాహనరాష్ట్రము భద్రాతిభద్రముగా నుండెను. పల్లవచక్రవర్తి మహానైనై న్యములఁ బంపినచో నానైనై న్యము లెవ్వరితో యుద్ధము చేయును ? మయూరునియొక్క మహానైనై న్యము వారి నెప్పుడు నెదిరించదు. అనైనై న్యము చిన్నచిన్న ముక్కలుఁగా జీలి యాశ్శమీఁదఁ బడవలయును. పడినచో నేముక్క కాముక్క యక్కడనే ముక్కలుముక్క లగును. ఇది మయూరుని మహావ్యూహము. పర్వతోపరిభాగముల మహారణ్యముల నున్న మయూరుని మూలనైనై న్యము సర్వదా యీ గ్రామములకు సహాయము చేయుచుండును. అనైనై న్యము మెఱిపులవలె వచ్చును, మెఱిపులవలెఁ బోవును.

ద శ మా ధ్యా య ము

ఈనాల్గునెలలు వీరవర్మ చెఱసాలలోనే యుండెను. అతనికి సర్వమైన సౌకర్యములు జరుపఁబడుచుండెను. వీరవర్మ తన్నుఁగొంచుచున్న సైనికులతో నెన్నోమాటులు మయూరుని జూడవలయు నని చెప్పుచుండెను. వారు పలుసమాధానములు చెప్పుదురు. వారిసమాధానము నుండి వీరవర్మకుఁ దెలిసిన విషయ మే మనఁగా శాతవాహనరాష్ట్రములో నంగుళము మేఱ యైనను బల్లవచక్రవర్తికింద లే దని.

ఒకనాఁటిప్రొద్దుట వీరవర్మకు మయూరుఁడు దర్శన మిచ్చెను. 'ఏమయ్యా ! నేనాపతీ, క్షేమముగా నున్నావా' యని యడిగెను. వీరవర్మ యిట్లనెను. 'ఓయీ ! నీవు నేనా పతివో, మహారాజువో, నాకుఁ దెలియదు. నీవు నా కొకబ్రాహ్మణ బాలుఁడవుగానే కనిపించుచున్నావు. నేను నీమొగముమీఁదఁ గొట్టితిని. నీవు నామొగముమీఁద వేయిరె ట్లెక్కువ గొట్టితివి. నాల్గునెలలక్రింద నన్నును, నాసైనికులను వదలిపెట్టెదనంటివి. నా సైనికులేమైరి? న న్నేమి చేయ నెంచితి, వనెను. మయూర శర్మ సమాధానము చెప్పెను. 'అయ్యా! కోపింపకుము. నేను

ని నేమియు, జేయఁదలఁచుకొనలేదు. నిన్నును, నీ సైన్యమును వదలిపెట్టినచో నేను నారాష్ట్రమున, జేసికొనవలసిన భద్రతకు భంగము వాటిల్లును. మీరుపోయి చక్రవర్తితో నాసంగతిఁ జెప్పుదురు. ఆయన నామీఁదికి మఱల సైన్యమును బంపించును. నే నా సైన్యముతో యుద్ధము చేయుచుందునా ? నా రాష్ట్రము నంతయు, జక్కబఱచుకొనుచుందునా ? రెండు నొక్కసారి చేయుట సాధ్యము కాదు. అందుచేత నేను నా రాజ్యమునంతయు జక్కబఱచుకొనుచుండఁగా మీవలన నేవార్తయు, జక్రవర్తికిఁ దెలియఁజేయనీయలేదు. నా పని పూర్తి యైనది. నిన్ను తేపే వదలిపెట్టెదను. కాని నేనాపతీ : నీ సైన్యము నీవెంట రాదు. నీవు మారాష్ట్రపు, బొలిమేరలు దాటినతరువాత నొక్కొక్కరే నిన్ను, గలసికొందురు. నీవే కావు. పల్లవేంద్రనగరముల నై యోగికులు, వైజయంతీ పురాధ్యక్షుడైన రాజవల్లభుఁడు వీరి నందఱను నేను బందీలను జేసితిని. వారందఱను వదలిపెట్టుదునా, వలదా యన్న సంశయము నా కింకను దీరలేదు. వీరందఱను నావద్దఁ బూటగా నుంచెదను. పల్లవచక్రవర్తి మఱల నామీఁదికి సైన్యములు పంపించినచో వీరిప్రాణములు దక్కవని చక్రవర్తిని భయపెట్టెదను. నిజానికి నిన్నుఁగూడ వదలి పెట్టరాదు. నీవు వీరవర్మవు కానిచో వదలిపెట్టెడివాఁడను. నీనానడిమిసంబంధము రాజకీయసంబంధము కాదు. వ్యక్తిగతమైన సంబంధము. మొట్ట మొదట నిన్ను బట్టుకొనినప్పుడు నిన్నిట్లు చేయవలయు నను కోనలేదు. ఆతొందఱలో మఱలఁ గొరడాతో నీమొగము మీఁదఁ గొట్టుటయే శిక్ష యనుకొన్నాను. నేను బాలుఁడను. నీవు వయస్సు

చేతఁ బెద్దవాఁడవు. నీ కాయమర్యాద చేయకపోవుటయే న్యాయముగా నుండును. నేనాపతీ ! ని న్నొకప్రశ్న వేసెదను. ఈసారి చక్రవర్తి నామీఁది కెవరిని బంపు నని నీయుద్దేశ్య మనెను. వీరవర్మ యాలోచించి 'మహారాజా!' యని పిలిచెను. మయూరుఁడు ముక్కుమీఁద ప్రే యించుకుని యిట్లనెను. 'అయ్యా ! నేను మహారాజును గాను. నేను నేనాపతిని గాను. శాతవాహన రాష్ట్రప్రజలకు నే నొక సోదరుఁడను. నాకు బ్రాహ్మణు లని, బైష్ట లని భేదము లేదు. నీ కాసంగతి తెలియదేమో ? నాతల్లి దండ్రుల కులము నాకుఁ దెలియదు. హారీతుఁడైన రామశర్మ నన్నుఁ బెంచిన తండ్రి. అందుచే నేను బ్రాహ్మణుఁడను. మేము కాదంబులము. మాదొడ్డిలోఁ గదంబవృక్ష ముండెడిదట. అందు చేత మ మ్మందఱుఁ గాదంబులనుచుండి' రనెను.

అంత వీరవర్మ యిట్లనెను. 'ఓయీ ! నీవు నన్ను వదలి పెట్టినచో వీకొకయుపకారము చేసెదను. చక్రవర్తితోఁ జెప్పి నీమీఁదికి భల్లాతవర్మను బంపించెదను. ఇది నేను నీకుఁ జేయఁ గల సాయము.'

మయూరుఁ డాలోచించెను. వీరవర్మ యవిన యీ మాట లతో వీరవర్మకుఁ జెఱ వదలించుకొనవలె నని యున్నది. మయూరుని శౌర్యపరాక్రమములయందు మెచ్చుదల యున్నది. తా నిదివఱకు మయూరున కపకారము చేసెను. ఆయపకారము నకు నిష్కృతిఁ జేయవలయునని యున్నది. మఱియు నింకే మైనఁ గలదా యని మయూరుఁ డూహ చేసి యిట్లనెను. 'నిజము చెప్పుము. నీవు నేనాపతివి. భల్లాతవర్మ నేనాపతికూడఁ

గాఁడు. వట్టి దశవాయి. నేనాపతి సాధించలేని కార్యము దశ వాయి సాధించఁగలఁడా ? ఎక్కువవానికిఁ జేతకానిపనిని సాధిం చుటకుఁ జక్రవర్తి తక్కువవానిని బంపించునా ?'

వీరవర్మ యిట్లనెను. 'అయ్యా మయూర! నీవు మాటాడు చున్నకొలఁది నా కాశ్చర్యము వేయుచున్నది. నీ వయసునకు నీ వివేకమునకు, నీ సామర్థ్యమునకు నేను జాల యానం దించుచుంటిని. నేను నీ చేతిలోఁ జిక్కిరినని యిట్లనుట లేదు. నేను ని న్నానాఁడు కొరడాతోఁ గొట్టినది నీయందు ద్వేష ముచేఁగాదు. వీఁ డెవఁడో బుద్ధిన్ముఁడైన బాలుఁడు. చక్రవర్తికిఁ బరమప్రియుఁడైన భల్లాతవర్మమీఁద నభియోగము తెచ్చు నవి వేకి వని ని న్నట్లు తిరస్కరించితిని. అప్పటి నీయవివేకమునందు నాతిరస్కార ముండెను. కాని, వ్యక్తిగతముగా నాకు నీయందు లేదు. పైఁగా నీ వింతశక్తిమంతుఁడ వని తెలిసికొనుట యెట్లు ? భల్లాతవర్మ చక్రవర్తికిఁ బరమప్రియుఁడు. అతఁడు తలఁచు కొన్నచో మహాసేనాధిపతియే యయ్యెడివాఁడు. చక్రవర్తి కతఁ డంగరక్షకుఁడు. ఖడ్గవిద్యలో భల్లాతవర్మను మించినవాఁడు పల్లవనై న్యమందు మఱొక్కఁడు లేఁడు. అతఁడు వట్టి కసాయి. చక్రవర్తి శత్రురాజులను శిక్షింపవలయు నన్నచో నతనినే పంపించును. వాఁ డూళ్ళమీఁదఁ బడి దోచుకొనును. స్త్రీలను జెఱబట్టును. ఊళ్లు తగులఁబెట్టును. భల్లాతవర్మపేరు చెప్పినచోఁ జాలును శత్రుగ్రామములు గడగడలాడిపోవు' ననెను. మయూర శర్మ 'మఱి యిట్లయినచో భల్లాతవర్మను మాదేశముమీఁదికిఁ బంపించి మాగ్రామములు మఱలఁ దగులఁబెట్టించవలయు

ననియా నీ యుద్దేశము' అనెను. వీరవర్మ 'మయూరా ! నీవు పగతీర్చుకొనుటకుఁ బుట్టితివి. నీపగఁ దీర్చుకొందు వని చెప్పితిని. నీవా ? వాని నూళ్లు తగులఁ బెట్టనిచ్చెడిది' యనెను.

ఏకోదశాధ్యాయము

సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర వెనుదిరిగిపోయెను. సాలంకాయనుల యాంధ్రనైన్యములముందు సముద్రగుప్తునినైన్యము నిలువలేకపోయెను. వ్యూహానిర్మాణములో, యుద్ధమునకుఁ దగిన స్థలములను వెదకుటలో, నాంధ్రనేనాపతుల వివేకాతిశయము సముద్రగుప్తునకే యాశ్చర్యము కలిగించెను. ఆనాటివఱకు నౌత్తరాహులకు దాక్షిణాత్యు లన్నచోఁ బరిహాసముగా నుండెను. తత్సూర్యము న్నావందలయేండ్ల క్రిందట శాతవాహనులు మగధముదాక గెలిచినమాట యౌత్తరాహుల యెడఁదలలో విస్మృతి పొందెను. ఆంధ్రనైన్యములు మెఱపువలె వచ్చును. శత్రునైన్యమును దాఁకును. అంతనైన్య మంతతొందఱగా వచ్చి తాఁకుట యౌత్తరాహు లెఱుఁగరు. ఒకపక్షమున నాంధ్రనైన్యమోడిపోవుచున్న దని తెలిసినచో, నైన్యమంతయు మంచు విడిలినట్లు విడిలిపోవును. ఎక్కడనుండి వచ్చునో క్రొత్తదశము, మఱియొక దెసనుండి వచ్చి తాఁకును. అప్పుడు చెదిరిపోయిన యీనైన్యము మఱలఁ బదువుకట్టి నూత్నోత్సాహముతో నెదిరించును. ఉత్తరదేశముకంటె దక్షిణ

దేశము పర్వతమయము. ఎచ్చట, జూచిన నేవో చిన్నగుట్టలే. చిన్నవాగులు, తాటితోపులు. ప్రతిగుట్టయు సైనిక రక్షణ స్థానము. లోతైన వాగులు. ఆవాగులలో, జిట్టియడవులలోని పొదలవంటి పొదలు. ఏపొదవెనుక నెంతసైన్య మున్నదో తెలియదు. ఆవలినుండి పదివేలసైన్యము వచ్చును. ఈవలి నుండి పదివేలు వచ్చును. ఒకపెద్దబయలైన ప్రదేశమున రెండుసైన్యములు నెదుర్కొనును. ఎవరు శక్తిమంతు లైనచో వారు గెలుతురు. ఆంధ్రసైన్యము లిట్లు కాదు. వాగులలో, జెట్ల వెనుక, కొండలయంద రహస్యముగా దాగియుందురు. వారి నెదిరించుటకై యౌత్తరాహుల సైన్యము ముక్కలుగాఁ బోవలసియుండెను. బాహాబాహవియైన యుద్ధములో నాంధ్రులు, కసాయివాండ్రకన్న ఘోరముగా నుండిరి. ఇంత యలజడి సముద్రగుప్తుఁడు తట్టుకొనలేకపోయెను. ఆమహాచక్రవర్తి సైన్యమునకుఁ దిండి దొరకలేదు. సైన్యములకు స్కంధావారము తీర్చి విశ్రమించుటకు వీలు లేకపోయెను. చివర కాయన సైన్యములను మఱలించుకొనిపోయెను.

ఆయనకు సాయమువచ్చిన యితరరాజులందఱుఁ గ్రమ క్రమముగాఁ దమసైన్యముతో వెడలిపోయిరి. పల్లవచక్రవర్తి యొక్కఁడే పూర్తిగాఁ బోలేదు. ఆయనసైన్యములలో సగము సైన్యము కాంచీనగరాభిముఖమై పోయెను. రెండువేల యాశ్విక దళము, నాటువందల యేనులు, పదివేల పదాతులుఁ జక్రవర్తి వద్దనే యుండిరి. చక్రవర్తి వేంగీనగరప్రాగ్దిశాభాగమున నొక మహాసౌధములో విశ్రమించియుండెను. ఆయనవద్ద నతని

పాదసంవాహకుఁ డుండెను. దూరముగాఁ జేతులు జోడించుకొని
 వీరవర్మ నిలిచియుండెను. భల్లాతవర్మ ప్రభువులకు దగ్గఱగా
 నున్న యొకయాససముపైఁ గూర్చుండి నడుమనడుమ లేచుచుఁ
 బ్రభువున కేదైన వలసినచో నందిచ్చుచు నుండెను. చక్రవర్తి
 శివస్కందవర్మనేత్రములలోఁ గోపోత్సాహములు రెండును
 మిళితములుగా నుండెను. కొంతసేపటికిఁ బ్రభువి ట్లనెను.
 'నేనాపతీ ! నీవేమో పోయి యావిప్లవకారుని మర్దించివత్తు
 వని యనుకొంటి' నని పాదసంవాహకుని వంకఁజూచి 'నాగా !
 యాకుఱ్ఱవానివయస్సెంత యని యంటివి' యనెను. పాదసం
 వాహకుని పేరు నాగన్న. నాగన్న 'పదునెనిమిదేండ్లుండవచ్చు
 నని యనుకొందును మహాప్రభూ' యనెను. ప్రభువు వీరవర్మతో
 నిట్లనెను. 'మయూరశర్మకుఁ బదునెనిమిదేండ్లు. నీకు నలుబది
 యేండ్లు. వారడి యిటువది రెండేండ్లు. ఇటువది రెండు నెలలు
 కా దాయెను. ఇటువది రెండు దినములు కా దాయెను. ఏలెక్క
 ప్రకారము నిన్ను నాల్గునెలలు బందిలోఁ బెట్టెను ?' వీరవర్మకు
 దేహమంతయు ముళ్ళు గ్రుచ్చుకొన్న ట్లుండెను. గోరుచుట్టుపై
 తోకంటిపో టన్నట్లు భల్లాతవర్మ యి ట్లనెను. 'ప్రభూ ! వాఁడు
 వయసులోనున్న వారడి చూడలేదు. నేనాపతివయసే చూచెను.
 నలుబదియేండ్లు గనుక నాలుగునెల లుంచెను. పదియేండ్ల
 కొక్కనెల. ఏడాదికి మూడుదినములు.' ఇట్లు మఱి యేసేనా
 పతియుఁ బ్రభువుతో మాటాడఁడు. ప్రభు వి ట్లనెను 'మయూర
 శర్మ నీ కన్నము పెట్టక మాడ్చలేదు. నీ వేమియుఁ జిక్కలేదు.'
 భల్లాతవర్మ యనెను. 'చివరి కతనితోఁ దులాయుద్ధము చేసినను

జేయవచ్చు' ననెను. వీరవర్మకుఁ గోపము వచ్చెను. వీరవర్మ ప్రభువునెదుట మున్నెప్పుడు సాహసించి మాటాడినవాఁడు కాఁడు. భల్లాతవర్మకు నిట్లు బదులు చెప్పెను. 'నేను భల్లాత వర్మగారియంత ఖడ్గవిద్యా విశారదుఁడ నైనచో నట్లు చేసెడి వాఁడనే. నేను భల్లాతవర్మగారియొక్క పక్ష మవలంబించి యాతనిమొగమునఁ గళాఘాతము చేసితిని. ఆకళాఘాతమునకు మయూరశర్మ కోపించలేదు. భల్లాతవర్మ యనుగ్రహించలేదు.'

వీరవర్మ మంచి విద్యావంతుఁడు. మాటలో నేర్పరి. అతనిమాట ప్రభువునకుఁగాని, భల్లాతవర్మకుఁగాని గోపము కలిగించలేదు. వీరవర్మగోపము వానివాక్యములలో దూరస్ఫూర్తి కలదిగా నుండెను. వీరవర్మ తన్ను మెచ్చుచున్నాఁ డని భల్లాత వర్మ యనుకొనెను. వీరవర్మ యీమాటలలో నుద్దేశించిన ప్రయోజనము భల్లాతవర్మ కంట పట్టలేదు. ప్రభువి ట్లనెను. 'ఓయి సేనాపతి! మయూరునకు నీమీఁదఁ గోపము రానిచో నిన్నెందులకుఁ జెఱిలోఁ బెట్టెను? నీనైన్యమునెల్ల నెందుకు చిన్నాభిన్నము చేసెను?' వీరవర్మ యిట్లనెను. 'ప్రభూ! అతనికి నామీఁద నచ్చముగాఁ గోపము లేకపోలేదు. ఆగోపము కొంచెమే. దానికిఁ బ్రతిక్రియఁ జేసెను. మహాచక్రవర్తులైన తమరిమీఁదఁగూడ నతనికిఁ గోప ముండెను. ఆగోపమువలననే మననైన్యమునతఁడు పరాభవించెను. తమరియందు గౌరవము, నాయందు దయయుఁ గలిగి, నిరాయుధులుగాఁ జేయఁబడిన తమనైన్యమును దమకుఁ దిరిగి పంపించెను. నన్ను బ్రాణము లతో వదలిపెట్టెను.'

ఈ మాటలకుఁ జక్రవర్తి సంతోషించెను. భల్లాతవర్మకుఁ గోపము వచ్చెను. చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'మామీఁద నతనికి గౌరవమున్నదా ? అతనిగౌరవము కనిపించునట్లు ప్రవర్తించ లేదే ? మాయందఱికి గౌరవమున్నట్లు నిదర్శన మే మున్నది?' యని. వీరవర్మ సమయము దొరికిన దని పదిమాటలు కలిపించి ఘోషలుపెట్టెను. 'ప్రభూ !' ఈనాల్గునెలలలోఁ బదిసార్లయినా మయూరుఁడు నాతో మాట్లాడెను. ఎన్నిసార్లు చెప్పినను మీ రెవ్వరును నాకుఁ బ్రభుదర్శనము చేయించలేదు. ప్రభువు న్యాయమూర్తి యని వింటిని. ఈ ప్రయత్నమంతయుఁ బ్రభు దర్శనముకొఱకే చేయుచున్నాను. ప్రభు వొక్కసారి నాకుఁ గనిపించినచో నీసర్వ ప్రయత్నము మానివేసెద' ననెను. నే నంటినిగదా, 'యేమయ్యా ! ప్రభువు నీవద్దకు వచ్చి దర్శన మిచ్చునా ? ప్రభువుయొక్క సేనాపతులనిట్లు పరాభవించినచోఁ బ్రభువునకనుజ్ఞ కలుగునా ? ప్రభుదర్శనము చేయుట కిది మార్గముకా' దని. 'నేను సేనాపతిని. ఖడ్గహస్తఁడను. ప్రభు దర్శనమునకు నా కిదియే మార్గ' మని యతఁ డనెను. నే నతనితో నాల్గుగైదుసార్లు చెప్పితిని. 'ఓయీ ! నీవు పౌరపాటు పడు చున్నావు. నీకు నిజముగాఁ బ్రభుభక్తి లేదు. నే నెట్లునుబోయి నీ వన్నమాటలు ప్రభువుతోఁ జెప్పుదును. నీయందుఁ బ్రభువు దయఁగల వాఁ డగును. ఈలోపుగా నీవు నీనైన్యమును గట్టి పఱచుకొనవచ్చునని నీవు చెప్పెడు నీతిమాట లివి. నేను నీవు న్యాయమైన యుద్ధము చేయుదు వనుకొంటిని, దానికిదోఁడు నీ కా నాఁటిప్రళయవర్షము సహాయము చేసెను. మఱల నీమీఁదికి వచ్చు

నేనాపతులు నీకితవయుద్ధమునకు సిద్ధముగానే వత్తురు. నీ కన
 లెవరిమీఁదఁ బగయో యాభల్లాతవర్మను నీ వెఱుఁగవు. ఆయన
 చండప్రచండుఁడు. నాఁడు నిన్నుఁ మిగిల్చినదానికే సంతో
 షించుము. నిన్ను నీతల్లిదండ్రులదారిఁ బట్టించు' నని కొన్ని
 కోపపుమాట లంటిని ప్రభూ : నిజముగా భల్లాతవర్మగారియొక్క
 ప్రతిభ వానికిఁ దెలియదు. అతఁడు పసివాఁడైనను దెలివిగల
 వాఁడేకాని మహానేనాపతుల నెదిరింపఁజాలఁడు. ఒకచిన్న
 విప్లవకారుఁ డని నే ననుకొంటిని. కానిచో నావ్యూహరచన
 మఱియొకవిధముగా నుండెడిది. నే నెంత చెప్పికొన్నను ప్రభు
 వులకు నామీఁద దయ రాలేదు. ప్రభుకార్యము భంగము చేసి
 నందులకుఁ బ్రభు వేశిక్ష విధించిన నాశిక్ష స్వీకరించుటకు సిద్ధ
 ముగా నున్నా' ననెను. ప్రభువు వీరవర్మతో ని ట్లనెను.
 'మయూరుఁడు ని న్నేల వదలిపెట్టెనో మా కింతవఱకుఁ దెలియ
 లే' దని. వీరవర్మ భల్లాతవర్మవంకఁ జూచెను. ప్రభువువంకఁ
 జూచెను. ఇ ట్లనెను. 'ప్రభూ : అతఁడు న న్నేల వదలిపెట్టెనో
 నేను చెప్పనక్కఱలేదు. నే నట్లు చేసినచో వదలిపెట్టెద ననెను.
 నేను సరే నంటిని. అతఁడు వదలిపెట్టెను.' భల్లాతవర్మ వీర
 వర్మను బ్రశ్నించెను. 'అతఁ డెట్లు చేయు మనెను. నీ వెట్లు
 చేసెద నంటివి ?' వీరవర్మ 'ఈసందర్భములోఁ బ్రభు వింకొక
 రీతిగా జేయఁడు. చేసి లాభము లేదు. అందుచేతఁ జెప్ప నవ
 సరము లేదు. కాదు, కూడదు ప్రభువు వినవలయు నన్నచో
 మనవి చేసికొందు' ననఁగా జక్రవర్తి చెప్పు మన్నట్లు నేత్ర
 దృష్టి పఱచెను. వీరవర్మ యి ట్లనెను. 'ప్రభూ : నే నాకుఱ్ఱ

వానితోఁ జెప్పితిని. అతఁడు వినలేదు. అతనికట్టుతాఁగి శ్మతఁడు తెచ్చుకొనుచుండెను. నే నెన్నిసార్లు వద్దన్నను నతఁడదియే మాటగాఁ బట్టుపట్టుకొని కూర్చుండెను. ఈసారి యతనిమీఁదికి భల్లాతవర్మగారిని బంపించవలసినదిగాఁ బ్రభువులతో మనవి చేయవలసిన దని యతఁడు నాతోఁ జెప్పెను. 'అయ్యా ! బాల నేనాపతీ ! నీకు సంగతి తెలియదు. భల్లాతవర్మ గండరగండఁడు. బహుయుద్ధములలో నాఱితేరినవాఁడు. కిత్తవయుద్ధపరిజ్ఞానము వారి కున్నంత మఱియెవ్వరికి లేదు. నీవేమో చక్రవర్తిదర్శనము వాంఛించుచున్నవాఁడవు. నీవు చనిపోయినతరువాత నీకుఁ జక్రవర్తిదర్శన మెట్లగును ? భల్లాతవర్మ నీమీఁదికి వచ్చుటయుఁ దరువాత నీవు చక్రవర్తిదర్శనము చేయుటయు నివి రెండును నొకదాని కొకటి పొసగని సంగతు లని నాలుగైదు సార్లు చెప్పితిని. అతఁ డెంతసేపటికి 'నల్ల కనీవయ్యా ! నేనాపతీ ! భల్లాతవర్మ చక్రవర్తికి మిక్కిలి యాత్మీయుఁ డని చెప్పుచుంటివిగదా ! నేను జనిపోయినచో భల్లాతవర్మపదవికి భంగము లేదు. వాఁడే చనిపోయినచో— ప్రభువు క్షమింపవలయును. అతఁడు భల్లాతవర్మనుగుఱించి మాటాడినప్పుడు మిక్కిలి తిరిస్కరించి మాటాడును. వాఁడు వాఁ డనియే యనును. నే నతఁ డన్నమాటయే వాడుచున్నాను— వాఁడు చనిపోయినచో వాని మాటు ప్రభువునకు నే నాత్మీయుఁడ నయ్యెద ననెను. మఱియు నే నిట్లంటిని. 'నీవంటి యకృతహస్తునిమీఁదికిఁ బ్రభువు భల్లాతవర్మను బంపించఁడు. ప్రభువునకుఁ బాతికమంది యితరనేనా నులు గలరు. ఎవరిని బంపించినను బంపించును. ఓయి బాల

నేనానీ ! నీ వన్నచో నాకు జాలి కలుగుచున్నది. నీవు బుద్ధి మంతుఁడవు. శూరుఁడవు. బ్రతికి బట్టఁ గట్టఁదగినవాఁడవు. ప్రళయ కాళికాకృతి భల్లాతవర్మ నేరి కోరి యేల నీమీఁదికిఁ దెప్పించు కొందు' వంటిని. నే నిట్లనఁగా మయూరునకు మిక్కిలి కోపము వచ్చెను. వచ్చి 'నీ వావాగ్దానము చేయనిచో నిదిగో యిప్పుడే నీశిరస్సు నఱకుచున్నా' నని కత్తి యెత్తెను. 'నాసొ మ్మేమి పోయినది. నీమేలునకే చెప్పితి' నని వాగ్దానము చేసి ప్రభువు వద్దకు వచ్చితిని. ప్రభువున కుపయోగపడని నావంటివాని మనవి యంగీకార్య మగునో లేదో తెలియదుగాని, యొకటి యభ్యర్థించుచున్నాను. మయూరుఁడు బాలుఁ' డని భల్లాతవర్మ వంకఁ జూచెను. భల్లాతవర్మ మండిపోవుచుండెను. అతని కన్నులు కణకణ లాడుచుండెను. వీరవర్మ మఱలఁ బ్రభువును జూచి యిట్లనెను. 'ప్రభూ ! భల్లాతవర్మగారు మిక్కిలి కోప ముగా నున్నారు. నే నేమి చెప్పినను లాభ మున్నట్లు గాని పించదు. భల్లాతవర్మగా రాపసిబాలునిమీఁదఁ గసి తీర్చుకొన కుండ నుండరు. అతఁడును బ్రభువున కింత యపకారము చేసెను. నే నే మనుటకు వీలు లే' డని యూరకుండెను.

ద్వా ద శా ధ్యాయ ము

చక్రవర్తి వెంటనే మయూరశర్మమీడికి భల్లాతవర్మను బంపించలేదు. భల్లాతవర్మకు మయూరశర్మమీదఁ బోవలెనని యెంత తొందఱ యుండెనో చక్రవర్తి యంత జాగు చేసెను. ఒక దినమున భల్లాతవర్మ చక్రవర్తితో నిట్లనెను. 'మహారాజా! మీకు మయూరశర్మమీద నభిమానము కలదు. అందుచేతనే యింతజాగు చేయుచున్నారు. అతనికి వీరవర్మమీదఁ గోపము లేదు. ప్రభువులమీద భక్తియే కలదు. ఒక్క నేనే వానికి విరోధిగాఁ గనిపించుచున్నాను. ఈసంవత్సరము సంవత్సర మంతయు శాతవాహన రాష్ట్రముమీది కప్పము చక్రవర్తిటంక సాలకుఁ జెల్లుబడి కాలేదు. మన కెట్లు చూచినను యుద్ధములే. ఈయుద్ధములు ధనము లేకుండ నెట్లు సాగును ? ఆమయూరశర్మ శాతవాహనరాష్ట్రముతో నూరకొనలేదు. త్రికూటము, ఆభీరము, పారియాత్రికము, శకస్థానము నాక్రమించుకొన్నఁ డని మన కిదివఱకే వార్తలు వచ్చెను. ఇంక నేయేరాష్ట్రము లాక్రమించునో మనకుఁ దెలియదు. అతని యుద్ధృతి యింతలోఁ దగ్గించక పోయినచో నతఁడు చక్రవర్తికి లొంగఁడు. మొక్కయై వంగక

ప్రమానైవంగదు. వీరవర్మ మనతో నతని వార్త చెప్పి యప్పుడే మూఁడునెల లై నది. బుధ్యంకరమహాసేనాని తిరుగఁబడిన బృహత్పలాయనులమీఁద, నానందులమీఁద దండయాత్రకుఁ బోయెను. ప్రభువులకు నాయందున్న ప్రేమచేతఁ దమవద్దనే యుండు మందురు. నేను ప్రభుసేవ మఱియొకరీతిగాఁ జేయ నెంచుచున్నాను.'

అంతఁటఁ జక్రవర్తి యిట్లనెను. 'మయూరశర్మ పసి వాఁడు. నీ వాతీతేరినవాఁడవు. నీవు మా కొకవాగ్దానము చేసి నచో ని న్నతనిమీఁదికిఁ బంపింతుము. అతనిని జీవగ్రాహ ముగాఁ దీసికొని రావలయును. నీ వతని కుటుంబము నిదివఱకే నాశనము చేసితివి. అంతనేర్పుగల బాలుఁడు వృదిలోకి రాఁదగిన వాఁ' డని. భల్లాతవర్మ మఱిల ననెను. 'ప్రభూ ! నేను మనవి చేసితినిగదా ! తమ కతనిమీఁద దయ యున్న దని. అతనిని జీవ గ్రాహముగాఁ దీసికొనిరావలయు నన్నచో మహాసేనాపతి నతనిమీఁదికిఁ బంపింపుఁడు. మఱియొకటి చూడుఁడు. న న్నతఁడు సర్వదా సంహరింపఁజూచుచుండును. నే నతనిని జీవగ్రాహ ముగాఁబట్టి తేజూచుచుండును. అది వానికి లాభముకదా !' అనఁగాఁ జక్రవర్తి 'వాఁడు పసివాఁడు కదా' యనెను. భల్లాత వర్మ 'కత్తి చేతిలో నుండఁగాఁ బసివాఁడేమి, పెద్దవాఁడేమి! వీర వర్మ తీసికొనిపోయిన సైన్యము నట్లు వంచించినవాఁడు యుద్ధ నీతిలో నాతీతేరినవాఁడుకాని బాలుఁడు కాఁడు. వయసుచేత బాల్యము లెక్క పెట్టరాదు. కృష్ణాహగరీనదులమీఁద వాఁడు చేసిన యత్నము బాలుఁడు చేసెడు యత్నమా ? చక్రవర్తికి

దయ పుట్టినచో దాని కొకమేఱ యుండవలయును. నిన్ననేకదా బుధ్యంకరసేనాని ధనము కావలె నని కబు రంపెను. కాంచీనగరమునుండి మహామాత్యుఁడు బొక్కసముతో ధనము లే దని వార్తఁ బంపించెను. వెంటనే బుధ్యంకరునకు ధనము పంపించనిచో బృహత్పలాయనుఁడైన జయవర్మ మన కందిరాడు. జయవర్మగాని, యానందుఁడైన దామోదరవర్మగాని మనకుఁ దేలికగా లొంగువారు కారు. వీరిద్దఱునాదినుండియు నిజ్ఞాకుప్రభువుల సామంతులు. సముద్రతీరములు వారిచేతులలో నున్నవి. ప్రభువు నిజ్ఞాకురాజును గెలిచిరేకాని, వారి సామంతులను లొంగఁదీయలేదు. జయవర్మ కృష్ణానదీసాగరసంగమదేశమంతయుఁ దనచేతిలోఁ బెట్టుకొని కూర్చుండెను. అది సుభిక్షమైన దేశము. ఇజ్ఞాకురాజుల సర్వనౌకాదళము జయవర్మచేతిలో నున్నది. బుధ్యంకరుఁడు బృహత్పలాయనుల మహానగరమైన కోడూరుమీఁదికి దండయాత్ర పోయెనేకాని, కోడూరుపరిసరములైనను సేనాపతిఁ జేరఁగట్ట వీలు లేకుండెను. ఆనందుల కందరాపురముకూడ మన కభేద్యముగా నుండెను. తమరు నన్ను బృహత్పలాయనులమీఁదికిఁ బంపింతు మందురు. నే నచ్చట బుధ్యంకరునికన్న నెక్కువ చేసెడి దేమి ? నేను శాతవాహనరాష్ట్రముమీఁదికిఁ బోయెదను.'

ఈప్రసంగము చక్రవర్తికి, భల్లాతవర్మకుఁ బదిదినములలో జరుగుచుండెను. ఈలోపుగాఁ జారులు వచ్చి మయూరశర్మ పూర్వ మాక్రమించుకొనిన రాష్ట్రములేకాక సైయందకము, పునాతము, మోకరి యను దుర్గములుకూడ సులభ

ముగా గెలిచె నని వార్తలు చెప్పిరి. ఈమూఁడుదుర్గములు, వానిచుట్టుపట్ల నున్న రాష్ట్రములు సారవంతమైన దేశము. బుధ్యంకరునకు ధనము పంపించుటకు నీమూఁడుదుర్గాధిపతులకుఁ జక్రవర్తి యాజ్ఞ పంపించెను. ఈమూఁడుదుర్గములు మయూరశర్మచేతిలోఁ బడఁగా నచ్చటినుండి మహాసేనాపతికి ధన్యమెట్లు చేరును ? రాజనైన న్య మే మగును ? చక్రవర్తి కప్పుడు కోపము వచ్చెను. భల్లాతవర్మ యాసమయము చూచి యిట్లనెను. 'ప్రభూ ! ఇంక నుపేక్షించినచోఁ దొండ ముదిరి యూసరవెల్లి యగును. ఇప్పటికే మీదయవలన వాఁడు ముదిరి పుంజుకొనెను. ఈమూఁడుదుర్గములయొక్క యధిపతులు సుంకములు వసూలు చేసి కోటలో నుంచితిమని వార్తలు పంపించిరి. అధన మంతయు మయూరశర్మయధీన మయ్యెను. వెంటనే యాధనమునైనను మనము స్వాధీనము చేసికొననీచోఁ బల్లవ నైన న్యము కృష్ణాముఖదేశమునందు మిక్కిలి యిబ్బంది పడు' నని నంతనే చక్రవర్తి భల్లాతవర్మను మయూరశర్మమీఁదికిఁ బొమ్మని యాజ్ఞ యిచ్చెను. పదివేల పదాతులు, నాటువందల గజములు, పదునేనువందల గుఱ్ఱములు నీమహాసైన్యమునకు భల్లాతవర్మ సేనానియై పోవలయును.

భల్లాతవర్మ మఱలఁ బ్రభువుతో ననెను. 'స్వామీ ! మయూరశర్మ పట్టుబడినచోఁ దీసికొనివచ్చెదను. లేనిచో వానిశిరస్సుమాత్రమే తేఁగలుగుదును.' చక్రవర్తి తల యూపెను. భల్లాతుఁడు ప్రళయరుద్రాకారుడై యుండెను. రెండేండ్లకుఁబూర్వము మయూరశర్మమీఁదఁ గలిగినకోపము క్రమ

క్రమముగా వృద్ధి నొందుచు, భల్లాతవర్మహృదయములో నిప్పటికిఁ బ్రళయాగ్నివలె మండుచుండెను. మయూరశర్మ కనిపించుటతోడనే వానిని నూరుక త్రాగవలయు ననిపించు చుండెను. అంతటిమహాకోపములోనను భల్లాతవర్మమనస్సులో నొకమూల నొకవిచిత్రమైన సందేహ ముండెను. రెండేండ్ల క్రింద బ్రాహ్మణబాలుఁడుగాఁ దనయింటికి వచ్చిన మయూరుఁడు తన్ను ధిక్షేపించి పోవుచుఁ దననైనను నలుగురు వెంటఁ బడఁగా నడుముననున్న పట్టాకత్తి విదిలించి ఝలిపించిన ప్రళయవేగము భల్లాతవర్మమనస్సులో నిప్పటికిని నిలచియుండెను. కత్తి లాగు టలోఁ దా నెంత వేగరియో యాబాలుఁడు నంత వేగరిగా నుండెను. కాని భల్లాతునిమనస్సులో నొకదైర్య ముండెను. ఈవేగము కొంత యధ్యాసముచేతఁ బ్రాప్తించినను, శరీర రక్తస్రోతస్సునందలి సహజఝరీవేగవల్లనముచేతఁ బ్రాప్తించు నది. కాని ఖడ్గవిద్యానైపుణ్యము వేఱువిషయము. వానినిగుఱించి యింతటి చర్చ యేల? వానినిఁ బట్టనువలెఁ జేతులతో నలిపి వేయుదును. వానితోఁ దాను గత్తియుద్ధము చేయుటదాఁక దేనికి వచ్చును? కాదు, వాఁడు తన్ను నిందించెను. తన్ను దిరస్కరించెను. తనయంతవాఁడు తనమీఁదకఁట, రావలయు నఁట! వీరవర్మ చేసిన హితోపదేశమునకుఁగూడ లెక్క చేయ లేదు.

భల్లాతుఁడు సైన్యమునంతయు సన్నాహపఱచెను. దుర్గములు ముట్టడించుటకుఁ గావలసిన సాధనము లన్నియు సమకూర్చెను. పదిదినములలోఁ బ్రయాణ మేర్పాటు చేసెను.

వీరవర్మను జక్రవర్తి యీనాల్గునెలలు మఱల సేనా నాయకుఁడుగా నెచ్చటకుఁ బంపించలేదు. తనయుద్యోగము పోయెనో, యుండెనో వీరవర్మకుఁ దెలియదు. వీరవర్మ మయూరశర్మకు రహస్యచారుఁ డయ్యెను. అతనిరహస్య చారత్వ మంతయు భల్లాతవర్మదండయాత్రనుగూర్చి మాత్రమే. తక్కిన రాజరహస్య మొక్కరవ్వంతయుఁ గలు రంపడు. భల్లాత వర్మవార్త యెప్పటి కప్పుడు కలు రంపించెను. చివరివార్త భల్లాతవర్మ పదివేలమందిభటులు, పదునేనువందల గుఱ్ఱములు, నాఱువందల యేనుఁగులతో బయలుదేరుచుండె నని వార్త పంపించెను. నై న్య మీమార్గమున వచ్చు ననిగాని, ప్రధాన ముగా నై యందక, పునాత, మోకరిదుర్గములఁ బట్టుకొనుటకు వచ్చుచున్నఁ డనిగాని వార్తలో లేదు. మఱల నది రాజరహస్యము. మయూరశర్మ తెలివిగలవాఁడైనచోఁ దానే వాని నన్నింటిని సరిచూచుకొనవలయును.

మయూరశర్మ యీయైదునెలలును వీరవర్మవార్తలు జాగ్రత్తగాఁ బరిశీలించుచునే యుండెను. వీరవర్మ యెంత వాగ్దానము చెసెనో యంతియే జరుగుచుండెను. రాజద్రోహ మొక్కింతయుఁ జేయుటలేదు. భల్లాతవర్మను తనమీఁదికిఁ బంపింతునన్నఁడు. పంపించుటకు సర్వప్రయత్నములు చేసెను. చివరకుఁ బంపించుచుండెను. ఇంతకు మించి వీరవర్మ చేయఁడు. అతఁడు చేయవలయు నని మయూరశర్మ కోరఁడు. కాని మయూరశర్మ మనసులోఁ జక్రవర్తి సేనానాయకులయం దొక యమోఘమైన గౌరవ మేర్పడెను. మయూరశర్మ యొక

దానికి సంతోషించెను. దానికి దై వముకూడఁ దోడ్పడెను. బృహత్పలాయునులతో యుద్ధమే లేనిచోఁ జక్రవర్తి బుధ్యంకరునిఁ దనమీఁదికి బంపించెడివాఁడు. బుధ్యంకరుఁడే తనమీఁదికి వచ్చినచో నింక యుద్ధ మే మున్నది ? భల్లాతవర్మమీఁదఁ దాను పగ తీర్చుకొనుట యే మున్నది ? ఇప్పటికి మయూరునకుఁ బందొమ్మిదేండ్లు. ఇంతవఱ కతనికి భగవంతుఁ డని, దేవుఁ డని, భక్తి యని యేర్పడలేదు. ఆతఁడొక్కసారి యాలోచించెను. భల్లాతవర్మ తనమీఁదికి వచ్చుటకు వందయడ్డంకులున్నవి. అన్నియుఁ దొలఁగిపోయెను. భల్లాతవర్మ వచ్చుచుండెను. ఇన్ని యడ్డంకులు తొలఁగిపోవుట, తనపగ తీర్చుకొనుటకు వీలుగా నన్నియు నేర్పడుట - ఇది యెట్లు జరిగెను ? దీనికెవ్వరు కారణము ? చక్రవర్తి భల్లాతుని బృహత్పలాయునులమీఁదికో, యానందుల మీఁదికో పంపించినచోఁ దనపగ యెట్లు తీరెడిది ? తనకసి యే మయ్యెడిది ? తనపితృణము క్తి యెట్లు జరిగెడిది ? భల్లాతవర్మ తనమీఁదికి వచ్చుటకుఁ దాను కారకుఁడు కాఁడు. అన్నియు నట్లు పొసగినవి. ఈ పొసగుదలలోని రహస్య మేమి ? మయూరశర్మ హృదయములో నీరహస్యమే భగవంతుఁ డనిపించెను. ఆ భగవంతుఁడే శివుఁడు.

శాతవాహనరాష్ట్రమంతయు మయూరునిచేతిలోనికి వచ్చినప్పటినుండియు నతఁడు స్థానాకోడూరులో నివసించు చుండెను. పూర్వపు తమగృహము బాగుచేయించెను. ఆగృహములోనే తననివాసము. నివాస మనఁగా నెల కొకదినమో రెండుదినములో నైనయముల పరామర్శకాని, నూతనదుర్గముల ముట్టడికాని

త న్నొత్తిడి పెట్టనప్పుడు పోయి యా గృహములో నుండును. అయింటివెనుకఁ బిడుకల గుడిసెయు, దానిముందరి చొప్ప గూడును మఱల నేర్పాటు చేసెను. తా నా యింటికిఁ బోయి నప్పుడెల్ల నొకకొంతనే పారెంటినడుమ నుండి తనతండ్రిని భల్లాతవర్మ నఱకినచోటునే చూచుచుండును. గంగయు, రామశర్మయు నిప్పుడు స్థానాకోడూరున నాయింటనే యుండిరి. వా రిరువురు కొడుకువలన మహాసుఖము ననుభవించుచుండిరి. శాతవాహనరాష్ట్రమునకు వైజయంతి రాజధాని. స్థానాకోడూరు రాజనివాసము. రాజనివాస మనఁగా రాజో, సేనానియో తెలియని మయూరుని బెంచిన తల్లిదండ్రులుండు గ్రామము. ఇంత చేసి మయూరుఁడు తాను రాజు ననఁడు. తాను సేనాపతి ననఁడు. తాను రాజభోగము లనుభవించఁడు. ఆపూర్వపు స్థానాకోడూరులో సామాన్యగృహములో నివసించును. మయూరుని యీమహావినయముచేత శాతవాహన రాష్ట్రము మఱియు నతఁడు గీసినగీతలో నుండెను. ఇప్పటికి మయూరునకుఁ బదిమంది సేనానులు కలరు. అందఱు నలుఁబది యేబదియేండ్ల మధ్యవారు. ఇఁకైకులనాఁటివారు. వారును మయూరుని యాజ్ఞలో నడతురు. వీరందఱు మయూరునకుఁ గుడిభుజము. మయూరుని కనుసన్న వెంట ముల్లోకములు ముట్టడించు సాహసము కలవారు.

మయూరునకుఁ బదాతిసైన్య మున్నది. అతని పదాతి సైన్యముయొక్క సంఖ్య నాల్గులక్షలు. అనఁగా శాతవాహన రాష్ట్రమునందలి సర్వప్రజయు ననమాట. అతనియాశ్విక దళము వేయిమంది. ఇందులో నైదువందలు, నైదువందల

గుఱ్ఱములు వీరవర్మ యిచ్చిపోయినవి. అతనికి గజనైన్యము లేదు. గజనైన్యము బదులు వేయిమంది ప్రత్యేకయుద్ధభటులు కలరు. వారు వేయిమందిని మయూరుఁడు శిక్షించిన శిక్షయే విచిత్రముగా నుండెను. ముక్కాకలుతీరిన మయూరుని నేనా పతులు పదిమందియు మయూరుని యీ మహాప్రతిభకే వానికి దాసోఽహమందురు.

మయూరునివద్దఁ బదియేనుఁగులు కలవు. అవి వైజయంతీ నగరములోనివి. అవి యుద్ధగజములు. ప్రతిదినము సాయంకాలమున మయూరుఁడు తన వేయిమంది ప్రత్యేకగజ నైనికులకు నీ పదియేనుగులతో యుద్ధము నేర్పును. ఆయేనుగులకు సారా పోయించును. అవి ప్రళయఘోరములతో నీ వేయిమందిమీఁది కుఱుకును. అప్పుడు మయూరుఁడు కొయ్యకత్తి యొకటి పుచ్చుకొని వానిమీఁదికి దూకును. ఆకత్తితోఁ నేన్గు తొండము నఱకుదెబ్బ యిది. దంతములుఛేదించు దెబ్బ యిది. పాదములు ఛేదించు దెబ్బ యిది. ఏన్గునడుముక్రిందిగా బిగించిన హౌదాకట్టుత్రాళ్లు నఱకుట కీ యేడుపు చేయవలయునని తన వేయిమంది నైనికులకు నేర్పును. ఆయేనుగుల కండ కుండ బ్రక్కవాటులుగా లంఘించును. ఒకఁ డేన్గుతొండము నఱకఁ బోఁగా నేన్గుపెనున్న నైనికుని శస్త్రములు వీనికిఁ దగుల కుండ మఱియొకఁ డంగరక్షకుఁ డుండును. మయూరుఁ డీవిద్య నెచ్చట నేర్చెనో తెలియదు. ఈవేయిమందికి సింహనైన్య మని పేరు. ఈ సింహముల భోజనము నిత్యము మయూరుని విమర్శతో నుండును. వారి యాహారము పరిమితము. వారికి

వ్యాయామము కొలత. వారుక్కుఁబడ్డీలవలె నుందురు. వారిని జూచినచో వారిశరీరలాఘవము, వారిబాహుబలము సుంతయుఁ దెలియదు. వాఁడొక్కొక్కఁడు కత్తితో నఱికి యేనుఁగును రెండుతుండెములు చేయఁగలఁడు. ఒక్కఁ డొక్కఁ డేన్గు తొండము నఱికి దంతములు పూని వ్రేలాడి యేనుఁగుల వదనములు కత్తులతోఁ గ్రుమ్మఁగలఁడు.

మయూరుని యీ సర్వసైన్యము నొకయెత్తు. అతని చెలికాఁడైన కుబ్జుఁ డొకయెత్తు. కుబ్జుఁడును ముప్పదియేండ్ల వాఁడు. షట్పాత్రవేత్త, మహాకవి. ఒకనాఁ డొకపల్లెగ్రామములో మయూరునకుఁ గుబ్జుఁడు కనిపించెను. మయూరుఁడు కనిపించినంతనే సర్వజనులు గౌరవింతురు. అతనిశౌర్యపరాక్రమము లగ్గింతురు. ఎవ్వఁడు నతని నిందించఁడు. నిందించి బ్రతికిపోఁడు. ఆమొదటివాఁడు కుబ్జుఁడు. మయూరున కెదురుగా వచ్చి 'ఓరికుబ్జవాఁడా! నీకు భగవంతుఁ డిచ్చిన తెలివితేటలేకాని విద్యచేతరాఁదగిన వివేకము లే' దనెను. మయూరుఁడు 'నాకంటె నీ వెక్కువ వివేకివా?' యనఁగా నతఁడొననెను. అయినచో దనఁ వెంట రమ్మని మయూరుఁడనెను. నాఁడు మొదలు కుబ్జుఁడు మయూరునకుఁ దోడునీడ. కుబ్జుఁడు మయూరునకు సర్వగ్రంథములలో నున్న మహావిషయములు పదినెలలలోఁ బుక్కిటిపురాణములుగాఁ జెప్పెను. అర్థవార్తాశాస్త్రములు, శుక్రసీతి, కామందకసీతి సర్వమును మయూరునిప్రక్క గుఱ్ఱముపై బోవుచు కుబ్జుఁ డతనికి బోధించెను. కుబ్జుఁడు మయూరుని శౌర్యపరాక్రమములు వందలైన పద్యములుగా వ్రాసెను. ఆపద్యములు

కుఱ్ఱుఁడు నిత్యమును బాడుచునే యుండును. అతఁడు పాడఁగా
 వినిన వేలమంది శాతవాహనరాష్ట్రప్రజలు, వారినుండి మఱియు
 వేలమందియు మయూరుని శౌర్యగీతములు పాడుచుందురు.
 ఈకుఱ్ఱుఁడు కొదంబుఁడైన మయూరునకు మహామంత్రి, సేనా
 పతి, ఆస్థానకవి, పరమమిత్రము. అదియునుగాక నేఁడు మయూరు
 నకు భగవంతుఁ డన్నభావ మేర్పడినప్పుడు మంత్రోపదేష్టయై
 యాచార్యుఁ డయ్యెను. అదివఱ కెప్పుడు మయూరుఁడు కుఱ్ఱు
 నితోఁ బరిహాస మాడెడువాఁడు. నాఁటినుండి మానివేసెను.

త్రయోదశాధ్యాయము

మయూరుఁడు గురూపదేశమును బొంది పునశ్చరణ లెక్క రెండుదినములు చేసెను. ఇంతలో మోకరిదుర్గమునుండి యతనికి వార్త వచ్చెను. భల్లాతవర్మ యేనులను, బదాతినైన్యమును మోకరి, సైయందక, పునాతనదుర్గముల ముట్టడికి నిలిపి, యశ్వ సైన్యమును శాతవాహనరాష్ట్రగ్రామటికాధ్వంసనము కొఱకుఁ బంపించుచుండె నని తెలిసెను. భల్లాతవర్మయుద్ధ నీతిలో నిది యొకఁఁగాము. ఒకవైపున దుర్గములను ముట్టడించును. మఱియొకవైపునఁ బల్లెటూళ్ళను దోచును. తగులఁ బెట్టును. దీనివలన రెండులాభములు లున్నవి. ఒకటి తనసైన్యమున కాహారపదార్థము, సైన్యవ్యయమునకుఁ గావలసిన ధనము సమకూర్చుట. రెండవది శత్రురాజుహృదయములో భయము కలిగించుట. ఈరీతిగా నెన్నిదినములైనను జక్రవర్తినుండి సాయము లేకయే యుద్ధము చేయుచుండును. మయూరుఁడు భల్లాతవర్మయొక్క యీనీతి నూహించెను. తా నన్నివైపుల నుండియుఁ గట్టుదిట్టములు చేసెను. ఈయశ్వసైన్యము శాతవాహనరాష్ట్రమున జొఱఁబడవలయు ననఁగా వాయవ్యదిశయే

వీలు. ఈవాయవ్యదిశకు రెండుయోజనములమేట నొక పెద్ద వెలగతోట కలదు. ఈవెలగతోట సర్వనైన్యముల యొక్క రాకపోకలయందు విశ్రమస్థానము. ఆకాలము వెలగ పండ్లు పండి తోటయంతయు గుమ్మమని ఘ్రాణతర్పణముగా నుండును.

కడచిన మూడునెలలనుండి మయూరు, డాతోటలో నేదియో యొకపెద్దప్రయత్నము చేయుచుండెను. ఆతోటలో నదివఱకు, గోతులు లేవు. కొన్నివేల వానరములను మహాటవు లలోనుండి పట్టించి తెప్పించి యావెలగతోటలో, బ్రవేశ పెట్టించెను. అవి నాల్గరోజు లుండి లేచిపోయెను. ఇట్లు నాల్గైదు సార్లు జరిగెను. ఆగోలాంగూలసమూహమును గపిత్థవననివాసముగా, జేయుట కతడు చాలపాట్లు పడెను. చివర కతని కొక యూహ తోచెను. పదిదినములలో నచట నొకచిన్నదియు, బెద్దదియు, గాని దేవాలయము నిర్మించెను. దినదినము పెద్ద గుండిగతో నన్నము వండించి సరిగా, బగలు రెండుజాములవేళ నాయన్నము స్వామికి నైవేద్య మైనతర్వాత నీశాఖామృగము లకు, బెట్టించును. ఒకనెలదినములలో వేయివానరములు వెలగ తోటను స్థావరము చేసికొనెను. వానరజాతి చాల చిత్రమైన జాతి. అవి మనుజునివలె మాటాడనేరవు. కాని, మనుజున కెంత వివేక మున్నదో యంతయు వాని కున్నది. ఒకపదినేను దినము లైనతరువాత నీవేయివానరములలో నొకపెద్దకలవ రము కలిగెను. మొదటిదినములలో నీగుండిగెడన్నము నర్చ కుడు తెచ్చి ధ్వజస్తంభముకడ, గుంభముగా, బోయును.

వచ్చినవానరములన్నియు వానివానిచేతి కందినట్లుగా నన్నపు
ముద్దల నెత్తికొనిపోవును. ఒకదినమున నొక పెద్ద కొండ
ముచ్చు సర్వవానరముల నడ్డగించెను. వేయికోతులును గిచ
కిచలాడి, పండ్లీకిలిచి, పెద్దయల్లరి చేసెను. ఈ కొండముచ్చు
పక్షము మిగిలిన కొండముచ్చు లవలంబించెను. చిన్నకోతు
లకు నైవేద్యములో భాగము లేకపోయెను. నాల్గవదినమున,
గొండముచ్చునాజ్ఞ నిరాదరించి యొకసామాన్యవానరము కుంభ
రాశిమీదఁ బడి యన్నము తీసికొని తినెను. ఈ పెద్దకొండ
ముచ్చు దానిని జంపెను.- కొండముచ్చులకు, వానరములకు
దానితోఁ బెద్దయుద్ధము సమారంభమయ్యెను. వారము దినములు
వానర మొక్కఁ దైనను దేవాలయములోనికి రాలేదు. ఈ
వారము దినములు నెక్కడఁ జూచినను జచ్చిపడియున్న వాన
రముల శవములే గోచరించెను. ఇన్ని వానరములు చచ్చి
పోవుచున్నందులకు మయూరునకు మిక్కిలి దుఃఖము వేసెను.
మయూరుఁ డీవానరముల నెందుకుఁ దెచ్చెనో, యీ దేవాలయ
మెందుకుఁ గట్టెనో, యెవ్వరికిని దెలియదు. కుబ్జుఁడుమాత్రము
పరిహాసముగా 'మయూరుఁడు సుగ్రీవుని యవతారము. అతఁడు
నొక పెద్దవానరము. అందుచేతఁ దనకులమైన వానరములను
దీసికొనివచ్చి పెంచుచుండె' ననెను. మయూరుఁడు ప్రయోజన
రహితముగా నిట్టిపని చేసెడివాఁడు కాఁడని సర్వజనులకుఁ
దెలియును. కాని దీని యర్థమేమియో తెలియలేదు. ఇంత ధన
మీవానరములమీద నెందులకు వ్యయపెట్టుచుండెనో ?

తరువాతఁ బదిదినములకుఁ జావఁగా మిగిలిన సర్వవానరములు దేవాలయములోనికి వచ్చెను. కుంభరాశిని నాఁడొక వృద్ధవానరము సమీపించి తక్కిన వానరములకుఁ గొండ మ్రుచ్చులకుఁ దాను భాగములు చేసి పంచిపెట్టెను. చివరకు

సామాన్యవానరములే గెలిచెనని యంద అనుకొనిరి. కాని, పదు నేనుదినము లైనతరువాత నన్నరాశికడకుఁ జిన్నవానరము బదులు కొండమ్రుచ్చు పోయి యన్నింటికిఁ బంచిపెట్టెను. అది పదునేనుదినములు జరిగెను. మయూరున కీవార్త యంతయుఁ దెలిసెను. అతఁడు నాశ్చర్యపోయెను. ఈవానరజాతిలోనున్న వివేకము వాని కద్భుతభావము కలిగించెను. ఈ వానరములను దెచ్చుట కిదియే ప్రయోజనమా యనిపించుచుండెను.

వానరములు వచ్చినప్పుటినుండి మయూరుని సైనికు లతోఁ గొండలకు నొక సముత్సాహము కలిగినట్లు తోచెను. ఒకదినమున నిద్దఱు సైనికులు వెలఁగతోటలోనుండి పోవుచు నొకఁ డిట్లనియెను. 'కోతులు గుఱ్ఱములమీఁద నెక్కి స్వారి చేయఁగలవా?' యని. వారిద్దఱు వానరములను గుఱ్ఱములమీఁద స్వారి చేయించుటకు నాటిమధ్యాహ్నము రెండుజాములనుండి

ప్రొద్దు కుంకువఱకుఁ బ్రయత్నించిరి. ఏవానరమును బట్టుపడ లేదు. బలవంతముగాఁ బట్టుకోబడిన వానరములు వారిని గిచ్చి రక్కి నెత్తురుకండలు చూచెను. మయూరుని సైన్యములో నిది యొకకీడ్ యయ్యెను. దినదిన మెవరో నలుగురు సైనికులు వత్తురు. బహుప్రయత్నములు చేయుదురు. ఆవానరము లా గుఱ్ఱములమీఁద నెక్కవు. ఒకవేళ బలవంతముగా వానరము లను దెచ్చినచో గుఱ్ఱములు పారిపోవును. ఒకనెలనాళ్ళకు వాన రములు కొంత సాధు వయ్యెను. ఆశ్వికులను బూర్వమంత పట్టి పీకుటలేదు.

ఈరీతిగాఁ గొందఱాశ్వికులు దినదినముఁ గపిత్థవనమున నిట్లు చేయుచున్నా రనియు వానరములు సైనికులను గుఱ్ఱములను గఱచుచున్న వనియు, గాయములు కుదురుట కష్టముగా నున్న దనియు మయూరునకుఁ దెలియవచ్చెను. మయూరుఁ డా సైని కులను బిలిపించి కోపబడెను. వారు మయూరునియం దెంత భక్తులో, యెంత భయస్థులో యంత చనువును గలవారు. 'ఎందుకోయా ! మీ రింతపిచ్చిగాఁ బ్రవర్తించుచుండి' రని మయూరుఁడు వారి నడిగెను. వా రుత్సాహజన్య మీకార్య మని చెప్పిరి. ఎంత సేనాపతియైనను, నెంత మహాయుద్ధ నీ తి వి శా ర దుఁ డైనను నెంత శాత్రువహృదయభయం కరుఁడైనను మయూరునియందుఁ జిన్నతనము పోయినట్లు కనిపించలేదు. తానుగూడఁ బోయి యాప్రయత్నము చేయుదు ననెను. వృద్ధులైన సేనాపతులు 'మహాసేనాపతీ ! నీ కిది తగ' దని చెప్పిరి. అతఁడు నవ్వి యూరకుండెను. మఱునాఁడు

వానరములచేత నొడళ్లు రక్కించుకొన్న కొందఱు నైనికులను రహస్యముగాఁ బిలచి తక్కిన యెవ్వరికిఁ దెలియకుండ వారి వెంట నాకపిత్థవనమునకుఁ బోయెను. నలుగురునైనికులను మాత్రమే వెంటఁ దీసికొనిపోయెను. అనలుగురు నించుమించుగ మయూరునకు సవయస్కులు. వారును మయూరుఁడు తమ కిచ్చు చనవునకు మిక్కిలి సంతసించిరి. వెలఁగ తోఁటలో వారు చాల ప్రయత్నము చేసిరి. చివరకు నేమియు ఫలవంతము కాలేదు. అప్పుడు మయూరుఁడు వారినలుగురను దూరముగా నిలుచుండుఁ డని చెప్పెను. తనగుఱ్ఱము నొకవెలఁగచెట్టుక్రింద నిలఁబెట్టెను. తా నావెలఁగచెట్టు నెక్కెను. చెట్టుపైకొమ్మనుండి పదివానరములు చూచుచుండఁగ గుఱ్ఱమువీపుపైకి దూకెను. గుఱ్ఱ ముడాయించెను. మయూరుఁ డాసమయమున దక్కిన నలుగురు నైనికుల గుఱ్ఱములను వెలఁగచెట్లక్రింద నిలఁబెట్టించెను. మయూరుఁడు కొమ్మమీఁదినుండి గుఱ్ఱముమీఁదికి లంఘించుట వానరములు చూచెను. వెంటనే నాల్గువానరములు నాల్గుగుఱ్ఱములమీఁదికి లంఘించెను. గుఱ్ఱములు పరుగెత్తెను.

మఱునాఁటినుండి పది, పాతిక, యేబది, వందగుఱ్ఱముల తో శాతవాహనరాష్ట్రాశ్వకదళము వెలఁగతోటలోనికి వచ్చును. అందఱును వెలఁగకొమ్మ లెక్కి గుఱ్ఱములమీఁదికి దూకుదురు. మఱల గుఱ్ఱములు దిగి తాము చెట్లక్రింద విశ్రమింతురు. పదినిముసములలో వందకోతు లాగుఱ్ఱములమీఁద నుండును. నెలదినములలో మయూరుని వేయిగుఱ్ఱములకు, వేయిమంది యాశ్వకదళమునకు. నిది యొకక్రిడ యయ్యెను.

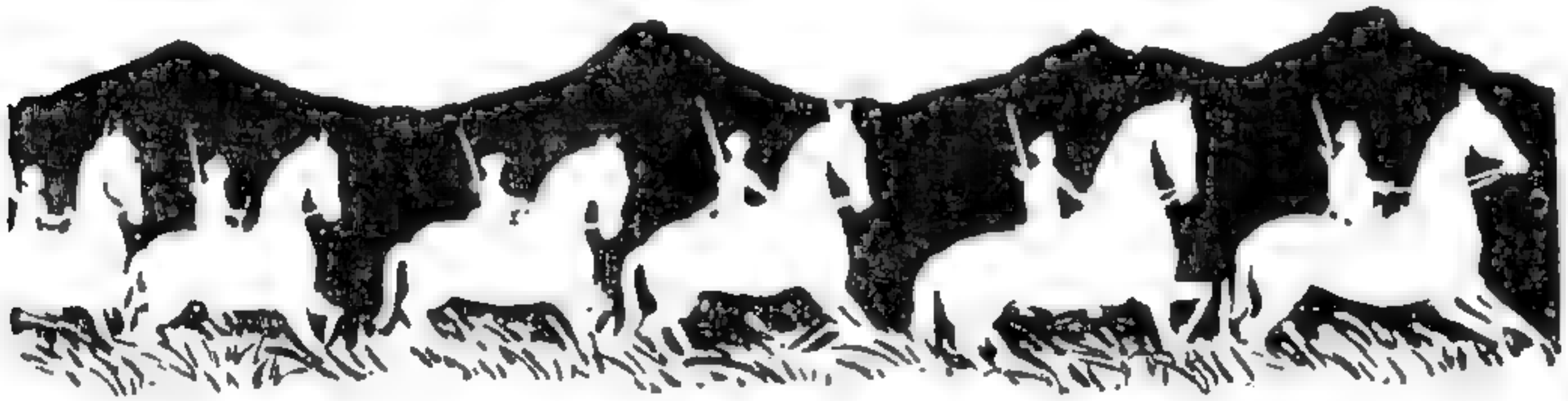
ఈక్రిడ మయూరున కంగీకారమైనట్లు కన్పించెను. ఆవానర ములకుఁ జెట్టుక్రింద గుఱ్ఱము కన్పించినచోఁ జాలును. వాని మీఁద నెక్కి స్వారి చేయుట వాని కలవా పైపోయెను.

భల్లాతవర్మనై న్యము పదిదినములకు వచ్చి చేరు ననఁగా మయూరుని యాశ్వకదళము తాము వచ్చి యిట్లు క్రీడించుటకు వీలు లేకపోయెను. చక్రవర్తి యాశ్వకదళము తమపల్లెలమీఁదఁ బడవచ్చుచున్నది. వారి నెదుర్కొనవలసిన సన్నాహముమీఁద నుండిరి.

భల్లాతవర్మ తనయశ్వసేన శాతవాహనరాష్ట్రములో నేదికనుండి ప్రవేశింపవచ్చునో చారులను బంపి కనుగొనెను. తక్కినసర్వదిశలు సురక్షితములై యుండెను. ఒక్కవాయవ్య దిశయే గుఱములదాడి కనుకూలముగా నుండె నని వానికి వార్త తెలిసెను. గజపదాతిదళములు మోకరిదుర్గమును జుట్టుముట్టెను. గుఱ్ఱపుదళమును భల్లాతవర్మ వాయవ్యదిశగాఁ బంపించెను. తనక్రిందనేనానికి మోకరిదుర్గపు ముట్టడి నప్పగించి తానుగూడ నశ్వసైన్యముతో బయలుదేరెను. ఈ సైన్యమునకుఁ బల్లవేంద్ర నగరము వదలిపెట్టినప్పటినుండియు విశ్రాంతి లేదు. అది పదు నేనువందల యాశ్వకదళము. వా రావెలఁగఁతోటకుఁ జేరినంతనే యచట విశ్రమింత మనిరి. భల్లాతవర్మ యాతోట యెఱుఁగును. తత్పూర్వ మాసమీపమున దేవాలయము లేదు. అందందుఁ జెట్ల మీఁదఁ గొన్ని వానరములు కన్పించెను. భల్లాతవర్మ వానిని గూర్చి విచారించలేదు. అందఱాశ్వకులును గుఱ్ఱములును జెట్లకుఁ గట్టివేసి, తాము తెచ్చుకొన్న యాహారములను దిని, మంచితీర్థము

త్రాగి, గుంపులుగుంపులుగాఁ జేరి యేదో మాటాడుకొనుచుండిరి. వందమంది యాశ్వికులుమాత్రము రక్షణగా శాతవాహన రాష్ట్రదిశయందు గుఱ్ఱములమీఁద నెక్కి నిలుచుండిరి.

ఎక్కడెక్కడనుండియో క్రమముగా వేయి వానరములు వెలఁగచెట్లమీఁదికి వచ్చెను. కొంతసేపటికి హఠాత్తుగా నొక్కసారి వేయివానరములు వేయిగుఱ్ఱములమీఁదికి దూకెను. గుఱ్ఱములన్నియు బెదరి, కట్టుత్రాళ్లు త్రెంచుకొని యెగఁబడెను. ఆవానరములు సుశిక్షితాశ్వికులవలెఁ గళ్యేములు చేఁబూని, గుఱ్ఱములను వానియధేచ్ఛముగాఁ బోసేయకుండ నాగ్నేయ

దిశాభాగముగాఁ బరువు లెత్తించెను. భల్లాతవర్మ సైన్యమున కిది మొట్టమొదట నొకపరిహాసముగాఁ గనిపించెను. తరువాతఁ గ్రీడగా భాసించెను. వేయిగుఱ్ఱములు కనుచూపు మేఘ దాటిపోయినతరువాత భయము వేసెను. అట్లు పోయిన వానిలో భల్లాతవర్మ గుఱ్ఱముకూడ నుండెను. గడియ గడియన్నరవఱకు భల్లాతవర్మకుఁగాని, యితరసైన్యమునకుఁ గాని యేమియుఁ దోచలేదు. అన్నిగుఱ్ఱములు నాగ్నేయ దిశకే యేల పోవలయును? మయూరునిసైన్యము వారిగుఱ్ఱముల కాశిక్షణ యిచ్చెను. వానరముల కాదిశగాఁ బోవుట యలవాటయ్యెను. అందుచేత నన్నివానరములు నాదిశగానే

గుఱ్ఱములను దోలెను. భల్లాతవర్మ సైన్యమునకు వారు పడ్డ యాశ్చర్యము తీరువఱకే రెండుగడియ లయ్యెను. అప్పు డేమి చేయవలయు నన్న సేమి చేయవలయు నను ప్రశ్న పుట్టెను. అందఱకును నొక్కరహస్యము తెలిసెను. ఇదియంతయు మయూరుని పన్నుగడ. ఈరీతిగా వానరములను శిక్షించిన మయూరుని ప్రతిభ కందఱు నాశ్చర్యపోయిరి. అతఁ డన్నచో నందఱకు గుండెలలో దిగు లయ్యెను. తక్కిన ఘైదువందల గుఱ్ఱములతో వానిని వెన్నాడుద మని కొందఱ అనిరి. కొందఱ ట్లు చేయఁగూడ దనిరి. ఆ గుఱ్ఱము లిదివఱకే మయూరుని సైన్యము నకు వశమై యుండును. అ యి దు వ ం ద ల గుఱ్ఱములతో మనము వేయి గుఱ్ఱములమీఁదికిఁ బోవుట, మనము వారికత్తుల కెఱ యగుట యనిరి. భల్లాతవర్మ చివరకు విచారించి యేఁబది మంది యాశ్వికుల నాగుఱ్ఱములు పోయిన జాడఁ దెలిసికొని రమ్మని పఠపించెను. ఆయేఁబదిమందియాశ్వికులు రెండామడ పోయిరి. చాలదూరముగా వారి కీవేయిగుఱ్ఱములు కన్పించెను. ఆగుఱ్ఱములు పాఱిపోవుటలేదు. అన్నిగుఱ్ఱములమీఁద బల్లెము లతో నాశ్వికు లుండిరి. అది మహాపర్వత ప్రదేశము. ఆ యాశ్వికులు పర్వతోపరిభాగముల దూరదూరముగా నామార్గ మును రక్షించుచుండిరి. ఈవేయివానరములు నాశ్వికులకు సమీపమునందే యుండెను. ఈకోఁతు లాగుఱ్ఱములను దీసి కొనిపోయి వారి కప్పగించెనా ? ఎన్నిసంవత్సరము వీకోఁతు వీశిక్షణము పొందెను. ఎంతకాలమైనను మయూరుఁ డేడాదికిఁ బూర్వము రాజే కాఁడు. వారి కాశ్చర్యము వేసెను. భయము

వేసెను. తా మేఁబదిమందియు వారిమీఁదికిఁ బోవుటకన్న తెలివితక్కువ లేదు. వెంటనే గుఱ్ఱములను మఱలించి భల్లాతవర్మ కడకుఁ బోయిరి. సంగతియంతయుఁ జెప్పిరి.

భల్లాతవర్మ మూర్ఖుఁడు. మఱియొక్కఁ డైనచో, మిగిలిన యైదువందల యాశ్వికదళమును దీసికొని తిరిగిపోయియుండును. అతఁ డట్లు చేయలేదు. 'తనవద్ద దొంగిలింపఁబడిన వేయిగుఱ్ఱములు నాగ్నేయదిశయం దుండెను. వాయవ్యదిశయం దున్న శాతవాహనరాష్ట్రపుఁ బల్లెటూళ్ళమీఁదఁ బడుటకు నైదువందల గుఱ్ఱములు చాలవా ?' అనియే యాలోచించెను. ఆపేయి గుఱ్ఱములు నిట్లు తిరిగివచ్చుటకుఁ జాలకాలము పట్టును. మోకరి దుర్గమనకు వార్తఁ బంపించెను. ఈయైదువందల గుఱ్ఱములకు సాయముగా నుండుటకు వందయేనుఁగులను దెప్పించి గ్రామటి కలను గొల్లగొట్టుద మని యెంచెను. వారిలో బుద్ధిమంతులైన నైనికులు కొందఱి ట్లనిరి. 'మయూరునకు మనవేయిగుఱ్ఱము లేనా ? ఆయనకు వేతే యాశ్వికదళ ముండదా ? ఆయాశ్వికులెంత నేరుపరులైనచో నింతపనిఁ జేసియుందురు ? ఆశ్వికులు కాకుండ నింతపని చేయలేరు. ఆశ్వికులు లేకుండ మయూరుఁ దుండఁడు. అతని సైన్యమంతయు గుప్తమై యుండును. ఏచ్చట నున్నదో మనము తెలిసికొనలేము. ఈవాయవ్యదిశ యరక్షితముగా నున్నట్లు కన్పింపఁజేసియుండును. అతనితో యుద్ధములో జాగ్రత్తగా నుండవలయును. అశ్వగజపదాతి సైన్యములు మూఁడును జీలఁదీసి యుంచరాదు. చీలఁదీసినచో నతఁడు వేయి విధములుగా మనలను సంహరించునట్లు కన్పించును. సేనా

పతులైన తమరు వెంటనే చక్రవర్తికి వార్త పెట్టి రెండువేల గుఱ్ఱములను దెప్పింపవలయును. లేనిచో మయూరుఁడు సాధ్యుఁడు కాఁ' డని చెప్పిరి. వారు చెప్పినమాటలలోని యాథార్థ్యము భల్లాతవర్మయొక్క హృదయ మంగీకరించెను. వాని మనస్సును, వానిగర్వమును, వానియభిమానమును దాని నంగీకరించలేదు. ప్రథమకబళముననే మక్షికాపాత మన్నట్లు నేను తొలుతనే యీవార్త చక్రవర్తికిఁ బంపినచోఁ జక్రవర్తి నన్నుఁ బరిహాసమాడు నని యతఁ డనుకొనెను. చక్రవర్తికిఁ దన మీఁదనున్న యభిమానము పోవును. వేసిన యెత్తు లేదు. జరిగిన యుద్ధము లేదు. చక్రవర్తికి వృథాగాఁ దాను వేయిగుఱ్ఱములు నష్టపెట్టెను. భల్లాతవర్మ మిక్కిలి దురభిమాని. ఆ దురభిమానమునకుఁ దోడు, మయూరునిమీఁదఁ బగ విచిత్రముగా నుండెను. ఏమైనను సరే, మఱలఁ జక్రవర్తిని నైన్యము పంపింపు మని, ధనము పంపింపు మని యడుగకుండఁ దాను దెచ్చిన నైన్యములో మయూరుని సాధించికాని యింటికిఁబోఁడు. భల్లాతవర్మవద్దఁ గోటిదీనారము లుండెను. వానితో మఱల దాను వేయిగుఱ్ఱములు కొనును. కొనుటకు వేయిగుఱ్ఱము లెక్కడ దొరకునో భల్లాతవర్మకుఁ దెలియును.

చతుర్థ శాధ్యాయము

భల్లాతవర్మ తన డబ్బుతోఁ బదునేనువందల గుఱ్ఱములను గొనెను. తనసర్వమైన యాస్తియుఁ దాకట్టు పెట్టి, మఱి నాల్గు వందల యేనులను దెచ్చెను. ఇతరరాష్ట్రములనుండి నెలజీతము లకు నై న్యములను దెచ్చెను. ఒక్క నెలదినములలో రెండువేల గుఱ్ఱములు, వేయి యేనుఁగులు, నిటువదివేల నై న్యమును జేసెను. అతఁడు తాఁకినంతనే మోకరిదుర్గము విచ్చిపోయెను. మోకరిదుర్గములో లెక్కకు వందమంది నై నికులు లేరు. భల్లాత వర్మ యాశ్చర్యపోయెను. వందమంది నై నికులు రక్షించుచున్న దుర్గమును దాను నెలనాళ్లు ముట్టడించి కానీ లొంగఁదీయలేక పోయెను. ఈ మయూరశర్మ దుర్గరక్షణోపాయములు వాని కాశ్చర్యము గొలిపెను. అతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. అతఁడు నెమ్మదిమీఁద జాగ్రత్తగా మయూరు నోడించ వలయునుగాని తొందరపడి చేసినచోఁ దాను దెబ్బ తినును.

ఈవానరములు వేయిగుఱ్ఱములను దొంగిలించుట పల్లవ చక్రవర్తి వినెను. ఆనాఁ డాయన నవ్వినంత నవ్వు మఱి యేనాఁడును నవ్వలేదట! తరువాత భల్లాతవర్మ గుఱ్ఱములను

గొనుట, యేనుఁగులను గొనుటకూడఁ జక్రవర్తికిఁ దెలిసెను. చక్రవర్తి యొకవిధముగాఁ దృప్తి పొందెను. చక్రవర్తులును, రాజులును వారొకవిచిత్రమైన పురుషులు. మంత్రులు, సేనానులు, తదితరోద్యోగులు రాజు సొమ్ముఁదినుచుందురు. రాజున కా సంగతి తెలియును. 'తినసీలే' యని యూరకుందురు. భల్లాత వర్మవద్ద కోటిదీనారము లుండుటయు, నతఁ డనేకగ్రామముల ప్రభు వగుటయుఁ జక్రవర్తికిఁ దెలియును. తెలిసియు నూర కుండెను. ఈసొమ్మంతయుఁ జక్రవర్తినుండి హరించిన దనియుఁ జక్రవర్తికిఁ దెలియును. ఇప్పు డాధనమంతయు మయూరశర్మను గెలుచుటకోసము భల్లాతుఁడు వ్యయపెట్టినాఁ డనుట చక్రవర్తి కొకతృప్తిహేతు వయ్యెను. రెండవది చక్రవర్తికి మయూరుని మీఁద నభిమాన మెక్కు వయ్యెను. చక్రవర్తికి మయూరుని మీఁద నభిమానము పెరిగినకొలఁది భల్లాతవర్మమీఁద నభి మానము తఱుగుచుండెను.

భల్లాతవర్మ క్రొత్తనైన్యమును దెచ్చెను. క్రొత్తగుఱ్ఱము లను గొనెను. వేటే యేనులను దెచ్చె నని మయూరునకుఁ దెలిసినప్పటినుండి మయూరుఁడు భల్లాతవర్మనుగూర్చి జాగ్రత్త పడఁజొచ్చెను. పూర్వమువలెఁ జిన్నియెత్తు లెత్తి వీనిని గెలు చుటకు వీలు లేదు. భల్లాతవర్మ తననైన్యమును జీలఁదీయుట లేదు. త్రికూటము మొదలైన తాను మున్ను గెలిచిన దుర్గముల నన్నిటిని భల్లాతవర్మ యొకదానివెనుక నొకదానిని ముట్టడించు చుండెను. రెండునెలలలో నాలుఁగుదుర్గములను వశము చేసి కొనెను. మయూరశర్మ రహస్యము భల్లాతవర్మ తెలిసికొనెను.

ఏదుర్గములోనను వందమంది నైనికులకంటె నెక్కువ లేరు. కోటకు లగ్గ లెత్తి నిచ్చెనలు వేసి నాల్గువెపులనుండి వందలాది నైన్యముల నెగ్రాబాకించును. కోటతలుపు లేనుఁగులతో, దూలములతో, గుమ్మించును. ఒక్కచోటఁ గోటగోడ బీటిచ్చిన తరువాత భల్లాతవర్మనైన్యము యథేచ్ఛముగా లోనికిఁ బోఁ జొచ్చును. లోనున్న వందమందినైనికులు నెంత తీవ్రముగాఁ బోరాడినను బ్రవాహములవలె వచ్చు శత్రునైన్యముల నెదుర్కొన లేక వందమందియు హతమారుచుండిరి. భల్లాతవర్మ నెల బత్తెపు నైనికులచేతనే కోటలు ముట్టడింపించుచుండెను. వారు చచ్చినమాత్రము తన కేమి? చక్రవర్తినైన్యము చెక్కు చెదరుటలేదు. తాను గొన్న గుఱ్ఱములను, నేనులను కోటల ముట్టడుల కుపయోగించుటలేదు.

మయూరుఁడు తాను చేసిన ప్రయత్నమంతయు వ్యర్థమైన దనుకొనెను. కోటతరువాత కోటగా ముట్టడించినచోఁ దనకుఁ బెద్దయుద్ధము తప్పదు. పెద్దయుద్ధము చేసినచో జయాపజయములు దైవాధీనములు. భల్లాతవర్మకుఁ దాను గ్రొత్తగా గెలిచిన కోటలన్నిటిని మయూరుఁడు పట్టుకోనిచ్చెను. భల్లాతుఁడు గెలిచిన ప్రతికోటయందును గొంతనైన్య ముంచక తప్పకవచ్చెను. మయూరుఁ డాయన్నికోటలయందును దత్పార్వమే రహస్యమార్గము లేర్పఱచియుంచెను. ఆమార్గముల ద్వారా తా నెప్పుడు తలఁచుకొన్నచో నప్పుడే యా కోటల నాక్రమించగలఁడు. కాని తా నట్లు చేయలేదు. ఎప్పుడు చేయుననఁగా భల్లాతవర్మనైన్య మేదోచోట దెబ్బ తినినతరువాతఁ

జేయును. త్రికూటముకూడ భల్లాతవర్మ గెలిచినచో నప్పుడుగాని శాతవాహనరాష్ట్రముమీఁదికి రాఁడు. శాతవాహనరాష్ట్రముమీఁదికి రాకముందు భల్లాతవర్మకుఁ బెద్దదెబ్బ తగులవలయును. భల్లాతవర్మ తాను బట్టుకొన్న కోటలన్నియు సులభముగాఁ బట్టుకొనెను. నెలబత్తైపు నైనికులు నాల్గువేలమంది చనిపోయిరి. అసలు తననైనయమునకు భంగము లేదు. ఎప్పటికప్పుడు నెలబత్తైపు నైనికులు క్రొత్తవారు వచ్చుచుండిరి. ఈరెండునెలలలోఁ జక్రవర్తినైనయము పని లేకుండ నుండెను. భల్లాతవర్మ నైనయమును జీల్చుటలేదు.

మయూరశర్మ త్రికూటములో రెండువేలనైనయమును బెట్టెను. భల్లాతవర్మ త్రికూటములోఁగూడ వందమంది నైనికులే యుండె ననుకొనెను. నైనికులు ముట్టడించిరి. మున్నెఱుఁగని విచిత్రమారణము భల్లాతుని నైనికులు పొందిరి. త్రికూటముయొక్క పరిసరములలో మిక్కిలి దగ్గఱగాఁ జిన్నచిన్న గుట్ట లుండెను. అవియన్నియు మయూరుని నైనికశిబిరములు. మయూరుని యాశ్వీకులు తత్పర్వతములమీఁదనుండి వందవందమందిగా విడిసియున్న చక్రవర్తినైనయముమీఁదఁ జిన్నచిన్నదాడు లారంభించిరి. వారు పదాతులమీఁదికి వచ్చి దూఁకుదురు. వందమందిని, రెండువందలమందిని జంపి వారిదారిని వారు పోవుదురు. త్రికూటపుముట్టడిలో భల్లాతవర్మ కీచిట్టిదాడుల యెద్దడి యెక్కు వయ్యెను. పదిదినములలోఁ జక్రవర్తినైనయము రెండుమూఁడువేలు నశించెను. త్రికూటము సాధ్యము కాలేదు. త్రికూటదుర్గాంతర్భాగమునఁ గొన్నివేలమంది నైనికులున్నారని

భల్లాతవర్మకుఁ దెలిసెను. ఏనిముసమునందును దా నప్రమత్తుఁడై యుండుటకు వీలు లేదు. రాత్రులందును నిదురపోవుటకు వీలు లేదు. ఈ గుఱపు దాడులు రాత్రులం దెక్కువయ్యెను. పదునేను దినములు గడచునప్పటికిఁ బూర్వము సుఖముగానున్న చక్రవర్తి నై న్యము డస్సిపోయెను. గుఱ్ఱము మీఁదినుండి మానిసి దిగుటకు వీలు లేదు. ఏనుఁగూడనుండి హఠా దా దించుటకు వీలు లేదు. సరిగాఁ గోటముట్టడి వేయుటకు వీలు లేదు. ఏదో యొకచోటఁ గోటగోడ నెక్కుటకు వీలైనచో నచ్చటికే వెనుకనుండి మయూరునియాశ్వికదళము వచ్చును. త్రికోటపు ముట్టడి రెండు నెలలు జరిగెను. కోట చెక్కు చెదరలేదు. భల్లాతవర్మ పదునేను దినము లైనతరువాతఁ జుట్టుపట్లనున్న చిన్నచిన్న గుట్టలు తనయధీనములో నున్నగాని, యాయెద్దడి వాయదని యాగుట్ట లన్నిటిని దాను వశపఱచుకొనెను. దానితో మయూరుని నేనల యెద్దడి తగ్గెను. ముట్టడి సాగ నారంభించెను. రెండునెలల తరువాతఁగూడ ముట్టడి ఫలవంతము కాలేదు. ఒకనాఁటి ప్రౌద్ధున భల్లాతవర్మనై నికులకుఁ ద్రికూటదుర్గములో నై న్యమున్నట్లు కనిపించలేదు. కొంతసేపటికిఁ గోటతలుపులు భేదించి భల్లాతుని నై నికులు లోనికిఁ బోయిరి. లోపల నొక్క పిట్ట లేదు. ఆహార పదార్థము లేదు. వట్టి కోట యుండెను. ఇన్ని వేలమంది నై నికులు నెట్లు పోయిరి? కోటలో నొకరహస్యమార్గ ముండెను. ఆ మార్గమునుండి సర్వనై నికులు వెడలిపోయిరి. ఆమార్గమువెంటఁ బోఁగా నొకయోజనముదూరమున నామార్గద్వారము మహాసేనల చేత నవరోధింపఁబడియుండెను. ఆమఱునాఁడు భల్లాతవర్మకు

వార్త వచ్చెను. తానిదివరకు గెలిచిన కోటలన్నియు మఱల మయూరశర్మ యధీనములోనికిఁ బోయె నని. అవి యెనిమిది కోటలు. ఆయెనిమిది దుర్గములందుఁ జక్రవర్తిసైన్య మైదు వే లుండెను. ఒక్కసైనికుఁడు మిగులలేదు. భల్లాతవర్మ యాలో చించెను. వెలికోటలు తా నెన్ని పట్టుకొన్నను నింతియే. ఈసర్వదుర్గములయందు రహస్యద్వారము లుండెనుగాబోలు. అర్ధరాత్రములందు శత్రుసైనికులు ప్రవేశింతురు. లోనిసైనికులను సులభముగా మడియింతురు. ఈవిచిత్రమైనయుద్ధము చేయుట యెట్లు ? ఈకృత్రిముడైన మయూరుని గెల్పుట యెట్లు ?

భల్లాతుఁడు మఱి దుర్గముల ముట్టడింపఁ దలఁచలేదు. సూటిగా శాతవాహనరాష్ట్రముమీఁదఁ బడును. వెంటనే ముందు గజసైన్యము, దాని కిరుపార్శ్వములయందు నశ్వ సైన్యము, వెనుకఁ బదాతిసైన్యముగా హగరీపెన్నానదుల నడుమ శాతవాహనరాష్ట్రముమీఁదఁ బడెను. పడినవెంటనే భల్లాతవర్మకుఁ దెలిసెను. పూర్వము తాను దోచికొనిన యూళ్లు కా వివి. ప్రతిగ్రామము చిన్నదుర్గమువలె నుండెను. ప్రతిగ్రామములోనను దన సైనికులు బలిపెట్టఁబడుచుండిరి. ప్రతి గ్రామము సర్వాయుధభరితమై యుండెను. గుఱ్ఱముమీఁది రౌతునకుఁ బూర్వ మెదురు లేదు. గ్రామములోని ప్రతిబాలుఁడు కత్తి చేఁబూని మునుగాళ్లు నటకెడువాఁడే. ఒకఁడు గుఱ్ఱము మును గాళ్లు నటకును. మఱియొకఁడు రౌతు నెదిరించును. గ్రామ ములో గృహముమీఁదికిఁ బోయినచో నిండ్లన్నియుఁ దలుపులు వేసియుండును. తలుపులు పగులఁగొట్టినతరువాత లోన మనుష్యు

లుండరు. వస్తుసంభారము లేవియు నుండవు. పదిమంది నైనికులు లోనఁ బ్రవేశించినంతనే యెచటఁ దాగియుందురో గ్రామస్థులు బైటనుండి వచ్చి లోనినైనికుల సంహరింతురు. ఒక్కొక్కపుడు నైనికులు లోనికిఁ బోయినతరువాత బైటఁ దలుపులు వేసి గృహము తగులఁబెట్టుదురు. పదివేలనైన న్య మొక్కయూరిమీఁదఁ బడఁజాలదుగదా? వేయిమంది యొక్కొక్కయూరికిఁ బోవచ్చును. ఏగ్రామమును రెండుమూఁడు వందల మందిని బలి పుచ్చుకొనకుండ వదలుటలేదు. అది కాక మఱి యొక చిత్రము. ఈగ్రామములలోని స్త్రీశిశువృద్ధు లే మైరి? ధనధాన్యాదు లే మయ్యెను? పశువు లే మయ్యెను?

భల్లాతవర్మసేన చొఱఁబడు ప్రదేశమున మయూరుఁడు రెండువందల గ్రామములను స్త్రీశిశుబాలవృద్ధపశుధాన్య శూన్యముగాఁ జేసివేసెను. తనగజనైనికులను బ్రతిగ్రామమునందును బదిమందిని నిలిపెను.

భల్లాతవర్మనైన న్యము పదిదినములలో నెనుబదిగ్రామములమీఁదఁ బడెను. అతనిగుట్టములు వేయి నశించిపోయెను. నాల్గువేలనైన న్యము సంహరింపఁబడెను. అయిదువందల గజములు ఖండితశుండము లయ్యెను. వీ రెవ్వరో విచిత్ర మనుష్యులు. ఏనుఁగు కనఁబడినచోఁ జాలును. దానికి మొట్టమొదటఁ జేయఁబడెడు పని దానితొండము నఱకుట. తొండము నఱకఁబడినంతనే యాయేన్గులు ఘోరకారములు సలుపుచు స్వపరనైన న్య వివక్ష లేక యధేచ్ఛముగాఁ బలుఁగులు వాటి పోయినంతమేఱ జనములను మర్దించుచుండెను. ఆగ్రామస్థులు విచిత్రముగా

దాగ్రుకొనుచుండిరి. వారు ప్రత్యేకముగా దాగియుండు స్థలములు ప్రతిగ్రామమునందు రహస్యముగా నిర్మింపఁబడి యుండెను. ఇప్పుడు కనుపింతురు. ఇప్పుడు కనుపించరు.

పదిదినములై నతరువాత భల్లాతవర్మ కనులు తెఱచెను. తనయశ్వసైన్యము మిగిలిన దింత యని చెప్పుకొనుటకు వీలు లేదు. పదాతిసైన్యము నాల్గువేలు నిలువలేదు. ఏనుఁగులు సగానికి సగము చనిపోయెను. ఈకనిపించని శత్రువులను నిర్జించుట యెట్లు ? మఱి పదిదినము లై నచో, దనసైన్య మేమి మిగులును ? తానేమి చేయవలయును ? కాదని వైజయంతిమీఁదికి దాడి వెడలినచో నచట నెన్నియిక్కట్టు లుండెనో ? తనసైన్యమునకు నిలువ నీడలేదు. ఒకగ్రామ మాక్రమించితి మని యనుకొనుటకు వీలు లేదు. విశ్రమించుచున్న సైనికులను, నిదురపోవుచున్న సైనికులను, గ్రామస్థులు సంహరించుచుండిరి. ఒకగ్రామములో వేయిమంది సైన్య మున్నచో వారికిని భద్రతలేదు. ఈమయూరునిసైనికు లర్ధరాత్రమునందుఁగాని రారు. గుఱ్ఱములను దొంగిలింతురు. ఆయుధములను దొంగిలింతురు. వారు పాములవలె నడతురు. వందగజములదూరమున నున్న సైనికుని జీఁకటిలో గుఱితప్పకుండ సంహరింతురు.

ఒకనాఁడు భల్లాతవర్మవద్ద కొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చెను. అతఁడు భల్లాతునితో నిట్లనెను. 'నీకు నిజముగా మయూర శర్మమీఁదఁ గసి యున్నచో నే నతఁ డుండు రహస్యస్థలమును జెప్పెదను. నీవు కసి తీర్చుకొనుము. నాకు మయూరశర్మమీఁద మిక్కిలి కోపము. నా కతఁ డెక్కువ యపకారము చేసెను. అత

నిది స్థానాకోడూరు. అతఁ డెప్పుడో స్థానాకోడూరునకు వచ్చును. ఆ వచ్చినసమయము నీకుఁ జెప్పెదను. నీసర్వనైన్యముతో నా గ్రామమును ముట్టడించుము. వాఁడు నీ చేజిక్కును. ఇదియే నీకు సులువైన మార్గము. నీవు శాతవాహనరాష్ట్రమునఁ బ్రవేశించిన నీప్రదేశమున రెండువందల గ్రామములను నిఃస్త్రిశిశు బాలవృద్ధబశుధాన్యకముగా నతఁడు చేసెను. నీవు వానియూళ్లు దోచవలయు నన్నచో నీరెండువందలయూళ్లు వదలిపెట్టి పొమ్ము. తెల్లవారువఱకు శాతవాహనరాష్ట్రము నీదెసనుండి నిష్క్రమించి పదియోజనముల యెగువనున్న యూళ్ళమీఁదఁ బడుము. ఆపడుటయు మొగదలనున్న గ్రామములమీఁదఁ బడ వద్దు. యోజనముమేర లోనికిబోయి యచ్చటి గ్రామములు ముట్టడించవలయును. ముట్టడించునపుడు ముందుచూపే కాదు, వెనుకచూపుకూడ నుండవలయును. నాల్గువందల నైన్యము గ్రామములోఁ బ్రవేశించినచో, మఱి నాల్గువందలమంది పై రక్షణ కుండవలయును. నీకుఁ జేతనైనచో నీయేనుల తొండము లకు నినుపతొడుగు లుండవలయును. ఇనుపతొడుగులు వేసినచో, దొండములు కదలవు. కాని చేపపొలసులవంటి కవచములు తొండములకు వేయవలయును. అవి యిప్పు డెచ్చటఁ జేయించెదవు ? అందుచే భద్రముగా నుండుము. నీకు గుర్తున్నదో లేదో, యేనుఁగుతొండమును నఱకెడువారు ప్రత్యేకముగా నుందురు. వారందఱు తెఱ్ఱతలపాఁగలు ధరించి యుందురు. అదే గుర్తు. వారి నేనుఁగులవద్దకు రానీయరాదు. వారు కనిపించినంతనే నీపదాతులు పోయి వారి నెదుర్కొనవలయును. నీ

నైన్యము నడచుచున్నదారిని నేను గుర్తు పెట్టుకొందును. ఏదిన మున మయూరుఁడు స్థానాకోడూరునఁ జేరునో యాదినమునకు రెన్నాళ్ళకుముందు నీకు వచ్చి చెప్పెద' ననెను. భల్లాతవర్మ కాబ్రాహ్మణుని సర్వవాక్యములు విశ్వసనీయము లయ్యెను. విశ్వసింపకుండ నుండుటకు వీలు లేకుండ నుండెను.

మఱునాఁడు భల్లాతవర్మ యాప్రాంతమును వదలి తన మిగిలిన నైన్యముతోఁ బోయెను. నాల్గయోజనముల యెగువకుఁ బోయి, యచట యోజనము లోనికిఁ బోయి యాబ్రాహ్మణుఁడు చెప్పినట్లు చేసెను. ఎఱ్ఱతలపాఁగలవారి నేన్గులవద్దకు రానీయ లేదు. పది గ్రామములలో భల్లాతవర్మ తాను జేయఁదలఁచినట్లు చేసెను. కాని యచటి గ్రామస్థులును శూరులుగానే కనఁ బడిరి. స్త్రీలుకూడ యుద్ధము చేసిరి. తమ నైన్యముతో గ్రామస్థులు పోరాడిరి. ప్రతిగృహముఁ బట్టుకొనుటయు సులభ సాధ్యము కాలేదు. ప్రతి గ్రామమునందును సర్వాయుధము లుండెను. ప్రతి గ్రామస్థుఁడును ఖడ్గవిద్యానిపుణుఁడు. ప్రతి స్త్రీయు గోడచాటునుండి బల్లెము విసరగలదు. వీధిలో నాడు కొనుచుండు బాలురును సైనికులను లెక్కచేయరు. వడినెలలో రాళ్ళు పెట్టి రువ్వుదురు. వారిని బట్టుకొనబోయినచో సాధ్యులు కారు. వీధులలోనున్న మహావృక్షముల శాఖలలో బాలురు కూర్చుండి పైనుండి కత్తులు విసరుదురు. రాళ్ళు రువ్వుదురు. భల్లాతవర్మ సైనికులు వృక్షము లెక్కఁబోయినచో క్రింది గ్రామస్థులు వారి నెక్కుచుండఁగనే నఱుకుదురు. ఏనుఁగులచేతఁ గొమ్మలను లాగించినచో నాబాలు రేనుఁగుల తొండములలోని

బెజ్జములలోఁ బొడుగైన యినుపసూదులు గ్రుచ్చుదురు. ఆ యేనుఁగులు కోపముకొలఁది మావటివాండ్రను గ్రిందికి లాగి పాదములతో మట్టించుటయుఁ గలదు.

ఇట్లు నాల్గుదినములు గడచెను. ఈనాల్గు దినములలోఁ గూడ భల్లాతవర్మ సైన్యము నష్టపడెను. కాని యచ్చటికన్న నిచ్చట మెఱుగు. ఆబ్రాహ్మణునివలన దోషము లేదు. ఎఱ్ఱ పాఁగల సైనికులను గజములవద్దకు రానీయరాదు. కాని వారి నడ్డగించరాదు. వారుడేగలవలె దూఁకుదురు; సింహములవలె సంహరింతురు.

పంచదశాధ్యాయము

మొట్టమొదట భల్లాతవర్మ దాడియెత్తిన యూళ్ళకు స్థానాకోడూరు సమీపములో నుండెను. భల్లాతవర్మ కాసంగతి తెలియదు. అందుచేత మయూరుఁడు కుబ్జుని బంపించి భల్లాతుని దాడి యచటనుండి దూరముగాఁ బంపించెను. మయూరుఁడు పల్లవరాజున కెదురు తిరిగినప్పటినుండియు స్థానాకోడూరును దుర్గముగా మార్చుచునేయుండెను. ఇప్పటికి స్థానాకోడూరు పెద్ద జలదుర్గ మయ్యెను. ఈదుర్గముచుట్టు నేన్గులకుఁ బుక్కిలి బంటియైన ప్రవాహము ప్రవహించుచుండెను. ఏన్గులకు బుక్కిలిబంటి యగుట శత్రువుల కేమియు సహాయకారి కాదు. ఆయూరుచుట్టును బ్రవహించు నేలు మిక్కిలి యూఁది. జలము నిండుగాఁ బ్రవహించునప్పటికన్న నీరు తగ్గి ప్రవహించు నప్పుడే వాఁగు మిక్కిలి యపాయకరము. గుఱ్ఱము లేన్గు లూఁదిలోఁ గూరుకొనిపోవును. పదిదినాలకుఁ బూర్వమువఱకు సమృద్ధిగాఁ బ్రవహించుచున్న యా చెలువునీటిని బ్రవాహము సగానికి సగ మడ్డగించిరి. పూర్వ మెగువనున్న చెలువుకట్టఁ దెగగొట్టించి మయూరుఁడు జల మీవాఁగులోనికిఁ బెట్టించెను.

అతెగకొట్టిన చెఱువుకట్టకు రాతిగోడఁ గట్టించి, మయూరుఁడు ప్రవాహము నియమించెను.

ఒకదినమునఁ గుఱ్ఱుఁడు మఱలఁ బోయి భల్లాతవర్మతోఁ బ్రసంగించి తరువాత మూన్నాళ్ళకు వచ్చుచున్న దశమి, సోమ వారమునాఁడు రాత్రి పన్నెండుగంటలకు భల్లాతవర్మ స్థానా కోడూరుమీఁదికి వచ్చినచో మయూరుఁడు చిక్కునని చెప్పెను. భల్లాతవర్మ కుఱ్ఱునిమాట ననుమానించలేదు. కుఱ్ఱుఁడు నిజముగా శత్రుపక్షమువాఁడైనచో నెఱ్ఱపాఁగలవారు గజనైనికు లని చెప్పడు. అందుచేతఁ గుఱ్ఱునియందు మంచి విశ్వాసము కుదిరెను.

దశమి సోమవారము వచ్చెను. ఆనాఁడురాత్రి పన్నెండు గంటలకు స్థానాకోడూరుముట్టడి ప్రారంభ మయ్యెను. ఇప్పటికి భల్లాతవర్మకు మిగిలినసైన్యము నాల్గువేలమంది పదాతులు, నాల్గువందల గజములు, అయిదువందల గుఱ్ఱములు, భల్లాత వర్మ తఱిగిపోయిన తనసైన్యముతో శాతవాహనరాష్ట్రము నంతయు జయించు నాశలు వదలిపెట్టెను. మయూరశర్మను బట్టుకొనుటయే నిజమైన యుపాయము. ఈ నాల్గువేలపదాతులు చక్రవర్తిసైన్యపరిశిష్టము. వీరు కాక నెలబత్తెపు సైనికులు రెండువేలమంది కలరు. ఆరెండువేలమందిని భల్లాత వర్మ ముట్టడికి వినియోగించెను. దుర్గము చిన్నది. క్రొత్తగా దుర్గకుడ్యము పర్వతశిలలతో నిర్మింపఁబడెను. దుర్గద్వారము కూడ మహాబలిష్ఠముగా నుండెను. అయినను, దుర్గద్వార మొకసారి భేదింపఁబడినతరువాతఁ బల్లవసైన్యము సులభముగా

లోనికిఁ బ్రవేశించవచ్చును. లోనున్న నైనికులకు ముట్టడి సంగతి తెలిసినట్లు లేదు. అర్థరాత్రమునఁ జుట్టుననున్న కందకమును దాటుటయే కష్టముగనుండెను. తెప్పలు వేసికొని కందకము మీఁదఁ బోవుటకుఁ గందకములో మోఁకాటిబంటినీరు లేదు. దుర్గద్వారమువైపున ద్వారముల కిటునటు నిలువదిగజముల మేఱ మహాభాతముగా నుండెను. అచ్చటఁ దెప్పలు వేయవచ్చును. అందుచేత భల్లాతవర్మ నైనికులను గుఱ్ఱములమీఁద, నేనుఁగులమీఁదఁ గందకము దాటుఁడని చెప్పెను. కందకములో దిగిన ప్రతిగుఱ్ఱము, ప్రతియేన్గును బదియడుగులు పోయి యూఁబిలో దిగఁబడెను. ఊఁబిలో దిగఁబడి తెమల్చుకొన్న పాదము మఱల దిగఁబడఁగా నేన్గులు సీదరించుకొని ఘోరములు చేసి కరాగ్రముల నీరములు పీల్చి తుంపురులుగా మింటి కెగయించు చుండెను. అంతలో మహాకోలాహలము ప్రారంభ మయ్యెను. ఒక్కనిముసములో కోటగోడలమీఁద వేయికాగడాల వెలుతురు కనిపించెను. నిద్రపోవుచున్న కోట యొకసారి మేలుకొన్నట్లయ్యెను. తనరాక శత్రువుల కెట్లు తెలిసెను? ఈబ్రాహ్మణుఁడు మయూరుని రహస్య చారుఁడా? బ్రాహ్మణుఁడు పాటిపోలేదు. భల్లాతవర్మ సమీపముననే యుండెను. బ్రాహ్మణుఁ డిట్లు చెప్పెను. 'ఓయి సేనానీ! లోన నెక్కువ మంది నైన్యము లేదు. ఇది మయూరుని యాజ్ఞ. కోట ముట్టడి వేసినపుడు లోనుండి వేయికాగడాలు వెలిగింతురు. లోపల రెండు వందలకంటె నెక్కువ నైన్య ముండదు. నీనైనికులు గోటగోడ పై భాగమున కెగఁబ్రాకించుము. వారు లోని నైనికులను సంహ

రించి కోటతలుపులను దెఱుతురు. సులభముగా లోనికిఁ బ్రవేశించ వచ్చును. నామాటలోని యథార్థము చూడు' మనెను. భల్లాత వర్మ నెలబత్తెపు సైనికులను గోటమీఁది కెగఁబ్రాకఁ బురి కొల్పెను. ఆయాఁబిలోననే యేనుఁగులను, గుఱ్ఱములను దిగ వేసిరి. వానిమీఁదనుండి సైనికులు పోయి కోటకు నిచ్చెనలు వేసిరి. లోనుండి యెక్కువ ప్రతియుద్ధము చేయు సైనికులు కని పించలేదు. కోట కెగఁబ్రాకుచున్న సైనికులు కొన్నిచోట్ల లోని సైనికులచేత సంహరింపఁబడినను, దుర్గద్వారసమీపమున సైనికులు సులభముగాఁ గోటపై కెక్కిరి. లోనఁ బెద్దకోలాహలము జరుగుచుండెను.

అప్పటికి సూర్యోదయము కావచ్చెను. కోట తలుపు లొక్కసారిగాఁ దెఱువఁబడెను. కందకము మీఁద వంతెన లోనుండి జారవిడువఁబడెను. దుర్గద్వారమున కెదురుగా భల్లాత వర్మయుఁ గుఱ్ఱుఁడును జెఱియొక యశ్వముపై నిలుచుండిరి. వారివెనుక సైన్యముండెను. ఆవంతెన కొయ్యవంతెన. ఏనుఁగులు నడిచినచో నిలువదు. పైగా నేనుఁగులు సగానికి సగము బురదలో దిగఁబడియుండెను. తలుపు తెఱచినంతనే భల్లాత వర్మయుఁ గుఱ్ఱుఁడును వారివెనుకఁ గొంతసేనయుఁ గోటలోనికి జొచ్చుకొనిపోయిరి. కోటగోడల కెగఁబ్రాకి దుర్గద్వారము తెఱచిన సైనికులు బారులు తీర్చి వీరిని లోనికిఁ బోనిచ్చిరి. కోట లోనికి భల్లాతవర్మయుఁ గుఱ్ఱుఁడును బదిపదేనుగజాలదూరము పోయిరి. ఇంతలో దుర్గద్వారమువద్దఁ బెద్దకోలాహలము జరిగెను. ద్వారోపరిభాగమునుండి కొన్నివందలమంది సైనికులు లోనికిఁ

బ్రవేశించుచున్న శత్రు సైన్యము మీదఁ గ్రాగుచున్న పదిబిందెలనూనె నొక్కసారిగాఁ గ్రుమ్మరించిరి. పైనుండి వంద శిలలు వంతెనమీద దొర్లింపఁబడెను. ముందుఁ దూఁగివచ్చు సైనికులు వెనుకొదిగిరి. ఈమహాశిలాభిపాతమునకుఁ గొయ్యె వంతెన విఠిఁగిపోయెను. ఆనిమసములోననే దుర్గద్వారము ముటల మూయఁబడెను.

భల్లాతవర్మవెంట వచ్చిన సైనికులు రెండువందలమంది. అందులో నిద్దఱు సేనానులుండిరి. వీరందఱు వెనుదిరిగి కోట తలుపులు మూసిన సైనికుల నెదిరింపఁబోయిరి. వారు సింహములవలెఁ బోరాడఁజొచ్చిరి. భల్లాతవర్మవద్దనున్న కుబ్జుఁడు కూడ వారితోఁ బోరాడఁబోయెను. కుబ్జుఁడు వారితోఁ బోరాడుచుండెనో, భల్లాతవర్మసైన్యముతోఁ బోరాడుచుండెనో తెలియదు. రెండుమూఁడు నిమేషములలో ద్వారమువద్దనున్న వందమందిసైనికులు వేయిమంది యయిరి. భల్లాతవర్మతో నున్న రెండువందలమంది సైన్యము క్రమక్రమముగా క్షీణించుచుండెను. కోటగోడల కెగఁబ్రాకి తలుపులు తెఱచిన నెలబత్తైపు సైనికులు తన కెదురుగా యుద్ధముచేయుచున్నట్లు భల్లాతవర్మకుఁ దోచెను. అయ్యో! ఈసైనికులందఱు మయూరుని కొలువులోని వారా! వీరుకూడ మయూరుని సైన్యమేనా! నెలబత్తైపు సైనికులను గుదిర్చికొనుట యెంత యుద్ధనీతివ్యతిరేక విషయము.

ఈరెండుగడియలప్రొద్దెక్కువఱకు భల్లాతవర్మ రెండు వందల సైన్యములో నేఁబదిమంది మిగులలేదు. మఱికొంతసేపటికి వారందఱు నిరాయుధులు చేయఁబడిరి. భల్లాతవర్మ

యెక్కినగుఱ్ఱముశరీరమున వందగాయము లేర్పడెను. గుఱ్ఱము క్రిందఁ బడిపోయెను. భల్లాతవర్మచేతిలోని కత్తిపిడి మాత్రము మిగిలియుండెను. మయూరశర్మ నైనికులు తన్నెందుకు సంహరించిరో భల్లాతవర్మకుఁ దెలియలేదు. ఇంతలో దూరమునుండి యొకయాశ్వీకుఁడు, వందమంది యితరాశ్వీకులు కొలిచి రాఁగాఁ దనవద్దకు వచ్చెను. ఆయన సమీపమునకు వచ్చినంతనే భల్లాతవర్మ గ్రహించెను. అతఁడే మయూరశర్మ. భల్లాతుఁడు మయూరశర్మను జూచి రెండేళ్ళకుఁ బైగా నయినది. నాటి మయూరునకు, నేటి మయూరునకుఁ జాల భేద మున్నది. నాటిమయూరుని వదనమున మీసములు లేవు. అప్పు డతనికి నూనూఁగు మీసములు వచ్చుచుండెనో, వచ్చుచుండుటలేదో! నేటిమయూరుని మూతిమీఁదఁ గ్రొత్తగా రెక్కలు వచ్చిన పడుచుదనములోని తుమ్మెదలవలె మీసము లుండెను. ఆ మీసములు చివర సన్నగా మెలివెట్టఁబడియుండెను. మయూరుఁ డుదయముననే లేచి, స్నానము చేసి, మొగమున విభూతి ధరియించి, నొసటఁ గుంకుమబొట్టు పెట్టుకొనెను. మయూరుఁడు సన్నగా నుక్కుతీగవలె నుండెను. పూర్వముకంటె మానిసి నల్లబడియుండెను. మొగ మెంత పలచగా నుండెనో, తొమ్మంత విశాలముగా నుండెను. దండలు, ముంజేతులు, మిక్కిలి బలసి కఠినములై యుండెను. నడుముమాత్రము మిక్కిలి సన్నముగా నుండుటచేతను, మొగము పలుచగా నుండుటచేతను మానిసి సన్ననివాఁ డనిపించుచుండెను.

మయూరుఁడు గుఱ్ఱమును భల్లాతవర్మ కెదురుగా నిలిపెను. నిలిపి యిట్లనెను. 'ఓయి నేనాపతి! నీకు స్వాగతము, సుస్వాగతము. నీవు నాపితృదేవతల యతిధివి' యని ప్రక్కనున్న కుఱ్ఱునివంక జూచి యిట్లనెను. 'ఆచార్యా! నమస్కారము. మహాకవీ! నీకు నేను జీవితాంతము కృతజ్ఞుఁడను. నేనాపతి భల్లాతవర్మ మిక్కిలి బడలియుండెను. వారికిఁ దగిన బస చూపించి స్నానపానాదులు చేయించి, వారితో నాప్రార్థన మనవి చేయవలసినది. వారికి బయటనున్న తననేన యింకను దనకు సహాయపడునన్న యూహ యుండునేమో, యా సంశయము నివారింపవలయు' నని వెడలిపోయెను.

కుఱ్ఱుఁడును, దక్కినయాశ్వీకులును ఖడ్గహస్తై భల్లాతవర్మను దుర్గద్వారోపరిభాగమునకుఁ దీసికొనిపోయిరి. బయట మహాయుద్ధము జరుగుచుండెను. అసంఖ్యాకులైన శత్రునైస్యము పల్లవనైస్యముమీఁదఁ బడి హతము చేయుచుండిరి.

షో డ శా ధ్యా య ము

మయూరశర్మకుఁ బందొమ్మిదియేండ్లు. భల్లాతవర్మకు నలుఁబదియేదేండ్లు. భల్లాతుఁడు మంచివయసులో నున్నాఁడు. వార్ధక్య మతనివంకఁ జూచుటలేదు. బహుయుద్ధముల నారితేటిన వాఁడు. కడచినయేఁడాదిగా నిత్యయుద్ధపరిశ్రమకలవాఁడు. పల్లవ చక్రవర్తినైన న్యములో నతనికంటె ఖడ్గవిద్యానిపుణుఁడు లేఁడు. నిత్యవ్యాయామముచేతఁ గఠినీకృతమైన దేహయష్టికలవాఁడు. క్రూరుఁడు; అమితకోపి. మిన్ను మన్నుఁ దెలియకుండ శత్రువు మీఁదికి దూఁకి వానిని హతమార్చువాఁడు. మయూరుఁ డన్నచోఁ బట్టరానంత కోపము కలవాఁడు. మయూరుని గెలుచుటకోస మిటువదియేండ్లు తాను సంపాదించిన ప్రతిచిల్లిగవ్వయు వ్యయ పెట్టినవాఁడు. సర్వముఁ గోలుపోయినవాఁడు. మయూరుని సంహరించకుండఁ జక్రవర్తి మొగము చూడరానివాఁడు. అజాను బాహువు. ఏనుఁగంత శరీరము కలవాఁడు.

మయూరుఁడు బాలుఁడు. బ్రాహ్మణులచేతఁ బెంచ బడినవాఁడు. కుబ్జకవి వినిపించిన సంస్కృతసారస్వతమధుర భావములచేత నార్ద్రమైన మనఃప్రవృత్తి కలవాఁడు. లఘు

శరీరుడు. నిజముగా భల్లాతవర్మమీదఁ బగ కలవాడు కాదు. తాను సరిగా నెఱుఁగని చిన్ననాడు తనతల్లిదండ్రు లితనిచేతఁ జంపఁబడి రని దానికిఁ బ్రతిక్రియఁ జేయుట యొకనీతి యన్న భావము కలవాడు. భల్లాతవర్మను సంహరించినచోగాని తన పట్టుదల నెగ్గదన్న తీవ్రత లేనివాడు. సహజముగా సాధువు. న్యాయముకొఱకుఁ బ్రాణములు తెగించెడివాడు. ఖడ్గవిద్యలో నంత ప్రకాశ్తి సంపాదించినవాడు కాదు.

స్థానాకోడూరులో మయూరుని యింటివాకిటిముందు సుమారు వందగజముల చతురశ్రపరిమాణముగల స్థలములో నిద్దఱు గత్తియుద్ధము చేయుటకు సిద్ధమై యుండిరి. మయూరుని నేనానాయకులు, కుఱ్ఱుడు తదితరనైనికులు చుట్టును మూఁగి యుండిరి. గరిడీప్రదేశమునకు మిక్కిలి దగ్గరగాఁ గడిమిచెట్టుండెను. ఆకడిమిచెట్టీపదియేడులు పూచినదో, యాకు రాలినదో, కొమ్మలు వేసినదో యెవ్వరికి దెలియదు. ఈనాఁ డా వృక్షమునకు సందిగ్ధపరిస్థితి యేర్పడెను. ఈపరిస్థితి మయూరుడు చేతులారఁ గలిపించిపెట్టినది. చేతిలోఁజిక్కిన భల్లాతుని ముక్కలు ముక్కలుగా నఱుకవచ్చును. ఉరి తీయించవచ్చును. పరాభవించి పంపించవచ్చును. కోఱలు తీసిన యాసింహము మఱలఁ దన్నేమియుఁ చేయలేదు.

కాని మయూరుడు మహాన్యాయశీలి. చేతిలోఁ జిక్కిన శత్రువును జంపినచో, శిక్షించినచో నది పౌరుషము కాదు. వానిని జయించుట కాదు. అది వధ చేయుట యగును. ఆపనిని బౌరుషహీనుడు చేయును. దుర్నితపరుడుచేయును. అందుచేత

మయూరుఁడు తులాయుద్ధ మేర్పఱచెను. భల్లాతవర్మతోఁ దా
నొక్కఁడు గత్తియుద్ధయు చేయును.

ఇద్దఱును గత్తులు, డాళ్లుఁ బూని యెదురెదురు నిలచి
గోదాలోనికి దిగిరి. మయూరుఁ డిట్లనెను. 'అయ్యా ! నేనాపతి !
నామీఁద నీ కున్నంతకోపము నీమీఁద నాకు లేదు. ఉన్నంత
కోప మనుటకన్న, నున్నకోపమువంటి కోప మనుట మంచిది.
నాది న్యాయమైన కోపము. నీది దుష్టమైన కోపము. ఒకదుష్టుఁడు
వేయిఘోరకార్యములు చేయును. వానిలో నొక్కటియే నెపమై
వానిని భగవంతుఁడు శిక్షించును. భగవంతుఁడు తనశిక్షయుఁ
దనఁయన్ముగహమును లోకమునందలి వ్యక్తులద్వారా చూపిం
చును. నీవు నాకు మిక్కిలి యపకారము చేసితివి. ఆయపకారము
పారలొకికము. ఐహికమైన గొప్పయుపకారము జరుగుటకు నీవు
హేతుభూతుఁడవు. నీవు నాచిన్ననాఁడు నాతల్లిదండ్రుల నవమాన
పఱచి వధించనిచో, నే నొక సా మాన్య కృషీవలుఁడనై
యుండెడివాఁడను. నీదయవలన నిప్పు డే మైతిని ? ఒక పెద్ద
సేనాపతి నైతిని. యుద్ధనీతివిశారదుఁడ నైతిని. నామిత్రు
లందఱు శాతవాహనరాష్ట్ర ప్రజ లందఱు నన్ను రాజును గమ్మను
చున్నారు. ఇదియంతయు నీదయాఫలము. ఆదయ నీదుష్కార్య
పరిణామమైన ఫలముకాని, నీహృదయగతమైన సద్గుణము కాదు.
నీవు నన్ను పంహరించినచో నాసేనయంతయు, నా మంత్రి
లందఱు, నారాష్ట్రమెల్లను నీది. ఇది తీసికొనిపోయి నీచక్రవర్తి
కిమ్ము. న న్నింత నమ్మకముగాఁ గొలిచిన యీ సర్వరాష్ట్ర
మును, నిన్ను మఱల నంత నమ్మకముగాఁ గొలుచును. ఆ కట్టు

దిట్టములు చేసితి' నని మయూరుఁడు ఖడ్గమును జూచి తన నేనానులవంకఁ జూచెను. అందఱును దలలు వాంచి, యిష్టము లేనట్లు వచ్చి, యంగీకారసూచకముగా నా ఖడ్గమును స్పృశించి పోయిరి. కుఱ్ఱుఁడు మాత్రము రాలేదు. మయూరుఁడు కుఱ్ఱుని జూచి యిట్లనెను. 'బ్రాహ్మణోత్తమా ! నీవు నామిత్రమవు. నాకీర్తిగానము చేసినవాఁడవు. నాప్రాణములు రక్షించినవాఁడవు. భల్లాతవర్మను నాచేతికిఁ జిక్కించిన వాఁడవు. నాకు మంత్రోప దేష్టవు. నీకు నాయాత్మమీఁద నుండవలసిన మమకారము నాశరీరముమీఁద నున్నది.'

కుఱ్ఱుఁ డిట్లనెను. 'మహారాజ ! నీకు సర్వశాస్త్రములు, సర్వసీతీయు బోధించినది శాతవాహనరాష్ట్రమును దీసికొని పోయి యొకకసాయివానిచేతిలోఁ బెట్టుటకుఁ గాదు. ధారుణీ నాదివరాహమువలె సధర్మముగా మోయుటకుఁ దగిన దివ్యశిక్షణ నీ కిచ్చితిని. నీవు దుర్దైవవశమున నేలకుఁ గానిచో, నేను గవిని, పదిదేశములు తిరిగెదను. భల్లాతుఁడు పగబట్టి యెట్లును సంహరించును. నేను భల్లాతుని నేవింతు నని బాస చేయను. ఈదేశమును వదలిపోయెద నని బాస చేసెద' నని కత్తిముట్టు కొనెను. మఱల మయూరుఁడు భల్లాతవర్మతో నిట్లనెను. 'ఓయి నేనాపతీ ! నీవు నన్ను సంహరించినచో, నేమి చేయ వలయునో చెప్పితినిగదా ! మనమిద్దఱము యుద్ధము చేయు నప్పుడు నానైనికులలో నొకఁడును నీపైకి వచ్చి నిన్నన్యాయ ముగా ముట్టడించరు. నేను విన్ను సంహరించినచో నీవు నా

తల్లిదండ్రులకుఁ జేసిన ద్రోహమునకుఁ బ్రతిక్రియ చేసినట్లగును. నాతండ్రి కన్నులయెదుట, నాతాత కన్నులయెదుట నా తల్లిని, నాసోదరిని నీవు పఱచిన భంగము నేటితో నివారింపఁ బడును. ఇది నావాఁకిలి. ఈవాఁకిట నీవు నా తండ్రిని జుట్టు పట్టుకొని లాఁగి, పశువును సంహరించినట్లు సంహరించితివి. 'నేను నిన్నుజే సంహరించెద' నని భల్లాతవర్మమీఁది కొక్కదూఁకు దూఁకెను. అపుడు మయూరుఁడే నిజముగా నిశ్చయించి నచో నాదెబ్బకు భల్లాతుఁడు రెండుతుండెము లయ్యెడివాఁడు. ఆదూఁకుట తాను యుద్ధమునకు సిద్ధ మగుట సూచించుట మాత్రమే.

తరువాత నిద్దఱును గత్తియుద్ధ మారంభించిరి. భల్లాతుని ఖడ్గము మయూరుని కొక్కసారి తగిలినను, మయూరుఁడు మఱునిముసముననే మరణించును. కాని మయూరుఁడు ప్రతి ఖడ్గాఘాతమునకుఁ బ్రక్కకు లంఘించి సుశువుగాఁ దప్పుకొనుచుండెను. పదినిముసము లైనతరువాత రెండుమూఁడు చిన్న కత్తియొరిపిళ్లు మయూరునకుఁ దగిలెనుగాని, భల్లాతవర్మ చెక్కు చెదరలేదు. మయూరుఁడు పదునొకండెండ్లు నిత్యఖడ్గవిద్య నేర్చెను. శాతవాహన రాష్ట్రములోని ఖడ్గవిద్యానిష్ఠాతు లందఱుతోను దాను గత్తియుద్ధము చేసెను. అన్నిచోట్లను గ్రొత్త మెలకువలు నేర్చికొనెను. అతనిముందుఁ గత్తిపూని నిలువఁదగిన వాఁడు శాతవాహనరాష్ట్రములో లేడు. అతని కెదురుగాఁ బది నిముసము లిట్లు నిలుచుట, నిలుచుటయే కాదు, భల్లాతుఁడే యధి కుఁడుగా నుండుట మయూరశర్మ కాశ్చర్యము గొలిపెను.

చూచుచున్నవా రందఱకు భయ మయ్యెను. అంత భల్లాతుఁడు తా నొకవిచిత్రమైన కదలికఁ జూపి, మయూరశర్మ నొకతాఁపు తాఁచెను. మయూరునిదాలు భల్లాతుని కత్తియొక్క బలమైన తాఁకుట నాపెను. అయినను, భల్లాతుని ఖడ్గము మయూరుని పొర్వమున నినుపకవచములో దూరి బయటకు నెత్తురు వచ్చెను. మయూరునకు మిక్కిలి బాధ కలిగెను. ఆలిప్తలో మయూరుఁడు సింహ మయ్యెను. మయూరునిప్రకృతి చిత్ర మైనది. వెట్టి తగిలినగాని యతనిప్రతిభ బయటకు రాదు. విద్యాప్రదర్శన నైపుణ్యము మనస్సులోని నిత్యప్రత్యగ్రస్ఫూర్త్యతిశయము చేతఁగాని భాసించదు. అదిమొదలు పదినిముసములు మయూరుని చిత్రచంక్రమణము, కరలాఘవము, చిత్రవిచిత్ర ఖడ్గ ప్రయోగకౌశల్యము, అఘాతవైచిత్ర్యము భల్లాతవర్మ కన్నులు బైరులు క్రమ్మించెను. అతఁడు తట్టుకొనఁబోయెను. అతని శరీరస్థౌల్య మతనికి నప్పు డిఱకటముగాఁ దోఁచెను. ఈ మయూరుఁడు మనుష్యుఁడు కాఁడు. వీఁడొకమేఱపుతీఁగ. ఒక మేఱపుతీఁగ కాదు. వందమేఱపుతీగలు. భల్లాతుని శరీర మంతయు నెత్తురుకాల్వలు కట్టెను. మఱిపదునిముసములలో భల్లాతుని శరీరము రక్తక్షయమువలన మొదటి జవసత్వము లుడిగిపోయెను. మయూరుఁడు భల్లాతుని కత్తిదెబ్బ తన డాలుతో నాఁచికొని తనకత్తితో భల్లాతుని యెడమమణికట్టు నఱికిెను. భల్లాతుని కరతలమును, డాలును బోయి కడిమిచెట్టు మొదటఁ బడెను. అంతయావేశములో మయూరుఁడు విచిత్ర ముగా నవ్వి యిట్లు కేకవేసెను. 'ఓరి భల్లాతుఁడా! నీచేయి

మాకడిమిచెట్టునకు మొదటిబలి' యని, మఱల యుద్ధము మొదలుపెట్టిరి. భల్లాతుఁడు కవచము తొడిగిన తన యెడమ చేయి డాలుగా మయూరుని కత్తిదెబ్బ లొడ్డుకొనుచు యుద్ధము చేయుచుండెను. భల్లాతుఁ డిట్లనెను. 'ఓరీ బ్రాహ్మణబాలుఁడా : నాశరీరములోని రక్తక్షయమువలన నాదేహమును నీదేహమంత లఘువైనది' యని భల్లాతుఁడు పాము మెలికలు తిరుగువట్లు తిరుగుచుండెను. మయూరుఁడు తన చేతిలోని డాలు గరిడీప్రదేశమున నడుమభాగమునఁ బడవేసి యిట్లనెను, 'నీకు డాలు లేదు. నాకు డాలు లేదు. నీతలనఱకుటకు నేలమోపు చాలదు. ఈడాలు మీఁదపెట్టి నఱకెద' నని యెదిరించెను. వారిద్దఱు రెండు దేగలు. రెండు కాలసర్పములు. ఇంతకుమున్ను వారొకరి నొకరు కత్తులతోఁ గొట్టుకొనుటయే కాని రెండు కత్తిపిళ్ళు జేతులతో నదుము కొని ముఖాముఖి నిలిచినది లేదు. ఇప్పు డట్లు జరుగుటలో భల్లాతుఁడు తన మొండిచేతితో మయూరుని తలమీఁద గొట్టెను. ఆదెబ్బకు మయూరుని కన్నులు గిరగిర తిరిగెను. యుద్ధములో నట్లుచేయరాదు. చుట్టుననుండి చూచుచున్న నేనానులకుఁ గోపము వచ్చెను. కొందఱు భల్లాతుని దిట్టిరి. కొందఱు కత్తులుదూసి భల్లాతునిమీఁది కుఱుకఁబోయిరి. కుఱుఁడు వారిని వారిం చెను. చిప్తలో నర్ధభాగమున మయూరుని కనులు తిరుగుట మావి వేసెను. మయూరునకుఁ బట్టరానంత కోపమువేసెను. 'ఓరీ దుష్టుఁడా : ఏమిరా యీ యనీతి' యని మయూరుఁడు కత్తిదూసి కొని యెడమకాలితో భల్లాతవర్మ పొట్టమీఁద దన్ని వాఁడు రెండ దుగులు వెనుకకుఁ బోగాఁ గత్తితో వాని యెడమచేయి నఱకెను.

ఎడమచేయి నలుకఁబడికూడ భల్లాతుఁడు మయూరునిమీఁదికి దూఁకెను. మయూరుఁ డిట్లనెను. 'నీచేతిలోనికత్తి క్రిందఁబడిన తరువాత, నీమెడ నలుకుట నాకిష్టములేదు. అది నిన్ను వధచేసినట్లగును. నీవలెనే నేను దుర్నీతిపరుఁడ నగుదును. నిన్నెట్లు వధించెదనో నీవే చూడు మని నేలపైనున్న డాలునకుఁ జుట్టును దిరుగుచుండెను. ఆడాలు చాల పెద్దది. డాలుమీఁద నడుగు వేయుటకు పీలులేదు. దానినిండ నినుపమేకు లుండెను. ఆచిత్రమైన తిరుగుటలో నొకసారి మయూరుఁడా డాలును దవకాలితో భల్లాతుని పాదములకుఁ దీవ్రముగా తగులునట్లు తన్నెను. ఆ దెబ్బకు భల్లాతుఁడు శరీరోర్ధ్వభాగము డాలుమీఁదను, నధోభాగము నేలమీఁదనుగా బడెను. మయూరుఁడు క్రిందఁబడిన భల్లాతుని కుడిచేతి మణికట్టుమీఁద నెడమపాదముతో నొక్కి, తన ఖడ్గము భల్లాతుని గొంతుమీఁద నెత్తురువచ్చునట్లు మోపి కుడికాలుతో వాని తొమ్ముమీఁద మండిపెట్టి యిట్లనెను. 'ఓయీ తండ్రీ ! ఓయమ్మ మాతృదేవత ! ఓనా సోదరీ ! స్వర్గములో నున్న మీర లీ దుర్మార్గునివధను జూడుఁడు. ఓరీ పశువా, భల్లాతుఁడా ! ఇది నీవు సరిగా నాతండ్రుని జంపినస్థలము. సరిగా నిచ్చటనే నిన్ను జంపుచున్నాను. మనుష్యుఁడవై జన్మించి నందులకు మనుష్యుఁడవై బ్రతుకజాలకపోయితి' వని తన కత్తితో వాని మెడ నడ్డముగా నలుకెను. అనలుకుటలో భల్లాతుని మెడమీఁదఁ గత్తియానిన భాగముగాక తక్కిన కత్తివాదరతో డాలుమీఁది యా వరుసలోనున్న యినుపమేకులు విఱిగిపోయెను. కత్తివాదర చెడిపోయెను. మయూరుఁ డా కత్తినట్లే వదలిపెట్టెను.

(50)

సప్తదశాధ్యాయము

పల్లవచక్రవర్తి శివస్కంధవర్మ కాంచీనగరములో రాజభవనములో విశ్రమించియుండెను. నాగన్న వింజామర పీఠముచుండెను. అప్పుడు బుధ్యంకరమహాసేనాపతి దర్శనమునకు వార్తనంపెను. చక్రవర్తి రమ్మనెను. బుధ్యంకరుఁ డిట్లనెను. 'మహారాజ ! భల్లాతవర్మయొక్క పదునేనువేల పదాతులు, వేయి యేనుఁగులు, రెండువేల గుఱ్ఱములలో నేమియు మిగుల లేదు. బ్రతికిన మూఁడువందల యేనుఁగులు మయూరుని యధీనమయ్యెను. ఇప్పుడు మయూరుని యశ్వసైన్యము మూఁడువేలు. మనసైన్యములో మూడువేలమంది తిరిగివచ్చిరి. నిరాయుధులు నిర్వస్తులై స్వప్నములోఁగూడ మయూరునిపేరు విన్నచో నులికిపడి లేచుచుండిరి. భల్లాతవర్మ వధవృత్తాంతము ప్రభువులకిదివఱకే మనవిచేసితిని'. చక్రవర్తి యీ మాటలు విని 'మహాసేనాపతీ ! యిందులో మయూరుని యన్యాయ మేమున్నది ? అంతటి ఖడ్గవిద్యానిపుణుని భల్లాతవర్మను, మయూరుఁడు గెలువవద్దనెనా ? గెలిచి శాతవాహన రాష్ట్రమునకు రాజు కావద్దనెనా ? అతఁడు చేసినదానిలో నాకు దోషము కనిపించుట

లేదు. అయినను నతఁడు మనరాజ్య మాక్రమించు కొనెను. అతనికి మాయందు మిక్కిలి గౌరవమున్నట్లు వినుకలి. మనము పోయి వానిని బ్రతిమాలుట న్యాయముకాదుగదా ! మఱి యేమి చేయవలయును ?' నేనాపతి యిట్లనెను. 'ప్రభువుల యాజ్ఞ యైనచో నేఁడు దండెత్తిపోయెదను. అతఁడు ప్రభుభక్తి కలవాఁడో, కాఁడో, తెలియునుకదా !' చక్రవర్తి యిట్లనెను. 'అతఁడు శాతవాహనరాష్ట్రమును దిద్దిన దిద్దుబడికి దండెత్తి పోయి ఏమిలాభము? ఒక లక్షనై న్యముతో దండెత్తిపోయినచోఁ బోవలయును. లేనిచో నిష్ప్రయోజనము' అనఁగా మహా నేనాపతి 'ప్రభూ ! నాపేరు బుధ్యంకరుఁడు. అయిదువేల నై న్యముతోఁబోయి మయూరుని గెలిచివచ్చెదను. బృహత్పలాయనుల గతి యేమియైనది ?' చక్రవర్తి మాటుచెప్పలేదు.

ఏనుఁగులు లేవు, గుఱ్ఱములు లేవు. అయిదువేలమంది పదాతులతో బుధ్యంకరుఁడు తనమీఁదికి వచ్చుచున్నాఁడని మయూరుఁడు విని యాశ్చర్యపోయెను. అంతటి నై న్యముతో భల్లాతుఁడెందుకుఁ గొఱగాకుండ పోయెను. ఈమహానేనాపతి సాహసమేమి ? మయూరునకుఁ దన బాలయోగివేషమునాఁటి కథయంతయు జ్ఞాపకము వచ్చెను. తన యుద్ధనీతియంతయు బుధ్యంకరుఁడు నేర్చిన దనిపించెను. మయూరుఁడు కుబ్జునితో నీసంగతిఁ జెప్పెను. కుబ్జుఁ డిట్లనెను. 'నీభయమేగాని, బుధ్యంకరుఁడు నిన్నుగెలుచుటకు వచ్చుటలేదు. నీతో మాటాడుటకు వచ్చుచుండెను. అయిదువేల నై న్యమును బరివారముగాఁ

దెచ్చుచుండెను.' అనఁగా మయూరుఁడు, 'మయూరుఁడే బాలయోగి యని యాయనకుఁ దెలియ'దనెను.

బుధ్యంకరుఁడు మయూరుని స్థానాకోడూరునందలి యునికిఁ దెలిసికొని తన సైన్యముతో నాదుర్గమునకుఁ గొంత దవ్వన విడిసెను. బుధ్యంకరుని సైన్యము యుద్ధమునకు వచ్చి నట్లు లేదు. ఒకనాఁడు ప్రొద్దుట నొకబాలయోగి బుధ్యంకరుని దర్శనమునకుఁ బోయెను. బుధ్యంకరుఁ డిట్లనెను. 'ఏమయ్యా, బాలయోగి ! మనస్సు చలించి నిష్ఠ కుదుర లేదంటివి. ఇప్పుడు కుదిరినదా' యని.

బాలయోగి యిట్లనెను. 'మహాసేనాపతీ ! కుదిరినది. కాని, మఱలవచ్చి తమయింట నా యాఱునెలల వ్రతము నీ సారి నిర్విఘ్నముగాఁ గొనసాగింపవలయు నని యున్నది. మీ యాజ్ఞయైనచో వచ్చెద'నని.

మహాసేనాపతి లేచి బాలయోగిని గొఁగిలించుకొనెను. కౌగిలించుకొని యిట్లనెను. 'నాయనా ! నాకఱువదియేండ్లు. నారక్తమాంసము లన్నియుఁ బల్లవచక్రవర్తుల సేవలో నింకి పోయెను. నీ వెఱుఁగుదువుకదా ! నాకు సంతానములేదు. నాకు గొడుకున్నచోఁ జక్రవర్తి వానినే మఱల మహాసేనాపతిని జేయును. నీవే నాకుమారుఁడవు. భల్లాతవర్మను నీవు విఱుగఁ బొడిచితివి. బృహత్పలాయనులను నీవు లొంగదీయుటలో చక్రవర్తి బొక్కసము, చక్రవర్తి సైన్యము మిక్కిలి చెల్లాచెద రైనవి. ఆనందులు చక్రవర్తినింకను నెదిరించుచునేయున్నారు.

నీవంటివాఁడు మహాసేనాపతిగా లేనిచోఁ బల్లవరాజుల చక్రవర్తిత్వము నిలువదు.'

తరువాత బదిదినములకు మయూరుఁడు, బుధ్యంకరుఁడు పదివేల సైన్యముతో, వేయి గుఱ్ఱములతోఁ గాంచీనగరము పోయిరి. చక్రవర్తి మయూరునిజూచినంతనే మొగము ముడుచుకొనెను. మిక్కిలి కోపించెను. మయూరునితోఁ గొంచెము నిందగా మాటాడెను. నీవు బుధ్యంకరుని దత్తపుత్రుఁడవు గనుక నిన్ను మహాసేనాపతిగా నియమించుచున్నాను. వేతొక కారణములేదు. నీవు మారాజ్యమునకుఁ జాల ద్రోహము చేసితివి. మాకుఁ బ్రియతముఁడైన భల్లాతవర్మను సంహరించితివి. దానిని మేము జీవితముతో మఱచిపోలే' మనెను. పసివాఁడైన మయూరశర్మ మనస్సు కలుక్కుమనెను. తరువాత బుధ్యంకరుఁడు చెప్పెను. 'నాయనా! చక్రవర్తికి నీమీఁద మిక్కిలి ప్రేమ. నీశౌర్యపరాక్రమములు, నీన్యాయబుద్ధి, చక్రవర్తి యెంతయైనను మెచ్చికొనును. అది మహారాజులక్షణము. వారు మనసులో నున్న ప్రేమ, చప్పున వెలికిఁజూపించ'రని. కాని తొలి యౌవనములో నుండి పందొమ్మిదియేండ్ల వయసునాఁటికిఁ దనయంతటి మహాకార్యములు చేసిన యహంకారము గల మయూరునకుఁ జక్రవర్తిమాటలు రుచింపలేదు. బుధ్యంకరుని సమాధానము నచ్చలేదు. మయూరుని హృదయములో నేమూలనో యీ భావము చివరిదాక నుండెను.

వెంటనే బుధ్యంకరుఁడు తాను మహాసేనాపతి ధర్మము నుండి విరమించెను. మయూరుఁడు మహాసేనాపతి యయ్యెను.

తరువాత నాల్గేండ్లలో బుధ్యంకరుఁడు తన సర్వస్వమునకు మయూరుని సర్వాధికారిని జేసి ప్రాణములు వదలెను. మయూరుఁడు తరువాతఁగూడ నాతేండ్లవఱకుఁ బల్లవచక్రవర్తుల మహాసేనాధిపతిగా నుండెను. ఉన్నను మయూరుఁడు సంవత్సరమునకు మూఁడునెలలు కాంచీనగరములో నుండును. తక్కిన తొమ్మిదినెలలు వైజయంతిలో నుండును.

క్రమముగాఁ బల్లవచక్రవర్తుల బలము తగ్గిపోజొచ్చెను. ఒక్క మయూరుఁ డేమిచేయఁగలఁడు? శాతవాహనరాష్ట్ర ప్రజలతోఁ బల్లవరాజ్యమును రక్షింపవలయు నని మయూరునకు లేదు. అతఁడు చక్రవర్తిని వదిలిపోయెను. తన రాష్ట్రములో దాను స్వతంత్రరా జయ్యెను. పడిపోవుచున్న చెట్టు నాశ్రయించికొని యున్నందువలనఁ బ్రయోజన మేమి ?

ప రి స మా ప్తి

మయూరశర్మకుమారుఁడు ఖంగవర్మ. ఆయనకొడుకు భగీరథుఁడు. భగీరథున కిద్దఱు కుమారులు. పెద్దవాఁడు రఘువు, రెండవవాఁడు కాకుత్స్థుఁడు. కాకుత్స్థునకు గుమారుఁ లిద్దఱు. ఒకఁడు శాంతివర్మ, రెండవవాఁడు కృష్ణవర్మ. శాంతి వర్మకుమారులు మృగేశవర్మయు, దేవవర్మయు, విష్ణువర్మయు. మృగేశవర్మకుమారుఁడు రవివర్మ. రవివర్మ కుమారుఁడు హరివర్మ. విష్ణువర్మ కుమారుఁడు సింహవర్మ. అతనికొడుకు

రెండవకృష్ణవర్మ. వాని కుమారుడు అజవర్మ. అజవర్మ కుమారుడు భోగవర్మ.

మయూరుడు క్రీస్తుశకము మూడువందలపదిలో రాజయ్యెను. భోగవర్మ క్రీస్తుశకము అయిదువందల తొంబదియైదు వఱకు రాజ్యముచేసెను.

ఈకడిమిచెట్టు రెండువందల యెనుబదియేండ్లు శిశిర ఋతువున నాకు రాలుచుండెను. వసంతర్తువున, జిగిరించు చుండెను. గ్రీష్మమున ఫలించుచుండెను. వర్షర్తువున, గ్రొత్త పూతపూచి, యాపుష్పములురాలి యాపూదావి వాన నీటిద్వారా చుట్టున, గందకముగానున్న వాగులోనికిఁ బోయి, స్థానాకోడూరుదుర్గమున నిరువైపులనున్న మహాసరస్సులలోని జలమంతయు సువాసనా భరితము చేయుచుండెను. ఆకదంబ వృక్షమధురవాసనాలహరి శాతవాహనరాష్ట్ర ప్రజలను బురుష మూర్తులుగాఁ జేసెను. శాతవాహనరాష్ట్రమున దుర్గాదేవి, పర మేశ్వరి, వృషభవాహనుని యిల్లాలు, కదంబవనవాసిని మూడు వందలయేండ్లు నివసించెను. ఆజగజ్జననికి స్థానాకోడూరులో మయూరుని యింటిపట్టుననున్న కడిమిచెట్టుక్రింద భల్లాతవర్మ చేయి తెగిపడినచోటఁ బ్రతి యాశ్వయుజమాసమునందు మూడు వందలయేండ్ల విచ్చిన్నముగా దేవీవిగ్రహము స్థాపించి నవ రాత్రోత్సవములు జరుపఁబడుచుండెను. తల్లి కంటిచూపు కడిమి పూచిన ట్లుండెను. తల్లిచిరునవ్వు కదంబతరు నిర్యాసమువలె నుండెను. తల్లి బాహులతిక కదంబశాఖవలె నుండెను. తల్లి కట్టినచీర కడిమిచెట్టు నిండుగాఁ జిగురు తొడిగిన ట్లుండెను.

తల్లి కైలాసమువదలి .యా పర్వతము మీద దేవతాస్త్రీలు
నేవించుచుండఁగా నచటి కడిమితోటలలోని విహారము మాని
వేసి స్థానాకోడూరులో మయూరుని యింటివద్దనున్న కడిమి
చెట్టుక్రింద నివసించెను. మూఁడువందలయేండ్లు పెట్టిన కాలు
కదుపలేదు.

కుబ్జుని యశోగీతములు దశదిశాపరివ్యాప్తము లయ్యెను.
కాదంబులు మానవ్యగోత్రు లఁట. హారీతపుత్రు లఁట. శతాశ్వ
మేధు లఁట. ఆ కవికల్పన కంతులేకపోయెను. ధర్మరక్షణచేసిన
రాజును గవి తన యిష్టమువచ్చినట్లు వర్ణించును. అవి లౌకిక
ముగా నబద్ధములు. ధార్మికముగా యధార్థములు. సర్వధర్మము
రసమయము. రస మనఁగా హృదయగతసమార్థ మధుద్రవ
స్పందనము. ఆస్పందనము కల్పించిన కవికంటె యధార్థవాది
యెవఁడు ?

కుబ్జుఁడట్టి మహాకవి. కుబ్జుఁడు తనగీతము లా కడిమి
చెట్టుచుట్టు నల్లెను.

నాగార్జున ప్రింటింగ్ వర్క్స్, కాచిగూడ, హైదరాబాదు.

Blank page

158